

Irodalmi tükör / szépirodalom

Tandori Dezső:	Két Napló (Kis Berzsenyi Napló, Kis Weöres Napló, Fükellék) -- 3
Pomogáts Béla:	A megszerzett harmónia ----- 7 – <i>Jegyzetek Keresztury Dezső könyveinek margójára</i> –
Pék Pál:	Szelcsönd és újra szél, Fonák tavasz ----- 11
Sárándi József:	Felirat az ismeretlen apa emlékművén, Búcsúcédulák, A kivégzett többes szám ----- 12
Asperján György:	Büntetés felnőttek lenni ----- 14 (<i>Részlet a Labancz Anna gyilkosság című regényéből</i>)
Böröndi Lajos:	A teljesség megkísértése, Apollón szobor a Pergamon Múzeum előtt, még látta lemenő napként, Szöul ----- 20
Balajthy Ferenc:	Forma(bontás), Fül- és fal(szóveg) /Korosodáskor/ ----- 23
Gyöngyösi András:	Az angyalok könyve (részletek) ----- 25
Pósa Zoltán:	I. A próféta első próbatétele, II. A bohóc halála, III. Apályban ----- 26
Áldozó Krisztián:	Sanzon a parton, Reneszánsz, Mert mind azt hisszük, Emlék ----- 30
Urfi Péter:	Fenyvesi Orsolya versei elé ----- 33
Fenyvesi Orsolya:	Stone Disco, Balatonlelle, Kedvesség, Morzsirol és anya Nivejáról, Tizenkettő ----- 34

Tanulmány / Kritika

Turbuly Lilla:	„Azt hitted, a csillagok örökre megmaradnak?” ----- 37 <i>Beszélgetés Rakovszky Zsuzsával A hulló csillag éve című regényéről</i>
Szokolczay Lajos:	Nemzettudat és irodalmunk ----- 40
Bakonyi István:	Pék Pál indulása ----- 43
Szemes Péter:	Az írott dráma és a színjáték viszonyának alakulása az elméleti szövegekben a 19. század végétől napjainkig ----- 48 (<i>Bécsy Tamás: Színház és/vagy dráma</i>)
Büky László:	Kelemen Zoltán: Történelmi emlékezet és mitikus történet Krúdy Gyula műveiben ----- 51
Sütő Csaba András:	Sötét(és)világos (Prágai Tamás: Ellenanyag) ----- 53
Zerkowicz Judit:	Adrian Rice: A kőműves nyelve ----- 55

Színház / Zene / Tánc- / Képző- / Fotóművészet / Építészet

Farkas Ignác:	Tucsni András: Búcsú egy színésztől. Borhy Gergely emlékezete ----- 56
Borhy Gergely:	„Csak játszani akartam...” ----- 57 (<i>Részletek Borhy Gergely önéletréséből</i>)
Péntek Imre:	Fájdalom és szánalom – gúnyba, röhögésbe „csomagolva” -- 62 (<i>Tasnádi István: A magyar zombi. Ösbemutató a Hevesi Sándor Színházban</i>)
Szemes Péter:	A szeretet apológiája ----- 66 (<i>A pápa darabja a Hevesi Színház Házi színpadán</i>)
Szemes Béla:	Költészet napi főhajtás ----- 69 (<i>Baka István: Yorick monológjai című darabjáról</i>)
Király László:	József Attila versei a megzenésítések tükrében (1950-56) ---- 71
Kutszegi Csaba:	Anyanyelven táncolók (XXII. Zalai Kamaratánc Fesztivál) ---- 74
Kostyál László:	Szürreális maszkabál, pasztellbe fogalmazva ----- 76 (<i>Horváth János Milán képeiről, a tíz éves Vaszary Képtárba rendezett kiállítása kapcsán</i>)
Lehota M. János:	Keletkezés-történet ----- 78 (<i>Gondolattöredék Dienes Gyula nagykanizsai kiállítása kapcsán</i>)
Hagymás István:	Aktot teremtő mozdulat ----- 80 (<i>Nemes László kiállítása a zalaegerszegi Gönczi Galériában</i>)
Pápes Éva:	„NEMESEROTIKA” ----- 81 – <i>azaz nemes-e az erotika – női szemmel</i>
Melocco Miklós:	Filep Sándor és Párkányi Raab Péter kiállításáról ----- 83
Péntek Imre:	Képek és szobrok – a maradandóság igényével ----- 85
Péntek Imre:	„Tiszta formákkal hazudni nem lehet” ----- 88 (<i>Király Ferenc szobrászművész 70. évére</i>)
Musitz Gabriella:	Népi építmények – fotóra mentve ----- 91
Bence Lajos:	„Küzdeni egy-egy jó képért...” ----- 94 (<i>Mészáros T. László zalai albumáról</i>)
Cséby Géza:	Ötven év a pályán ----- 98 (<i>Szerdahelyi Károly munkáinak képeskönyve</i>)

Hír - tükör

Esemény- és hírtükör	(Benne Ács Anna Keresztury-megemlékezése) ----- 100
Szerzőinkről	----- 102

Címlapon látható foto:

Részlet A magyar zombi című előadás show-jelenetéből

IMPRESSZUM

Alapító főszerkesztő: Pék Pál

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Bogár Imre – Zalaegerszeg
Kiss Gábor – Zalaegerszeg
Müller Róbert – Keszthely
Papp Ferenc – Nagykanizsa
Szántó Endre – Hévíz
Nógrádi László – Lenti
Vajda László – elnök, Zalaegerszeg

SZERKESZTŐSÉG

Péntek Imre – főszerkesztő
Bence Lajos (Szlovénia) – főszerkesztő-
helyettes

Czupi Gyula

Kiss Gábor
Kostyál László
Molnár András
Tar Ferenc
szerkesztők

ROVATVEZETŐK

Pék Pál – vers
Szemes Péter – tanulmány, kritika
Király László – zene
Horváth M. Zoltán – képzőművészet
Tóth Imre – pályakezdekők
Ferencz e. Győző – helytörténet

MUNKATÁRSÁK

Kabdebő Tamás – Newcastle, Írország
Major-Zala Lajos – Penser, Svájc
Makkai Ádám – Chicago, USA
Lukács Zsolt – Ljubljana, Szlovénia
Kardos Ferenc – Nagykanizsa
Szemes Péter olvasószerkesztő;

Szerkesztőségi cím:

Pannon Tükör Szerkesztősége,
8900 Zalaegerszeg, Landorhegyi út 21.
E-mail: pannontukor@goncziamk.hu
Telefon: 92/598-070

A nem kért kéziratokat lehetőség szerint
gondozzuk, felbélyegzett válaszboríték
esetén megválaszoljuk.

KIADÓ

Zalai Írók Egyesülete
8900 Zalaegerszeg, Európa tér 4.
E-mail: animator@zalasam.hu
Telefon: 30/9562-303
Kiadóvezető: Lackner László

Előfizethető csekken vagy számlázással,
mely a kiadó címén igényelhető.
Az egyes számok ára: 300 Ft.
Előfizetői díj egy évre: 1200 Ft.

Számilaszám:

Zalavölgye Takarékszövetkezet,
Zalaegerszeg, 75500258-10809415
ISSN 1219-6886

Előkészítés és nyomdai munkák:

Gura Nyomda Bt.
Zalaegerszeg, Hock J. u. 92/B
E-mail: guranyomda@t-online.hu
Telefon: 92/599-464

Készült Zala Megye, Zalaegerszeg,
Nagykanizsa, Lenti, Hévíz önkormány-
zatának, a Nemzeti Kulturális Alapprog-
ram és a Nemzeti Kulturális Örökség
Minisztériuma támogatásával.

Filep Sándor: Cím nélkül - ezüstvessző, vászon - 1992.

Tandori Dezső

KÉT NAP'LÓ

Kis Berzsenyi Napló

(Ld. „Jaj, mi a ló, zsokanyó ke'd”, egy hétfő)

...Már elmondhatatlan. Amit kettőnek
lelkére bízatsz, elárulja a
hetedik s a nyolcadik személyt. Amit
nekik mondatsz, az első kettőt.

És akkor nem beszélünk a középsőkről.
Felébredsz, kutyád. A konyhában
feleséged. Derék dolgok történnek.
Madárkosztkészítés, téli,

szuszogás a sutban. Csak te. Lassan
visszatér beléd, amit később
egy máshoni költő mond el, az egész
tél, vad robotban.

Ezen a melegnélküli-reggelen, még sötét
februári napon a klotyó porcelánja
is külön hideg, posztók nem lanyhítják,
és arra az oly kevés

– (töredékben maradt
az elébbi), ő is de furcsa. Persze,
sokan vannak Hlátky, Karcsovics,
Terbely, M. Nagy, Vaday

hívei (költők, írók, TD. megj.), te
– ha egy kidől, elárul, nem szól –
a véécésze hidegénéél, a huzamos
karkörzés porcléfagyosságánál

vacogtatóbb, amibe belekerülsz. Ezt
a fogszorító magányt hozod össze
prózaszerkezetté, de ha eleve
a nap eseménye, ahol nyíltabban

lehet a felszínesebből beszélni,
eleve elviszi a megértés, csak a
közelítés jobb esélyét is töled,
felébredsz, és csüggedés ez,

nem más, sőt, rosszabb, mint tegnap.
A kártyák eleve ki vannak osztva.
Istenem, nem írsz a Bájvilág, a Kör,
a Dióverő, a Flactum

A Cosmis, a Kerábelum hasábjaira,
na és, attól még idegen maradsz
úgynevezett saját köreidben, melyek
nem köreid. A négyzögesítést

philosoph írtad. De az eroticum
dolgaiban, az actió, az aukciók,
a pakulaböröncendimundariumok
dolgaiban, is, eh, minek,

lehetne legalább oly érvényes szavad,
s ah, minek, ismétled magad.
Illedelemszegéssel vádolnak?
Vagy te nem vagy úriember, vagy

ők nem, ergo, vagy több szó köztetek nincs.
Am mindezt nem lehet mondani, barátom,
ah, abba is hagyom, napló, levél ez,
oly kevés, hogy magamban csak hordom,

megyek hordóimhoz. Az esővíz telik,
a vaktány szőlő szemei purgoncodnak,
üres hétfői nap vár, február
tizenharmadikája...

Kis Weöres Napló

(Ld. „Embert nem akarok látni!”, de még: „ládd”!)

Kéder folkábur paculár. Vukabolisszum.
Egyetlen négyszögesült körön kívüli,
hettita, ki mindenkinek magyarázza,
a másik sirály nem igaz sirály,

sirály, ki a hettiták önazonosságáért küzd.
Kék sapka, melyben az anyám méhébe vissza-
mehetnek – küdnek! –, hüdjenek. De
ettől nem válik, nem vásik, hogy újra

messze szállnak. Már nagyon kevés időm
van, ahhoz, hogy a semmi történjék csak velem,
szeretek, biztos, de nem érzem,
csak legközelebb van, közelebb nincs.

Ami eldől, nem áll. Itt ülök
a Stüx partján, várom, kifizesse egy
kiadó a szétszórtan megjelent törmelék versem
honoráriumát, szép summálium.

Egyedül én vergődöm, veszkön, vészköve,
békagug, ily mód, mondom, kéder
folkábur paculár, s kicsinyes
volnék, nem kiáltok nemesen

egy-egy vokabulisszumot. Mert megcsalnám
a látszatot, hogy csak a galagonya
tüzén hevülten, képeket nem forgattam,
agyamban legalább, mondom, mondhat-

nám. Megtörök egy sorképző elvet,
a sorok ritmusát összecserélem,
se pénz, se posztó, ezt mondják nékem,
egy művem rendesen nem olvassák!

Én nem tudom, becsültem is, kétség is
volt bennem iránta, egy szegény TD
nevű – ne ismernénk? – író költő
műfordító mondja, Drága Sándor, bátyám,

te, ki ott fenn vagy lenn vagy sehol
művemben horgászol az interpunkciót se
tedd ki az is vagy tűszúrásként
fáj vagy fölösleges azt hinni ez

– megszakadt – nem tudom mily formában
(de punkciótlan: folytatás lehet)
teszed de mondd el nagyon értékes mind
szeretteim szeretete értőim

értése jóakaróim jóa-
karata és az actualis
sem bánt legyen másoké azért tesznek
meg mindent jogos birtokuk menjen

Én Berzsenyivel mondom: élve
megszűntem (innen más, megint), tudom, mit je-
lent feleségem, sok kiadóm, pre-post peri-
odikák jó indulata, szeretem őket,

még érzem is, érzek, ha megkergetnek
nagyon, betartom szavam, ha ígérek,
ha egy módja van, én betartom.
De igazán csak kis madarammal,

a Totyival vagyok, mert ő már meghalt.
Annyira ember lett, oly kellemetlen,
megölhető (jó, ő akaratlan), oly sok vész,
utána lelket ölő, adódott,

rálépek, rákönyöklök (tedd át ezt emberibe, lásd),
sosem felejtem, hát miért akarnék
folytatást, magam se következem, maradjon
utánam minden rendetlenül, és ha szarban –

Fűkellék

(Ld. Bab.: miért ha le, miért ha mégis kb. újra?)

Nem lehet „megbeszélni”. S épp azokkal,
s épp azért, akik miatt kellene.
Hát tedd magad félre mind ily-okokkal,
de az se legyen, hogy ne ellene,

inkább mellette. Hogy is mondhatod:
„Hé, öreg, ezt hogy gondoltad?” A válasz
eleve kész volt, tovább sem dadog
az elvetés, kettő is van, no, válassz.

A pro is ellened volt, most a kontrán
megtetézi, kifogásos szavadra.
Hagyd hát, ne hadakozz magadra-rontván!
Ne ebbe hagyd legföljebb, hanem abba,

hogy el se kezdted. Áll ez mind az ítéssz
illetőkre, tudós professzorokra,
kivételnek tisztelet. Ez a kérész-
éltű világ, a Duna-Tisza-bokra

ártér. Átér hidad a más világba?
Vagy mécs világa csak, elektromos,
hogy lelked még mindent megvariálva
az otthontalanságban ily honos...?!

Ne légy! S elül majd ennek is viszálya,
így is már túlbeszélted, nagy okos.

Pomogáts Béla

A megszerzett harmónia

– Jegyzetek Keresztury Dezső könyveinek margójára –

Költő és kultúra

Keresztury Dezső sokoldalú alkotó személyiség volt, egyformán figyelemreméltót alkotott a költészetben, a műfordításban, az esszéirodalomban, az irodalomtörténet-írásban, sőt, a kulturális élet szervezésében és irányításában, korábban miniszterként, később mint a Magyarok Világszövetségének alelnöke, az Anyanyelvi Konferenciák állandó résztvevője, a hazai és a külföldi magyarság párbeszédének inspirálója. A Zalaegerszegről származó diák a budapesti Eötvös Kollégium tanáraként és igazgatójaként dolgozott. 1945-1947-ben parasztpárti politikusként a közoktatásügyi minisztériumot vezette, ezt követően az ország legnagyobb könyvtáiraiban tevékenykedett. Mint tanulmány- és esszéíró, a magyar irodalom nagy hagyományainak gondozásában vállalt szerepet. Különösen Arany János munkásságának filológiai és irodalomtörténeti feldolgozásában ért el jelentős eredményeket, de igen jelentékenyek esszéi és tanulmányai is, amelyeket *Helyünk a világban* (1946), *Örökség* (1970), valamint a *Szépség haszna* (1973) című kötetekben gyűjtött össze.

Költőként a húszas években hallatott magáról először. Valójában két költői nemzedék határán indult: egyszerre képviselte a Nyugat „Második generációjának” nemzeti és szociális érdeklődését és „harmadik generációjának” kulturális értéktudatát. A harmincas években verseivel is jelen volt a nemzeti függetlenségért folytatott szellemi ellenállásban, költői munkássága mégis a háborús évek után bontakozott ki igazán. Ekkor jelentek meg *Dunántúli hexameterek* (1956), *Lassul a szél* (1957), *Emberi nyelven* (1965), *Égő türelem* (1975), *Így éltem* (1979) és *Pásztor* (1982) című verseskönyvei. Több évtizedes költői munkásságának eredményeit összegezte *Válogatott versek* című, 1979-ben megjelent kötet.

Költészetének egy nagy múltú magyar táj és a magyar kulturális hagyomány jelentik forrásvidékét. Ez a táj a Dunántúl, amelynek Keresztury nemcsak szülőtte, hanem hivatott követe és éneke is volt. Színes és plasztikus költeményekben idézte fel szülőföldjének természeti környezetét: a Balaton folyton változó színvilágát, a Balatonfelvidék szelíd dombjait. Elsősorban mégsem a táj iránt érdeklődött, hanem a tájban élő ember, a táj kulturális arculatát megszabó történelem iránt. A húszas évek költészete klasszikus vagy mitologikus nosztalgiákat keresett a természetben, Pán isten léptére figyelt, pásztorok és lányok enyelgését képzelte el. A harmincas években ez

az érdeklődés megváltozott, az addig név nélküli természetnek határozott karaktere, mondhatnám: neve lett. Ilyen módon vált az Alföld költőjévé Gulyás Pál, Erdélyé Dsida Jenő és Jékely Zoltán és a Dunántúlé Takáts Gyula, Csorba Győző és Keresztury Dezső. Ezeket a költőket már nem a természet bukolikus romantikája érdekelte, hanem a tájban alakot öltő, a táj arculatát megrajzoló kulturális és történelmi hagyomány.

Keresztury Dezső költészetének ez a hagyomány lett vezérlő elve. A dunántúli tájban merengő várromokat, régi kolostorokat, nemesi kúriákat, présházákat vette szemügyre, a dunántúli vidék történelmét idézte fel. A Dunántúl valaha római provincia volt, a latinitás hagyománya másfélezer éven keresztül is fennmaradt. Keresztury is Horatiust és Vergiliust lapozgató őseire gondolt, s az antikvitás iránt lelkesedő Berzsenyi Dániel emlékére idézte fel. Berzsenyi az ő számára erkölcsi példát jelentett. A füredi Berzsenyi-ünnepről című versében így beszélt: „mélyről tornyosul a merész/ nagyság s a gyengédség az erő meze: – / a néma hatyú dalra éled; mély a halál, de nagyobb a virtus!“. A klasszikus reminiszceneciákra utal az antik versformák hagyománya is.

A magyar Dunántúl tradíciója ennél is gazdagabb: a latin kultúra öröksége mellett magába foglalja a török ellen küzdő Zrínyi Miklós, a magyar romantika „Dél-szigetét” építő Vörösmarty Mihály, az európai szellemben és irodalomban gondolkodó Babits Mihály kulturális és morális hagyatékát: a nemzeti szellemet és az európaiságot, a hagyományok követését és a költői újítás igényét. Ez a gazdag örökség határozta meg Keresztury Dezső költészetének világát, ezt egészítették ki a magyar szellemi élet más hagyományai: elsősorban Arany János bölcs klasszicizmusa, Kölcsey Ferenc cselekvésre mozgósító történelmi realizmusa és Illyés Gyula költészetének és barátságának morális ereje.

A múlt fölé hajló és a szellemi örökséggel társalkodó költő olyan lírai életművet hozott létre, amelynek erős kulturális tudata van. Számon tartotta a múlt értékeit, személyes módon – a költészet ereje által – kívánta beépíteni őket a nemzeti szellem rendjébe. Határozott értéktudat hatotta át ezt a költészetet. Vallomásai nem egyszer beszéltek a pálya zökkenőiről, félbemaradt tervekről, töredékben maradt vállalkozásokról. „Hányszor vágtam neki s hőköltem megtorpantan: / lebukom? milyen kés ől? hol vérzik át a gyolcs?” – emlékezett fájdalmas tapasztalataira *Így éltem* című versének soraiban. Az életmű egészének mindazonáltal kialakult a maga

rendszere: Keresztury Dezső a kultúrát tekintette igazán fontosnak egy nemzeti közösség életében, a kultúrában találta meg a nemzeti identitást. Ennek a kultúrának következetes építése és állandó számontartása, hagyományainak gondozása és felmutatása méltó küldetést jelentett. A költői morált ez a küldetés szabta meg.

Ezt a költői morált és küldetést az értelem rendje, az ízlés biztonsága alapozta meg. Keresztury Dezső mint költő is birtokába vette a nagy európai és magyar hagyományokat, gondolkodásmódjának, magatartásának biztos kultúrája volt, és ez a kultúra támaszul szolgált az élet végső kérdéseivel szemben is. Az a személyes költői világ, amelyet létrehozott, gazdag és tartalmas, jelen van benne a klasszikus tradíció és a magyar latinítás, törvényeire Goethe és Arany János tanításai hatottak. Az értelem latinus rendje szabályozza, mégsem éreztet fölényt, mégsem rideg, a költő mindig érdeklődő figyelemmel fordult a tájhoz, a kis emberi gondokhoz, a nemzeti közösség történelmi sorsának tapasztalataihoz, vagy éppen a magyar és az európai kultúra szelleméhez és értékeihez.

A kultúra szelleme és értékvilága iránt érzett érdeklődés és felelősségtudat mellett tanúskodik Keresztury költői nyelve és poétikája is. Ha igaz az, amit a modern francia költészet nagy egyéniségei (elsősorban Michel Deguy) állítanak, hogy a költő feladata a nyelv – és a gondolkodás – egészségének fenntartása, Keresztury magas fokú, valamint gazdag nyelvi és formai kultúrája messzemenően elegendő tesz ennek a nemes feladatnak. Költőként nemcsak a hagyományt és a kultúrát örizte, hanem a magyar nyelv és a magyar vers természetes gazdagságát is: tisztaságát és elemi erejét.

Magyar önismeret

Szellemi életünk hagyományos törekvése, hogy kijelölje a magyarság helyét a világban: az európai művelődés virtuális térképén, az európai történelemben. Több, mint kétszáz esztendő eszmei küzdelmei, nemegyszer elkeseredett vitái állnak e törekvés mögött. Bessenyei művelődéspolitikai tervei, Kazinczy irodalomszervező tevékenysége és Kölcseynek a régi hagyományok teremtő felhasználását sürgető erőfeszítései ugyanúgy európai helyzetünk meghatározását kívánták elérni, mint később Ady és Babits küzdelmei a nemzeti közgondolkodás megújításáért, Illyés és Németh László nemzetpedagógiai vállalkozásai vagy éppen azok a tudományos eszmecserék, amelyek a legutóbbi időkben folytak a magyar kultúra eredeti hajlamai és egyetemes kötődése körül. Az egyszer megfontolt érvek, máskor tüzes indulatok mozgatta viták általában a keleti hagyományt és a nyugati kultúrát, a nemzeti eredetiséget és az európai szellem befogadását mérték össze, és abban a kérdésben igyekeztek állást foglalni, vajon a magyar kultúra egyé-

niségét az ősi hagyományok vagy az európai hatások alakították-e ki.

Keresztury Dezső is többször állást foglalt e vitákban, bátran mondhatjuk, hogy gazdag munkásságának ez az állásfoglalás volt a szellemi kohéziós ereje, és ha tudományos tevékenységének, valamint közéleti szerepvállalásainak összefogó eszméjét keressük, ezt ugyancsak a magyarság európai helyét és szerepét érintő gondolataiban találjuk meg. Jelképes módon erre utal egyik kiváló tanulmánykötetének címe is: a *Helyünk a világban*, amely tudatosan ismétli meg 1946-ban közreadott első tanulmánygyűjteményének címét. A *Helyünk a világban* ilyen módon nem csupán könyvcím, hanem egy távlatos esszéírói vállalkozás értelmének megjelölése is, e vállalkozása során Keresztury a magyar kultúra, illetve a magyarság európai elhelyezkedését és történetileg kialakult karakterét vizsgálja, a keleti hagyomány és a nyugati orientáció ideológusainak egymást keresztező érvei között próbál rendet teremteni. Véleményekkel néz szembe, gondolatmenetek végső következményeit ítéli meg, hogy azután saját nézeteinek kifejtése révén szolgálja az igazabb nemzeti önismeretet.

A kötet négy nagyobb tanulmányt közöl újra a korábbi válogatás írásai közül, ezek a Magyarország megismerése, a *Helyünk a világban*, a *Klasszikus álmok* és a *Művelődéspolitikánk feladatai* című tanulmányok, és csak sajnálhatjuk, hogy nem került melléjük A magyar önismeret útja című esszé, amely első alkalommal 1939-ben, a Szekfű Gyula által szerkesztett *Mi a magyar?* című kötet írásai között jelent meg. E tanulmányok sorában egyaránt találunk 1945 előtt és után készült írásokat, együttes megjelentetésüket az indokolta a háborús évek után, hogy valamennyi a tartalmasabb nemzeti önismeret fejlődését kívánta támogatni, erre az önismeretre pedig rendkívül nagy szüksége volt annak a magyarságnak, amely akkor történetének egészen új fejezetét nyitotta meg. „Abból az alapvető meggyőződésből merítik értelmüket – állapította meg maga Keresztury tanulmányairól –, hogy a magyarságnak, mint nemzetnek fennmaradása végső soron a magyarságnak, mint szellemi entitásnak eleven s egyre öntudatosodó életétől függ. Pontosabban: a magyarság ügye a magyar műveltség ügyével áll vagy bukik. Ha tehát helyünket, szerepünket keressük a világban, elsősorban kultúránk helyét és szerepét kell tisztán s világosan látnunk.”. Ez a gondolat nemcsak akkor volt érvényes, midőn a magyarság a háborús évek megpróbáltatásai és a korábbi politikai berendezkedés bukása után kereste a gyógyulás útját, illetve a maga új közép-európai szerepét, érvényes a jelenben is: éppen a nemzeti kultúránk jellegéről és feladatairól újabban kibontakozó eszmecserék igazolják érvényességét. Különösen most, hogy az európai nemzetek közöségében nem csak lelki, hanem szervezeti értelemben is helyet foglaló magyarságnak ismét meg kell határoznia a maga európai helyét és szerepét.

Mondhatnám, árnyaltabb és biztosabb nemzeti önismeretre van szükség.

A magyar önismeretnek számolnia kell azzal a képpel, amely a magyarságról, a magyar kultúráról a világban és különösen a velünk azonos történelmi régióban élő népek körében kialakult. Ennek a képnek, pontosabban ezeknek a képeknek az ismerete a reális nemzeti önszemléletnek is feltétele, még akkor is, ha ezek a képek nem mindig kedvezőek. Nagy kár, hogy a külföld rólunk alkotott képzeteinek, vélekedéseinek módszeres tudományos feldolgozása, illetve összegyűjtése és kiadása mindez ideig nem történt meg, és csupán néhány idevágó tanulmánnyal rendelkezünk. Elsősorban Eckhardt Sándor A magyarság külföldi arcképe című klasszikusnak tekinthető összefoglalására, illetve Hankiss János, Turóczi-Trostler József, Győry Mátyás, Divéky Adorján és az idősebb Kántor Lajos néhány filológiai jellegű tanulmányára gondolok, ezekhez csatlakozik, mint a felszabadulás utáni első és mindmáig egyetlen összefoglalás, Keresztury Magyarország megismerése című esszéje, amely a Kárpát-medencében történt megjelenésünk óta a második világháború végéig tekintette át az európai nemzetek rólunk kialakult képének változásait. Ezt a képet nem annyira ismeretközlő szándékkal (noha ez sem volna mellékes), hanem a világban való helyesebb tájékozódásunk érdekében rekonstruálta. Mint írta: „történelmünk nem egy eseménye bizonyítja, hogy valóságos helyzetünk, a felénk irányuló szándékok s a sorsunkba avatkozó erők elfogulatlan ismerete megóvhat bennünket olyan katasztrófáktól, amelyeket önhittségünk vagy illúzióink szükségképpen fejünkre idéznek.”.

A rólunk alkotott vélemények ismerete mindazonáltal csupán az önismeret kezdete lehet, igazán akkor állíthatunk önmagunkról bármit is hitelesen, ha megismerjük múltunkat és kultúránkat, s valószerűen látjuk történelmünket, művelődésünk karakterét az európai népek között. Ennek a hiteles nemzeti önismeretnek az érdekében kellett Kereszturynek is számot vetnie a magyar kultúra eredeti hagyományaival és európai kötődéseivel, annak a két évszázados „nemzetkarakterológiai” vitának az érveivel, amely egyszer a keleti, máskor a nyugati hatásokat hangsúlyozta erősebben a nemzeti kultúra múltjának értelmezése során. A Helyünk a világban című tanulmány azt a kettős tradíciót, mondhatnám: kettős szellemi erőteret vizsgálja, amely nemzeti kultúránk ezeréves fejlődésére hatott: „>>Kelet és Nyugat között<< – olvassuk – az elmúlt másfél század magyar tudatában lényegében erre a formulára egyszerűsödött a magyarság világhelyzetének problémája.

(...) Azt azonban, hogy mit értsünk pontosabban Keleten és Nyugaton, még mindig nem tisztáztuk kellőképpen. Pedig ebben a kérdésben minden körülmények között meg kell találnunk a világos és tiszta valóságot. A következőkben éppen ezért is újra meg újra ez a formula fog felmerülni. Nyilvánvaló, hogy nem foglalja magában a világban elfoglalt helyünk egész kérdésszövevényét: az alapproblémát azonban megközelíti.”.

Keresztury ennek az elvi kiindulásnak megfelelően tekinti át nemzeti művelődésünk történetét, és rögzíti mind a keleti, mind a nyugati hatások következményeit. Számot vet az archaikus keleti hagyományokkal: az őstörténet és a néprajz tanúságaival, mindazonáltal úgy látja, hogy sorsdöntőbbek voltak azok a szellemi kapcsolatok, amelyek az európai művelődés nagy áramlataival: a kereszténységgel, a humanizmussal, a reformációval, a felvilágosodással, a liberalizmussal, a nacionalizmussal és a modern kor irányzataival kötötték össze kultúránkat. Végül a magyar kultúra és így a magyarság nemzeti egyéniségét az eredeti hagyományok és az európai hatások, a mélyben élő népi műveltség és az egyetemességre törekvő magas kultúra állandó kölcsönösségében, egymást kiegészítő teremtő képességében látja meg. „Bizonyos – állapítja meg –, hogy a nagy magyarok egyeteme az antik-keresztény nyugati művelődéssel való állandó egységünket és szolidaritásunkat bizonyítja. Állandó azonban, s éppen legnagyobb géniuszainkban, a nemzeti egyéniség megőrzésének s kifejtésének vágya, akarata, erkölcsi parancsa is. Midőn az európai magas műveltség személytelen, nemzetek fölötti, általános emberi régióiba emelkednek fel, népük neveléséhez, kibontakoztatásához keresnek utat és eszközt s annak körébe térnek vissza a ritka levegőjű magasból.”.

A „nagy magyarok egyeteme” kifejezés arra utal, hogy a tanulmány írója a nemzeti hagyományok teljességének birtokba vételére szólítja fel a közgondolkodást. Elveti azt a nagyon is általános gyakorlatot, amely valamely magasba emelt nemzetkarakterológiai vagy művelődéspolitikai elv nevében válogat a szellemi értékek között, s némelyeket minden kritika nélkül elfogad, másokat eleve kirekesztésre ítél. „Nem elégedhetünk meg – szögezi le – csak Széchenyivel, hanem Kossuthhoz s Deákhoz is kell fordulnunk; Ady csak egy változatot képviselhet, mellette Pázmányra is kell figyelnünk. Temesvári Pelbártra és Dózsa Györgyre, Bornemissza Péterre és Arany Jánosra; Balassit éppúgy meg kell kérdeznünk, mint Kemény Zsigmondot vagy Csokonait, Szent Istvánt nem kevésbé, mint Mátyás királyt. Mindegyiket saját korának összefüggéseiben. A tájékozódás így természetesen nem olyan egyszerű, a felelet nem oly egyértelmű, mint hogyha a magunk felfogását akarnók csupán néhány jól összeválogatott példával alátámasztani. Az igazságot azonban csak így közelíthetjük meg.”. A magyarság nagy szellemeinek egyeteme ennek a gondolatnak a következtében az igazi

nemzeti karakter hordozója, megtestesítője lesz: „A nagy magyarok (...) képviselői és kifejezői annak a népi alkatnak, nemzeti egyéniségnek, annak az idő és tér esetlegességei fölé emelkedő eszménynek, amit jobb szó híján >>örök magyarságnak<< nevezünk, ami nemzeti létünk legmélyebb értelme, történelmi azonosságunk biztosító téka s közösségi életünk sugalmazója.”.

Keresztury Dezső további, régebbi és újabb keletű tanulmányai valójában az imént kifejtett elveket ültetik át az irodalomtudós és a művelődéspolitikus napi gyakorlatába. Ennek a gyakorlatnak a történelmileg kialakult kedvezőbb vagy nehezebb feltételei között végzik „európaiság és magyarság öntudatos összehangolásának feladatát”. Az 1943-ból való Klasszikus álmok című nagyobb esszé a magyar irodalomnak az antikvitás iránt táplált mindig termékeny érdeklődését méri fel, az 1946-os dátumot viselő Művelődéspolitikánk feladatai az akkor még többpárti fiatal magyar demokrácia kulturális helyzetével és tennivalóival foglalkozik, a „Mi a magyar?” a nagyvilágban és a Gondolatok az Anyanyelvi Konferencia pécsi irodalmi műsorához című, 1981-es írások a világban szétszóródott magyarság nemzeti tudatának állapotával és jövőendő alakulásával vetnek számot, más tanulmányok pedig a magyar művelődés nagy hagyományait és nemzeti értékeit: a hazatért Mária Sirmalmat, a Bibliotheca Corviniana megmaradt kódexeit, a pannonhalmi bencés monostort mutatják be, illetve a huszadik századi magyar művelődés néhány kiváló egyéniségéről: Bartók Béláról, Kodály Zoltánról és Egy Józsefről rajzolnak arcképet. Megint más írások személyes tapasztalatok és vallomások tükrében ábrázolják az író szülővárosának: Zalaegerszegnek múltját és jelenét.

Ezek a hosszabb-rövidebb tanulmányok a nemzeti kultúra múltjának és jelenének egyetemes jellegű értékeivel foglalkoznak, és így a nemzeti önismeret szolgálata után a nemzeti öntudat megalapozásának feladatát is vállalják. Hiteles ez a nemzeti önbecsülés, mint-hogy nem a nemzeti önérték következtében kapnak kedvező minősítést a magyar kultúra teljesítményei, hanem a valódi kulturális értékek szabják meg a nemzeti önértéket. A magyar történelem és a nemzeti hagyományok európai értékei konstituálnak nemzeti azonosságtudatot, alkotják meg az eszményeknek és normáknak azt a rendszerét, amelyre a magyar művelődés nemzeti egyénisége épül. Ezek az értékek teremtenek valódi közösséget a történelmi kényszerűség következtében széttagolt magyarság részei között, s alapozzák meg a virtuális nemzeti közösséget, az „államnemzet” helyett a „kultúrnemzetet”. A nemzeti kultúra nagy értékei alkotják e virtuális kultúrnemzet törvénykönyvét, abban az értelemben, ahogyan maga Keresztury idézi Madách Mózesét: „Népem, ha bemégy majd az Igéret földjére, ne hidd, hogy hazád csak a föld, amelyen tapodsz; hazád a törvény, amelyet meg kell tartanod: a nemzet törvénye.”.

Árnyak nyomában

Keresztury Dezső neve összefonódott a színházzal, hiszen például Madách klasszikus művének, a Mózesnek modern színpadra segítségével igen nagy szerepet vállalt abban, hogy a nemzeti dráma hagyományai végre méltó helyet kapjanak a nemzet első színházában. Színházi érdeklődése azonban ennél jóval régebbi keletű, Árnyak nyomában című könyvében maga mondja el, hogy 1924-1926-ban, midőn a bécsi egyetem hallgatója volt, majd 1928 és 1936 között, midőn a berlini magyar intézetben dolgozott, rendszeresen látogatta az ottani színházi előadásokat. Márpedig a húszas évek Bécsé és Berlinje az európai színművészet fővárosai közé tartoztak, Keresztury így a legjobb műhelyek jóvoltából szerzett jártasságot, tanult igényességet, hogy hazatérve a Pester Lloyd, majd a Magyar Csillag színházi kritikusaként kamatoztassa gazdag tapasztalatait.

Az Árnyak nyomában című kötet Kereszturynek e kevésbé ismert színírási munkásságát mutatja be. A harminccas években sorra írta beszámolóit a klasszikus és modern szerzők – közöttük Szophoklész, Shakespeare, Calderon, Racine, Schiller, Osztrovszkij, Ibsen, Pirandello, Wilder, Márai Sándor, Tamási Aron, Zilahy Lajos – műveiről. A Pester Lloyd és a Magyar Csillag szellemének megfelelően független kritikusként dolgozott, aki szerint a „kritika szabadsága a szellem legszentebb javai közé tartozik”. Ítéleteit az irodalom- és művelődéstörténeti összefüggések ismeretére, a drámai művek és a színházi előadás elemzésére alapozta, ugyanakkor nem elégedett meg azzal, hogy pusztán a drámáról, a rendezésről vagy a színészi játékról adjon véleményt. A színírást a nemzeti kultúra krónikásának tekintette, aki „figyelemmel s följegyzésekkel kíséri, értelmezi, képessége szerint emlékeztetessé teszi annak a színjátszásnak a világát, amelyről hírt ad”. Ez a meggyőződése és az erre épülő kritikusi gyakorlata ösztönzésül szolgálhat a jelen színírási számára is.

(10 éve, 1996. április 30-án hunyt el a kiváló költő és irodalomtudós, írásunkkal tisztelgünk emléke előtt.)

Pék Pál

Szélcsönd és újra szél

„...kelhet-e ma a tegnapi nap?”
Orbán Ottó

Atlantisz is merülőben / ami holnap
földre dönt / vacogtat / hogy bennünk
ébred / szabadságunk megszökött
Arcunkat füst / eső mossa –
Csak a szélcsönd omlik ránk / de
kölyökkorunk lázbeszéde / lobog még
a ködön át

Mintha a nagy Mutatványból /
suhogna ki az a szél / ami egykor
sáncainkon / áttaszított / s máig él –
Mintha mégis ütköznénk / a
mocsokkal / hisz nem feled / ringatja
egy behomályló / ősz tava a testünket
mindazt mi lesz / ami tisztább /
utat talán / új eget / atlantiszi
örök-voltunk / magunkhoz hogyha
elvezet

2006. ápr. 20-21.

Fonák tavasz

Virágtól sebhelyes már / völgy a rét
a hársfasor / fa a kút a kövek árnya /
csapdáiból eliszkol / s te megérted / ma
okafogyott / oda mégis visszatérj / megérted
hogy istened ott / szavaiddal nem beszél /
némaságod bélyegzi / egy hazuggá lett álom /
néped ahogy föl-le jár / a hamis golgotákon /
s vicsorog a csöndre hiszen / aki bírja
marja / legkülönb is az lesz aki / apja
belét ontva / sebzett szájjal dadogja / hogy
nem maradni bölcsebb / hitére mert tört
világot / gúzzsal megkötöttek / futva
futna ketrecében / látva túl az ég falát /
földet / ahogy hódoltatják a győzhetetlen
orgonák

2006. ápr. 18.

Sárándi József

Felirat az ismeretlen apa emlékművén

Az állatvilágban ismert az a jelenség,
hogy a hímek elpusztítják a mástól
származó utódokat, s leszámolva a
„konkurenciával” biztosítják saját
génállományuk átörökítését. A nőstényeknek
okuk van bizonytalanságban tartani
a hímeket, nehogy pontosan tudhassák,
ki kinek a kölyke.

Részlet A hűség, mint olyan című eset-tanulmányomból.

Anyád legalább annyira ismeretlen,
mint én.
Vonultunk oda-vissza a Lepadő Téren,
de csak rám emlékszik:
a foglyul ejtett utolsóóra.

Búcsúcédulák

Vajúdnak
s egeret szülnek
a hegyek.

Pofozkodnak békeszerző
háborús bűnöseink.

Szeretnék tőlünk kicsikarni
öröknek hitt hatalmuk
búcsúcéduláit.

Kunkovács László fotója

A kivégzett többes szám

Nemrég jártam Esztergomban. Egyéb intéznivalóim mellett fényképet csináltattam készülő új sajtóigazolványomhoz. Várakozás közben csellengve a közeli illatszerboltban bukkantam rá a Neander-völgyből ismert, francia márkájú arcszeszre: a BRUT-re. Ha már ott voltam, fog- és ínykímélő keféf, továbbá egy tubus gyógynövénykivonatból gyártott blend-a-med complete + HERBAL pasztát is vásároltam. Amennyiben nem bizonyulnának valósnak a tartalomjegyzékben olvasottak – tudniillik: zsálya, cickafark, kamilla, citromfű, rozmaring és menta van benne – eleve szerencsés flótás vagyok. Attól fogva ugyanis főlhagyok rögeszmés önsanyargató szokásommal, nevezetesen azzal, hogy sóval, sósavval, hypoval tisztogassam rágószerveimet.

„Csodaszerekkel” ajándékozva meg magam visszabandukoltam a fényképészhez. Néztem rólam készített termékeit, s a réműlettől majdnem plafonba gyökerezett a fejem. Láttam az elegáns, kopott farmeröltönybe csomagolt rosszkedvű öregurat. Arca még hagyján, de vérekes szeme, a lekattant fénycsóvjáj, epekeserű tekintete szörnyűségesek voltak.

A Végállomás nevű kocsmában kötöttem ki. Ott Borsodi söröztem. Körülöttem fiatal fiúk és lányok imbolyogtak. Cigarettafüstbe meresztették boldogtalanszürke, befelé élő szemeket.

Az árvák, a remény nélküliek.

„Elég egy szikra, az egészet lángba borítja” – élénkültek, s tompultak a szövegidejű, akaratroncsoló elektronikus pofonoktól.

Nekem csak a megalázottak szomorúsága tetszik, s a staféta-düh, mely célt ér majd egy nálunk – jobb nemzedékel – irtam harminc éve.

A többes számot időközben kivégezték.

A sodró és sodródó dühöket persze értem.

Tőlük pendülök, hangolódok.

Asperján György

Büntetés felnőttnek lenni

Mintha a lelke – dübörgött a koporsó a rá zuhanó fagyos rögöktől. A két régi koma határozott mozdulatokkal fordította a felhalmozott földet a gödörbe. A tartott temető szántóföldig hajló részén bolydult varjak károgtak a hó-foltos halmok közt. A zokogásától nem hallotta hangjukat. Anyját János és Margit karolta, bele ne szédüljön fájdalom szakadékába. Jéghideg iszonyat futott át az agyán: egyszer ő fog ott lent a koporsóban feküdni, őrá hullik majd a föld, hogy betemesse, elnyelje mindörökre.

Váratlan volt ez a félelem ölelte villanás, s már nem is a gyűlölt-imádott halottat, hanem önmagát sajnálta. A sírástól elfulladt, megszedült, Jánosba akart kapaszkodni, de ereje elhagyta: ájultan csuklott össze.

A rokonok fölemelték a sárrá dagasztott földről, s mivel a szomszédos sír hideg kövére nem akarták fektetni, az odébb árválkodó Szent Mihály lovára emelték, mint koporsó nélküli holtat. Nővére, Margit hajolt fölé, felül kinyitotta a kabátját, meglazította sálját, és fagytól dermedt kézzel simogatta az arcát.

Anna magához tért, de csak az ég szítáló szürkéséget látta. A tompa puffanások, ahogy a két férfi lapáttal a sírhalmot egyengette, távolinak tünnek. – Itt vagyunk, nem lesz semmi bajod – suttogott Margit, mintha titkot közölne, vagy maga sem hinne biztató szavaiban. Aztán leigazította húga lábát a földre, és felültette a fa-kereten. – Maradj itt, én anyánkhöz megyek.

A gyászolók gyűrűje megnyílt Anna előtt, hogy részese legyen az eseménynek. A ministráns fiú a pap kezébe adta a szenteltvízes locsolót. A pap meghintette a földpüpot, majd megnyitotta fekete szalaggal jelölt imakönyvét, s miközben énekelt, a két férfi leszúrta a fejét, ráerőltette a családi koszorú drótkarimáját, eltakarva a felírást: Labancz János – 1917-1960. A művirágos koszorúk és csokrok befedték a csupasz kupacot, mintha rejteni akarnák a mélybe temetettet.

A sápadt Annát a szomszéd fiatalasszony felsegítette, és a rokonlány támogatta. A családjához vezették. Elgyötört anyja rátekintett.

– Jobban vagy, Annácskám? – Bólintott, szép formájú ajkán megnyugtatóan szánt mosoly rándult.

János elengedte anyja karját: – Gyere, állj anya mellé. – Anna anyja karjába kapaszkodott, magához húzta. Tizenhét éves bátyja baljával átfogta a vállát, és tartotta a szeretet erejével, mintha soha nem haragudott volna rá a halott megkülönböztető magatartása miatt.

Apjuk úgy viselkedett, mintha csak egy gyereke lett volna: Anna. Szitka és meglendülő keze csattanhatott a feleségen vagy a két gyereken. Annához ingerült szava

soha nem volt, bármit tett, bocsánatot nyert. Nemcsak azért, mert ő volt a legkisebb, hanem az apa mániája miatt is: lányát különlegesen szépnek látta, mindenkinek büszkén mesélt róla, s biztos volt benne, hogy Annának nem akármilyen helybeli, hanem majd egyenesen egy mérnök kéri meg a kezét.

Anna sütkérezett a lelket és testet kényeztető csodálatban. Maga is hitte, amit rajongó apja hangoztatótt. A tükörbe tekintve apja szemével is nézte magát, és vonásai láttán elégedett, boldog-öntelt mosoly jelent meg az arcán.

Labancz János váratlan és titokzatos halála miatt a fél falu kivonult a temetésére. 1960. február 15-én reggel futótűzként terjedt a hír Sajópetriben, hogy éjszaka a fogattal a két ló megállt a ház előtt, s a szekéredékban szétvert fejjel holtan feküdt Labancz. Kora reggel kiszállt a miskolci rendőrség, kikérdezték a családtagokat. Egy toporgó rendőr koradelutánig őrizte a holttestet; akkor érkezett a hullaszállító, amely bevitte Miskolcra, hogy a megyei kórház prospektúráján felboncolják, mivel úgy látszott, hogy bűncselekmény áldozata lett.

A tizenhárom éves Anna iszonyattal nézte, amint apját a szekérből átfektetik a fémládába és a fekete, ütött-kopott Roburral elszállítják. Lelkében szörnyű titok sajgott. Két héttel korábban apja kaptatosan az istállóban a jászolhoz szorította, fogdosta, csókolni próbálta. Rémületében első pillanatban elképzelni sem tudta, mit akar tőle az édesapja, miért bántja. Sikoltani nem mert, csak elszántan védekezett hevülten lihegő, vasmarkú apjával szemben.

A jobb vádlijába hirtelen éles fájdalom hasított. Kétségbeesésében az addig mindig csak simogató kézbe harapott. Apja dühödten arcul csapta. Anna zokogva rogyott a ganéba. Szája felrepedt, lelke elhasadt. Nem értette, miért történik mindez, miért akar tőle valamit az apja, ami tilos és iszonyatos. A vastag harisnyán át lábát a jászolból kiálló szög felsértette, erősen vérzett.

Negyvenhárom éves apja százkilencven centi magas volt. Szikár, csontos, bikaerős. Azt tehetett volna vele, amit akar. Anna szakasztott mása volt: valószínűtlenül sűrű, erős szálú fekete haját tőle örökölte. Akárcsak kicsit hátrahajló, félholdas homlokát, merész ivű szemöldökét, szépen metszett, tatárosan villogó szemét. Széles ornyerge és szája formája apjáét idézte, miként szabályos, hófehér fogai. Anna hirtelen nyúlt meg, korán ért. Tizenhárom éves korára 170 centi magas lett. Kényes bőrén sejtelmesen áttetszettek az erek.

Két erős kéz emelte fel. – Na, nincs semmi baj – mondta az apja. – Vedd elő a zsebkendőd, töröld meg a szád, és ne sírj. Te az anyém vagy... az én lányom. Ne félj, én mindenkinél jobban szeretlek. Arról, ami történt, ne merj szólni senkinek. Megértetted? Na, menj és hallgass!

Két marokkal megfogta lánya karját, közelebb húzta és homlokon csókolta. Anna egy pillanatra a férfi arcába tekintett. Apjának nem volt még ősz hajszála, egyetlen hibás foga. Szemében indulatos fény cikázott. Anna lobbanékony természetét is örökölte: semmiségekért tudott gyűlölni, hirtelen mindent feláldozni.

Bement a házba. Felrepedt szája, véres arca láttán érdeklődő anyjának azt mondta, megcsúszott és beütötte magát a jászolba. De egész testében reszketett. Sajnálta magát és az apját. Látta, mennyit hajszolódik, hogy elartsa ványadt feleségét és három gyerekét. Szegényen éltek, mint Sajtópetrin az emberek többsége.

Anna 1956-ban tízéves volt. Beszélték a csöndes faluban, hogy a közeli városban, Miskolcon lövöldöznek, embereket akasztanak fel a szovjet emlékműre.

Azokban a napokban apja eltűnt. November végén egy éjszaka pufajkások vették körül a házat és elvitték. Tavaszodott, amikor szóttan komorsággal hazatért. Akkortól alig beszélt. Addig is dédelgetett Annája lett a mindene. Miskolcon dolgozott, útjairól mindig hozott az ő kislányának valamit: cukrot vagy gyümölcsöt, és ragaszkodott hozzá, hogy egyedül egye meg, ne adjon belőle se az édesanyjának, se a testvéreinek. Anna annyira hozzászokott ehhez, hogy sértésnek vette, ha apja üres kézzel tért haza.

A kicsi Anna vakon hitt az apjában, és csak benne. Úgy gondolta, mindig csak olyasmit akar, ami jó neki, mert örömeiben kedvét leli.

Apját sem a maga, sem családtagjai születésnapja nem érdekelte, csak Annáé. Azt mindig megünnepelte. A tizenharmadikra, 1959. október 25-én szép selyemkendőt hozott neki. A vállára terítette, azzal együtt zárta a karjába és ölelte hosszan magához. Anna örömeiben összecsókolta apja arcát, homlokát, ajkát. Anyja és két testvére némán nézték a jelenetet. – Na, köszöntésnek fel, végül is ma tizenhárom éves – intett az apa a többieknek. Kényszeredett jókívánsággal sorban megpuszították. – Hoztam egy üveg bort, ezt a süteményt meg neked, Annuskám. Na, hozz poharakat! – mordult az asszonyra.

Anna kibontotta a csomagot, és kivételesen odakinálta testvéreinek. Apja rávakkant: – Ne osztogasd, ami a tiéd! – Töltött a poharakba. Annáéba is egy keveset. – Boldog születésnapot az én gyönyörű kislányomnak! Gyere, ülj ide az ölembe!

Anna jobb karjával átölelte apja nyakát: – Köszönöm, morgó medve, te vagy a legjobb édesapa a világon. – Margit és János magázták az apjukat. Egyedül Anna tegezhette. – Igyunk az én kicsimre! – emelte meg a poharát az apa. Végignézett a többiekre, isznak-e, aztán magához vonta lánya fejét, csókolta a haját, az arcát,

majd felhajtotta a bort. De ott az istállóban, mint egy tiszta lepedő, összevérződött és széthasadt Anna lelke. Akkortól rettegve várta apját, s amikor hallotta, hogy megérkezett, gyomorgörccse és hányingere támadt. Ha belépett, nem szaladt elé, mint régen, nem ölelte át a nyakát, és nem csókolta. Iszonyodva félt, hogy kirendeli az istállóba, legyűri, és akármilyen történet, örökre hallgatnia kell róla.

Apja ugyanúgy kedveskedett neki, mint régen, de Anna tudta, ennek ára van vagy lesz, és keserű lett szájában a cukorka, ízetlen a gyümölcs.

Anyja nem mert érdeklődni a változás okáról. Három év alatt három gyermeket szült. Ez megroppantotta az egészségét. Ismerte férje minden éjszaka a kedvét töltötte rajta. De egyre kevesebb örömmel, így aztán végül békén hagyta.

Az asszony biztos volt benne, hogy a férje nő nélkül nem létezhet, és megoldást keresett. Szép férfi volt, szilaj és kimeríthetetlen. Bármennyit ivott, soha nem részegedett le. És nem ijedt meg semmitől, azt hitte magáról, hogy örökké ilyen marad. Szembeszállhat bárkivel, büntetlenül elcsábíthatja bárki asszonyát.

Anna már nem kegynek, hanem kiszolgáltatottságnak érezte azt a megkülönböztetést, amelylyel apja körülvette, és szembefordította vele a családot. Éjszakánként felriadt, titokban sirt, és azt kívánta, bárcsak történne valami az apjával, hogy megmeneküljön a borzalomtól, ami rá vár. Már nem nézegette magát tetszelegve a tükörben, szégyellte és bántotta a szépsége, ami bajt zúdított rá. Mindennap elhatározta, hogy megmondja apjának, ha megtörténik, amivel megfenyegette, kútba ugrik, vagy az istálló padlásán felkötöti magát.

Amikor a történetek után két hétre agyonvert apjával éjszaka megálltak a lovak a ház előtt, ő ébredt fel elsőként riadó álmából. De különben is, már kicsi korától mindig megérezte, ha apja hazafelé tartott. Fejét a párnába fúrva várt, de nem hallotta a kapu nyitását, az udvarra beforduló szekér zaját. Telt az idő. Kikelt az ágyból, az ablakhoz óvakodott, hogy megnézzze, mit szöszmötöl az apja. A megsüllyedt szürkeségben nem látta apját a bakon, csak a lovak türelmetlen toporgását. Rosszat sejtett, anyját költögette. – Ne buzogj, nem a te gondod. Biztosan beivott – intette le az anyja.

Február közepe volt. Anna aggódott, hogy apja megfagy a hidegben. – Valami lehet vele, hogy nem mozdul – noszogatta az anyját. – Milyen ember ez? – bosszankodott az anyja és hangjába az évek során összegyűlt keserűség vegyült.

Kabátot vetett magára, fázósan kisetett a szekérhez. Anna az ablakban figyelt. Anyja a szekér körül toporgott. Csak annyit látott, hogy férje hason fekszik, és mintha nem lélegezne. Visszaiparkodott a házba. – Mi van vele? – kérdezte a lány. Anyja nem válaszolt, hanem a fiát költögette és kérte, álljon be a szekérrel, aztán siessen az

istállóba a viharlámpáért, hogy megnézzék, részeg-e az apja, vagy baja esett.

Amikor kiderült, hogy halott, Anna elájult.

Sorban jöttek a gyászolók. Az asszonyok hideg, könyves arcukat az arcához érintették, a férfiak kezét nyújtottak.

A temetőből hazatérve dermedt csend fogadta őket, és a nagy kiadással járó végtisztesség után a fogas kérdés: a kenyérkereső, családfenntartó apa váratlan és titokzatos halála után hogyan lesz tovább? Anyjuk mindig is csak a háztartást vezette. János tizenhét, Margit tizenhat éves volt, Anna pedig alig múlt tizenhárom.

A rendőrség közölte Labancznéval, hogy férje ismeretlen tettes bűncselekményének áldozata lett. János azt mormogta, hogy azért nem találják a gyilkost, mert ők maguk azok – agyonverték az apját. Ötvenhatban is, meg utána is mindig így hallgattatták el, aki megmondta az igazát.

Anna azt, hogy apja ismeretlen elkövető bűncselekményének áldozata lett, rejtélyesnek és félelmetesnek érezte, mivel az gomolygott benne, hogy az édesapja vesztét kívánó óhajtása és a bekövetkezett esemény között összefüggés lehet.

Nehezen viselt lelkifurdalás gyötörte, szüntelenül sírt. Gyakran álmodta, hogy az ismeretlen gyilkost próbálja feltartóztatni, de az doronggal az ő fejét is szétveri. Sikoltozva ébredt. Máskor hirtelen hallani vélte azt a borzalmas dübörgést, ami a temetőben ájulatra kergette, és vinnyogva menekült ki a házból. Híztériájával rémítette a családját. Helyzete kedvezőtlenül fordult, apjuk korábbi dédelgetését megbosszulandó: testvérei ridegen bántak vele. Anyja sem pátolgatta, hiszen a napi megélhetés gondjai nyomasztották.

Mindig közepes tanuló volt. Amíg érte rajongó apja élt, önmagán kívül más nem érdekelt, mert biztos volt benne, hogy úgymint védőszentje szándéka szerint alakul a sorsa. A lelkében tanyát vert rémülettől minden megváltozott: nem tudott aludni, az iskolában kimerülten bámult maga elé. Kezdetben ezt tanárai megértéssel fogadták, de végül csak az eredményt osztályozták.

A nyolcadik osztályt keservesen végezte. Zsibbadtan ült a könyvei, a füzete előtt és szüntelenül arra gondolt, hogy bűncselekmény áldozatának lenni szörnyű szegény és megaláztatás. Ha apja rátámadt, talán mással szemben is elkövethetett valami bűnt, ami miatt olyan irgalmatlanul elbántak vele, és fiatalon elpusztították. Elhatározta, ő egész életében mindenkivel megértő lesz, jól és tisztességesen viselkedik, nem ad okot arra, hogy bárki is bántalmazza, megalázza, ismeretlen elkövetőként az életére törjön.

Nem volt ezt könnyű betartani. Apjától örökölt lobbanékony természete miatt néha megbántott másokat, például a bátyját, aki átvette a családfői szerepet, és gyakran utasította erre-arra. Anna nem fogadta apácai alázattal testvére hatalmaskodását, szájalt vagy durcás-

kodott, és ilyenkor megesett, hogy a bikaerős Janika képen törölte.

És nem volt hova, kihez fellebbeznie. Még apja emlékéhez sem. Bármilyen hálátlanságnak látszott, a sírjához soha nem ment ki. Úgy érezte, ha csak ránéz a fejfára, menten elájul a lelkét perzselő önvádtól. Vétkesnek érezte magát a megmagyarázhatatlan szerelemmel szeretett apa és férfi nemtelen végzetében. De gyötörte is, hogy a bálványozott lény olyasmit akart tőle, és ha életben marad, biztosan be is hajtja rajta, amivel szétszaggatott benne mindent, ami az élethez kell. Felőrölte idegileg, hogy erről, amíg csak él, soha senkivel nem beszélhet, mert egyrészt leköpné vele apja emlékét, másrészt bemocskolná magát, senki nem hinné el, hogy csak akarta, de nem gyűrte le az apja.

Bármennyit vergődött, teli volt energiával. Ha csak zsíros kenyérré és paprikás krumplira telt is, jó étvágyal evett, testileg rohamosan fejlődött. Melle hegyes csüccsá formálódott. Hosszú, különleges fényű, koromfekete haja, hófehér bőre, tatáros szemének titkolhatóan villogzása sokkal vonzóbbá tette, mint amilyen a többi lány volt az osztályban. Fiú osztálytársai kevésnek érezték magukat, hogy körülötte legyeskedjenek. Inkább érettebb legények és egy-két férfi tanára tette neki a szépet. Anna nem örült, inkább megszegyenítőnek érezte, ha dicsérték, miközben a tükörbe tekintve újra meg újra láthatta, hogy elűt a környezetétől.

Tanári jó szándék is kellett, hogy túl legyen a nyolcadik osztályon. Ballagására csak édesanyja kísérte el. Sötét szoknyában és fehér, nővérétől kölcsön kapott blúzban ballagott, az osztálytársai közül fejjel kimagasodva. Magához szorította virágcsokrárt, és amikor véget ért az életbe bocsátó iskolai ünneplés, egyedül ment ki a temetőbe és édesapja sírjára rakta a csokrot. Másfél év telt el azóta, hogy apját elvesztette, mégis egész testében remegett, amikor a temetőbe lépett, mintha attól félt volna, hogy a halott a megsüllyedt halmon ülve várja, és számon kéri a csak általa ismert bűnét.

Apja sírján hófehér szarkaláb és lila viola virított, annak jeleként, hogy a megbántott immár mindent megbocsátott a holtnak. Anyja hetente kijárt élete pótolhatóan szerelméhez, akit egykoron minden lány irigyelt tőle; akit az első pillanattól kezdve félve imádozott, és sokkal többnek érzett önmagánál.

Anna a sírtól távolabb állt meg. Hevesen vert a szíve. Melegen sütött a nap. Az aratásra érett gabonatóbla fölött a magasban pacsirta bukfencezett énekelve. A mindenséget betöltő hangja annyira természetesnek és örökkévalónak tetszett, hogy zokogni kezdett. Arra gondolt, nem bánna, bármit is tenne vele az apja, csak élne, és segítené: merre induljon most, mi legyen a sorsa?

Tizennégy és fél éves volt. Megjelenésében szinte már nő, de a lelkében gyermek és gyámoltalan. Valaha anyji mindenről ábrándozott. Apja halála óta bármire gondolt, hirtelen megjelent benne a bénító érzés, hogy egyszer

majd ő is a föld alatt lesz, s hiába énekel önfeledten a pacsirta, mint most, hozzá már nem jut el a hangja, az örök sötétben süketen és feltámadhatatlanul fekszik.

Csokrát nem a sirra, hanem a fejfa elé rakta, oda, ahol a mélyben apja feje nyugodhat. Letérdelt, hangos kétségbeesettséggel imádkozott, arra kérte istent, bocsássa meg vétkét: apja halálát kívánó vágyát. Ismét megfogadta, hogy jó lesz, szereti az embereket, alkalmazkodik hozzájuk, sose fordul velük szembe, nehogy ő is bűncselekmény áldozata legyen. Ahányszor eszébe villant ez a két titokzatos szó, összefacsarodott a szíve, agyában széthullott minden gondolat.

De egyet biztosan tudott: apjának azt a hangoztatott jóslatát, hogy neki mérnök férje lesz, teljesíti bármi áron. Még nem tudta, miként és mikor, csak azt, hogy ez így lesz, és nem lehet másként. Megesküdött a sírban enyészőnek: addig nem látogatja, amíg férjhez nem ment. Majd csak akkor jön oldalán választottjával és örök társával, hogy esküvői csokrát közösen a sirra helyezték. Akkor szétszakadozik lelkében a fájdalom, gyermekeket szül és igyekszik boldog lenni, miként a többi boldog ember.

Nagy haja szépen eltakarta koponyája erőteljesen domborodó hátsó, az akarati központot rejtő részét. Tisztában volt vele, hogy nem eléggé okos, de kitartás, szorgalom és elhatározásainak végrehajtásához erő annyira van benne, mint tíz másban, és semmi nem fordíthatja vissza választott útján. Inkább meghal, de akkor is végigmegy rajta, mert különben minek is élne.

Nem a kijárat, hanem a gabonaföld felé indult. Leült a mezsgye szélén, hosszan bámulta a pipacstól véres búzatáblát, beszívta az érett gabona meleg illatát. Nem volt terve és elképzelése arról, hogy mi legyen most vele, s nem volt senki, aki érett fejlel bármit tett volna érte és helyette, elindítva a felnőtté válás irányába.

Hogy csúfos bizonyítványával továbbtanuljon, esetleg valamilyen szakmát, fel sem merült benne. A nagy szegénységben a család nem is vállalta volna eltartását. De nem is akart otthon, egész pontosan Sajópetriben maradni. Parancsoló természetű és Anna kényeztetésének éveit nem felejtő bátyja különben is azt kívánta, hogy rögtön gondoskodják önmagáról.

Egy távoli rokon felajánlotta, hogy elhelyezi a miskolci Mezőkernél. A központi raktárban dolgozott, tedd ide, szaladj oda munkát végzett. Nem volt könnyű egyfolytában talpon lenni, emelgetni, pakolászni. Minden nap korán kelt, sokadmagával várta a buszt, és a hármastól ment a nagyvárosba.

Kezdetben mindig eszébe jutott az apja, akivel érrefelé botorkáltak azon a februári éjszakán a hazatérő lovak. Kimerülten csak este tért haza. De legalább volt saját keresete. És vonzotta is Miskolc forgalma, az idegen emberek, akiktől félt, mégis jó volt köztük lenni és elfeledkezni az otthoni bezártságról, nyomorúságról és a szüntelen kis piszkálódásokról.

A Mezőkernél sok férfit látott maga körül, és idegesítette, hogy megbámulják. A fiatalabbak moziba hívták, esti táncolásra. Anna nem tudta, hogyan mondjon nemet úgy, hogy ne bántsa meg őket, ne lássák se önteltnek, se vidéki tahónak. Senkinek nem beszélt otthoni helyzetéről, mint ahogy otthon sem a munkahelyéről. Úgysem értették volna meg. Egyik alkalommal véletlenül meghallotta, hogy a raktárban róla beszélnek a férfiak. Egyikük röhögve mondta, hogy kinyalná Anna szép kis nunáját. Kimenekült az épületből.

Még visszahúzódóbb lett. Az anyja-korabeli nők társaságát kereste, remélve, nekik nincs okuk rá, hogy féltékenykedjenek a szépségére és megszólják.

Nehezen viselte az otthoni légkört, hiszen hazaadott keresete éppen csak anyai volt, hogy az ennyivalja és a buszbérlet kitélt belőle. Változtatni akart, valahogyan függetleníteni magát a családjától. A háromnegyed év, amit a Mezőkernél eltöltött, sok tanulsággal járt, megerősítette abban, hogy az ő élete nem folytatódhat Sajópetriben, ahol otthon naponta azt hallotta, hogy ingyenélő, és ha élne az apja, nem tűrné, hogy naplopó legyen.

Fogalma sem volt arról, hogy mi lenne, ha az apja élne, és látná, hogy tizenöt éves korára 175 centi magas lett, s ha kamaszosan vékony is, megjelenésével, tekintetével, arcának titkolhatóan ragyogásával felhívja magára a férfiak figyelmét.

A Mezőkernél panaszkodott az egyik asszonynak, hogy nem érzi ott jól magát, mert a férfiak megjegyzéseket tesznek rá. Olyan munkahelyet szeretne, ahol békén hagyják, a munkája alapján ítélik meg és becsülik. Az asszony másnap újságolta, hogy a villamosipari technikum igazgatója, dr. Tenk Béla háztartási alkalmazottat keres, aki vigyáz a gyerekekre, rendben tartja a lakást, mivel a felesége is dolgozik.

A cselédkezéshez sem fűlt a foga, de felkereste az igazgató urat, aki a feleségével együtt fogadta. Kedvesek voltak hozzá, nem látszott nehéznek a munka, és ami a legfontosabb, külön kis szobát biztosítottak számára. Nemcsak dolgozott Miskolcon, hanem ottani bejelentett lakos is lett. Nem kapott sok pénzt, de kiadósabban táplálkozhatott. Életében először fürdött kádban, jó meleg fürdőszobában. Ki is használta a lehetőséget. Állt a fürdőszoba-ajtóra szerelt tükör előtt, miközben zuhanyozott, és úgy látta önmagát, ahogyan még soha. Furcsa volt tükörmásával ismerkedni, szembesülni csúcsos bimbojú mellével, lapos hasával és hamvasan sötétlő ölével.

A jobb étkezésnek és a nyugalomnak köszönhetően felszedett néhány kilót, ami kifejezetten hasznára vált. Munkáját tisztességgel végezte. Soha egy korholó szó nem hangzott el sem az igazgató úr, sem a felesége részéről. Az is szokatlan volt, ahogy egymással és a gyerekekkel beszéltek: figyelem és megértés melegítette át a szavaikat, magatartásukat.

Annát nem utasították, hanem kérték. Először találkozott azzal, hogyan viselkednek, élnek az intelligens emberek, miként készülnek vendégségbe, vagy színházba, milyen kedveskedéssel dicséri a férj felesége csinoságát. Először tapasztalta azt, hogy az emberek másként is élhetnek, mint a falujában és a családjában látta.

Kezdetben jól érezte magát a bezárt kis világban, elrejtözve mindenki szeme elől. Cseléd volt, de az otthoni nyomorúsághoz és lelki ürességhez képest, amiben, különösen az apa halála után, családjá tengődött, helyzete mégis társadalmi emelkedésnek számított.

Havonta egyszer hazabuszozott, hogy lássa édesanyját. Egészségesen, kivirulva érkezett, gazdáiról csak jót mondott. Mesélt a kellemes fürdőszobáról, ahol mindennap teliengedi a kádat, és félórát is heverészik a forró vízben; az édes kislányukról, akivel naponta eljátszogat, miközben szórakozásként rendbe rakja a lakást. Főzni csak magának és a gyerekeknek kellett, hiszen az igazgató úr és a felesége a munkahelyén ebédelt, este pedig általában hideget ettek.

Ha vendégek jöttek, Anna a háziasszonnyal együtt készítette a vacsorát, s miután együtt betálatlak, ő is leült az asztalhoz, és velük, illetve a vendégekkel evett, mintha családtag lett volna. Vacsora után semmeddig sem tartott elmosogatni. Utána még, ha kedve volt hozzá, bemehetett a szobába, hallgathatta a felnőttek beszélgetését. Vagy fogta magát és lefeküdt.

Az igazgató úr könyveket adott neki, hogy olvasgasson, foglalja el magát. De elmehetett moziba is, vagy sétálni a városban. Nem egyszer, amikor az igazgató úrnak egyéb dolga vagy sürgős munkája akadt, Anna ment el háziasszonyával a Miskolci Nemzeti Színházba.

Családtagként kezelték, egy idő után mégis kegyetlenül unatkozott, és éjszakánként sokat sírt. Nem enyhült örökös lelkifurdalása amiatt, hogy valamiképpen részesnek érezte magát imádott apja halálában. És egyre inkább úgy látta, hogy apja az istállóban csak pillanatnyi elkeseredésében támadta le, ha életben marad, az eset nem ismétlődött volna meg. Gyötörte az is, hogy ha így él, nem tudja beváltani apja jóslatát, illetve neki tett fogadalmát. Egyszer beszélt erről az igazgatónének. Persze csak annyit mondott el, hogy az édesapja túlzó módon nagyon szépnek látta őt, és balesetéig – egy teherautó, úgymond, nekijajtott a lovas kocsinak, és apja olyan súlyos sérüléseket szenvedett, hogy meghalt – váltig azt hangoztatta, hogy neki egy mérnökhoz kell feleségül menni.

Az igazgatóné nem nevette ki, nagyon sajnálta, s neki is az volt a véleménye, hogy Annában van valami elegáns szépség, természetes észjárással tud viselkedni, és valamit mindenképpen tanulnia kellene, valami olyasmit, ami segítségére lehet, hogy művelt emberek között mozogjon. Megígérte, hogy beszél a férjével, legyen Anna segítségére.

Így született meg a terv, hogy iratkozzék be az egészségügyi szakiskolába, legyen ápolónő. Előnye, hogy a megyei kórház területén működik, és a tanulóknak az ott lévő nővérrotthonban ingyenes lakhatást biztosítanak kétágyas szobákban. Az igazgató úr segítségével a gyenge nyolcadik osztályos bizonyítvány ellenére felvették. Persze azért is, mert kevesen akartak ápolónők lenni, vállalni ezt a kevés pénzzel és sok elfoglaltsággal járó munkát.

Anna izgatottan készült élete sorsfordító eseményére. Otthon csak akkor mondta el, amikor 1964 szeptemberében elkezdte a tanulást és átköltözött a nővérrotthonba. Margit gúnyosan megjegyezte, hogy az a munka éppen neki való, ha ugyan képes lesz az iskolát elvégezni, utána pedig lesz gyomra ahhoz, hogy mások alól a szart kihordja.

Egy szobába került a nála négy évvel idősebb Sándor Juliannával. Anna ruhatára szegényes volt, de a fehér nővérruha igen jól mutatott karcsú, magas termetén. A barátkozó természetű és Annánál tapasztaltabb Julianna a barátságába fogadta. Életében először volt egy nála alig idősebb barátnője, aki szintén csinosnak számított, így őrá nem irigykedett.

Anna 18. születésnapján, pénteken délután elment dr. Tenk igazgatóékhoz, s mintha a lányuk lett volna, tortát kapott tizennyolc szál gyertyával, és ráadásul az asszonytól egy tűzpiros mohair pulóvert. Sírt boldogságában. Apja halála óta először érezte, hogy önzetlenül szeretik.

Másnap barátnőjével moziba ment, utána pedig beültek a Pálma presszóba, ahol Julianna süteményt és üdítőt rendelt. Anna az ajándék pulóvert vette fel, nagy tömegű haját ügyesen kontyba igazította. Kifejezetten szép volt, különösen, ha nevetett, és arcának ragyogását teljessé tette hibátlan és csodás fogsora. Amikor Julianna megdicsérte a fogait, Anna könnyes szemmel mondta, hogy édesapjától örökölte, aki fiatalon meghalt, balesetet szenvedett.

Julianna Sajókápolnáról jött, az ő családjá is szegényesen élt, megértéssel hallgatta a lány panaszát. Azért is vonzódott hozzá, mert nem falusiasan viselkedett, sőt, volt benne valami választékosság, amit a Tenkéknél eltöltött másfél évnek is köszönhetett. Mégis olyannak látszott, mint akinek nincs semmi önbizalma.

Vasárnap hazabuszozott. Juliannától kölcsönkérte sárga miniszoknyáját és felvette az új pulóvert. Remekül mutatott. Hosszú combjai formásan feszültek. A lába ugyan kissé egyenesre sikerült, de annyi más részlet-szépség hivalkodott rajta, hogy ez a kis hiba bárki számára csak az első pillanatban tűnhetett zavarónak.

Margit nem győzött csodálkozni Anna eleganciáján. Irigyen úgy látta, hogy hűgának sokkal jobb az élete, mint neki. Nagyvárosban él, nem kell gumicsizmában taposnia a sarat; eljárhat szórakozni, táncolni, mozizni. Ha elvégzi az iskolát, majd orvosok és más finom

emberek között forgolódhat, esetleg egy orvos szeretője lesz, aki ellátja mindennel, talán még feleségül is veszi, amilyen szép. De az is lehet, hogy máris van valakije, hiszen miből telne neki drága mohair pulcsira. Pikírten meg is jegyezte, hogy azt beszélük, minden mutatós ápolónő kurva, orvosok babája, felcsinálják a kis ribancokat, de feleségnek már nem kellene.

János csak annyit jegyzett meg, hogy túl rövid a szoknyája, ami nem volt igaz, csak szokatlan, hiszen kevéssel a térde fölött kezdődött. Otthon senkinek nem jutott eszébe, hogy két nappal korábban nagykorú lett. Ő újságolta boldogan, hogy dr. Tenkék tortával fogadták, amilyen tizenhét gyertya égett. Az édesanyja sirva fakadt: – Ha apád ezt megérhette volna – mondta, miközben megcsókolta. Margit pedig megjegyezte: ha az apjuk élne, szigorúan fogná, nem tűrné ezt a fajta életet.

Anna nem akart nővéreivel vitatkozni, ezért szelíden kijelentette: – Nagyon vidéki felfogás az, hogy az orvosok az ápolónőket hajkurásszák, és ezt csak olyanok terjesztik, akik senkinek nem kellene. – Margit dühösen vágta oda: – Nekem egy ilyen ne ugasson... – Hogy milyen, azt nem mondta, de hangsúlyán érezni lehetett, hogy Annát máris kurvának tartja. – Ne marakodjatok, van nekem ügyis elég bajom – sáпитozott az anyjuk. – Nem én kezdtem – sziszegett Margit –, hanem a kis kedvenc, akinek mindenki vidéki, aki az első szóra nem teszi szét a lábát egy jöttmentnek...

Nehogy elhiggye már az anyuka, hogy azok a Tenkék égő gyertyákkal ékesített tortával várják a volt cselédlányukat... ha csak az igazgató úr még annak idején nem látogatott be éjszakánként a kisasszonyhoz... – Te ne magadból indulj ki! – villogott Anna szeme. – Ebből elég volt! – szólalt meg emelt hangon a bátyja. – Ha nem fogod be a száját, Anna, képen töröllek a nagykorúságod alkalmából.

Anna ilyenkor hatalmas ajándéknak érezte, hogy felülhet a buszra, és nem kell a gyűlölet felhőjében élnie.

Az ápolónő-jelöltek gyakorlati foglalkozáson is részt vettek. Anna mindig több borralalót kapott, mint a társai, különösen, ha az adott osztályon a férfi-körtermekhez osztották be. Kétségtelen, hogy a betegek a szép fiatal lányt is jutalmazták, de még inkább a segítőkész kedvességet. A nővéreképzőre járók az utóbbit nem vették észre, csak azt, hogy illeg-billeg, kelletli magát.

Amikor egyiküknek szabadkozva azt mondta, nem tehet róla, hogy szép és ez meghatja a férfibetegeket, gyorsan elterjedt az irigykedő pletyka, hogy beképzelt, csinosabbnak tartja magát a többieknél. Pedig ez csak tény volt. A szakiskolás társak kissé elhidegültek tőle, amikor látták, hogy az előadást tartó orvosok is rajta felejtik a szemüket.

(Részlet A Labancz Anna gyilkosság című regényből)

Kunkovács László fotója

Böröndi Lajos

A teljesség megkísértése

(Himnusz a sporthoz)

A korlátatlan képzelet
Átemeli a lécc felett. S csak
nézem ahogyan elszakad
a kifeszített pillanat.

A tökéletes a cél lehet,
hogy aztán el sem érheted,
de folyton megkíséreléd,
e kísértés tökéletes.

Futsz? Vagy csak a bőrt rúgod?
Súlyt emelsz, vagy fölemeled
a kezedet, hogy mattot adj,
ha érkezett a pillanat?

Az egész olyan emberi,
főnséges, mert a lényeket
lecsupaszítja mielőtt
fölmutatva ragadja meg.

„Csak nézem Olga Korbutot“*
a testet, ahogyan megfeszül,
az összesűrített mozdulat
ahogy teljessé kerekül.

És mindenféle himnuszok,
Ahogy a könny is leperreg.
Mert isteni, mert emberi,
Mert annyira tökéletes!

* Nagy Gáspár

Apollón szobor a Pergamon Múzeum előtt

feneke almáin lecsusszan a fény
oly szabályosan szépek
arcában a szem olyan mintha
nem teltek volna el ezer évek

bordái épek mellbimbóiról mintha
most hullt volna le mohó száj
úgy ragyognak
ahol combjai összeérnek még mindig
lángot lobbantanak a pillanatnak

hűvös heréi kék szilvaszemek vesszője
félig telt sűrű rubinszerű vérrrel
bokája kecses úgy áll ott mint aki
várja hódolóját hogy majd eléje térdel

(Berlin, 2005. október 31.)

még látta lemenő napként

azon a reggelen is mint máskor
cicamosdás a rozsdálló őszi fényben
tejeskávé a béke illatával
azon a reggelen is mint máskor

a helyszín később azonosítható?
Varsó 1944-ben, vagy Bácska?
Mosonmagyaróvár 1956-ban? a
Szózat éneklése közben?

Mosolygott még amikor kislány mellén
lecsorgott a vér amikor elfordult
még látta lemenő napként
a vörös csillagot

Szőul

az utca lüktet a forgalom
a szájig ér nincs irgalom
magába szív akár az örvény
s partra dob a túloldalon

csak bámulsz az első napon
része leszel bár nem akarod
szaglásodat leterítik
erős sötét durva illatok

aztán hagyod a másodikon
hogy beszívjon ízeivel
kedveskedjen majd átölel
és te nem ellenkezel

a nappal csak várakozás
készülődés az éjszakára
Szőul mint egy alvó párduc
ilyenkor fehér és citromsárga

ahogyan elfogadott látszólag
úgy ereszt el olyan lazán
és nem szabadulhatsz többé
élhatsz bárhol ezután

Balajthy Ferenc
FORMA(BONTÁS)

közhasznú
barom(fi) udvar(ol)
ólba rekedt a nátha
üvegharangot cipel a kedves
mátka, s olvad
a vattacukor

a nagy
asszony rokolyában
vezekel, bajuszkötőt köt
a körtefára s nyalogatja
a terápiás kutya
a fáját

minden
rendben, bontott
a bála, bálanya
farsangi fánkot babrál
bár nem babra megy még
sem hátrál, farol

formát
bont, bár mégis
mintha ez lenne a természetes
a formátlan tiszta örület, korán
kamasz cigánylányok úrnők
levedlett cipőiben
ringatják formás
csípőjüket

FÜL- és FAL(szöveg)

/Korosodáskor/

Egyel több lett, de egyel kevesebb
van már sajnos hátra, azt hiheted
ez pontosan így lett kitalálva
s vénülnek benned a legszebb vágyak.
Korosodáskor morbid fal- és fül
(szöveg) ránt magával a vetett ágyba!
Kérkedni minek azzal mi elmúlt,
ha mindenik éved rútul elárult
s a sokadalomtól leszel csontárva.
Nem volt a társam trónbitorló s a trón,
nem löttem védtelen emberseregre,
hiába mondták, ott van a patron.
A hibákat mindig magamban kerestem,
magam oldoztam fel magam, mikor
az kellett, éltem is mint hal a parton.
(Fülszövegből csak falszövegekre tellett)
ezektől független és mindezek mellett
jól esik a lét, a földi keser-gyönyör.
S ha egyszer majd a pénztelenség fölvet,
velem csak a Jóisten pörölhet. Így
lehet minden korban törvényszerű
a véletlenek nagy-nagy találkozása.

Ne sűrgesd hát sohasem az időt,
eljön az magától, vagy magát elássa!
Minden új nap egy új élet, új remény –
megtartó fal- és fülszöveg korosodáskor
s valahogy megszülethet a költemény.
Csörögsz majd, mint szélverte, karóba
húzott köcsögök és megmarad csámpás
csorda után a meleg szag. Még mindig
nem tudod eldönteni: gyönyör-e ez vagy
csak fura borzalom s ha eltemetnek biztos
beszervez egy új földalatti mozgalmot.

Gyöngyösi András

AZ ANGYALOK KÖNYVE

(Részletek)

II/3

Levelek hullnak. Bevégeztetett.
Finom halál. Megtörötés.
A lefejezés közönségesebb.
Szemek. Nevetésük rájuk fagyott.
Szúr, éget, vergődik
A félrecsúszott szív.
Megtörténik vele, és ő nincs ott.
S a háttérben bujkáló
Alak mit gondolhat?
Az elválások járma alatt?
Ki bocsátja meg,
Hogy nem tudtam értük többet tenni?

II/22

Álmodban megcsókoltak tiszta hévvel,
Mihez nem méltó látott életed,
Ám az ébredésben magad maradsz.
Hiába tékozoltál,
Álmod lenyomata vagy csupán,
A gyönyörrel összeállított képsor,
A szabadság örületszerű filmje széttöredezik.
Így védekezik az emlékezet,
Mert egy percet sem bírál ki ébren.
Bár a késő délutáni nap vesztegető:
A veranda langyos kövein
Kerítő mosolyú sugarak nyaldossák bokádat,
Pillakáprázáson át napraforgókat látsz,
Törleszkedő macskák hátavonalát.
Lassan habzsold a lábadozó ébredés erejét,
Simogatás most a kezed, de az állatok
Holnapra akarnák már mindened!
Mi mozog, örök nem lehet,
Még kevésbé béke. De álmodd még,
Ne gondold az öldöklő reggelre!

II/25

Csak amit magának kíván,
Azt kívánja másnak a lélek,
S ha hozzáadja önnön áradását –
Ilyet remélni, hogy elárasszon:
Hiú remény, könnyen csalódhat.
Annyit értél, hogy szerettél.
S ha soha senkit nem szerettél,
Szomjat nem olthat léted,
Mit sorsod az időbe vetett.
De ki nemhiába remélt,
Annak bővizét soká élvezik,
És ahogy léte apad,
Úgy kap új szárnyakat,
Ráelve nem fogyó erőkre.
Forrássá lesz: oltja, gyarapítja
A sistergő szomjakat.

II/26

Úgy birtoklod a szépséget,
Hogy kifoszt ez a gazdagság:
Vagyonod földönfutója vagy.
Megnyílnál egy hosszan
Szembesülő tekintetnek,
Lényed az elfogadás.
Engedékeny vagy és megbocsátó,
Magadfelejtő, mint a kiengesztelt,
Könnyei közül újra nevető gyerek,
És akárkiben tudsz hinni,
Aki megfogja a kezed.
Szemedből messzire szóló ölelés árad,
Mellyel túl élesen láttál sikolyokat,
Nem szégyelled, hogy a világ helyett
Beéred egy arccal.

Pósa Zoltán

I. A PRÓFÉTA ELSŐ PRÓBATÉTELE

A plakátfestő kalligrafikusan, cirkalmasan, komótos élvezettel pingálja a külvárosi szatócs új cégtábláját: „Feskántos Márton gyümölcs és zöldségkereskedő”. Már a végeredményt gusztálgatja, tagadhatatlan önelégültséggel, amikor a metszett, görög profilú, rőt, halvány kecskeszakállas Feskántos sopánkodni kezd: Uram, nem ezt kértem magától! Csak annyit kellett volna a táblára festenie: „Feskántos Márton gyümölcskereskedő”.

– De hát ez így szokás – nevet a festő, s egészen megdöbben attól, hogy Feskántos alabástrom-porcelán arca gránátalmavörösre vált, öklét magasba emeli, a Kalapó kocsmá kopott asztalára csapna, de hirtelen visszafogja a mozdulatot, leteszi kezét, s zavartan a körmét kezdi nézegetni. – Pardon, pardon, pardon – dadogja háromszor, s a történetekhez képest túlzott büntudattal – mesélte később röhögve a derék címfestő Kalapó kocsmájában, a Fácánkakasban. – Ennél komolyabb hisztikért sem szokás bocsánatot kérni az üzleti életben. Végül is igaza volt, tényleg csak azt írta föl a cédulára, hogy gyümölcskereskedő. Éppen, hogy bocsánatot nem kért az asztaltól, pedig rá sem csapott. Azután, képzeljétek el, ezt az ökörséget makogta: én csak gyümölcsárus vagyok... S adott a kialakított összeghez ráadásul ezeröttszáz ruppós jattot, s pardonozott a durvaságért, amit el sem követett.

Ezek után természetes, hogy mindenki komplett hülyének tartotta a pavilonbérlet, aki egy teljes délutánt szentelt annak, hogy eltüntesse cégéről a zöldség szót. Kisvárosunk peremkerületében egy csapásra híres lett. Mindenki odajárt röhögni a cégtáblán, mutogatták egymásnak, az idegeneknek, mint műemléket: Feskántos Márton gyümölcs éskereskedő. Az a habókos nem csak, hogy kifehéřítette a ZÖLDSÉG szót, de ki is pontozta a helyét tulipánzölddel. Valóban, csak almát árusított, de nála lehetett a legolcsóbban vásárolni, a legszebbet. Makulátlan, tiszta csábító minden darabja, mintha a tudás fájáról szakajtotta volna mindahányat. A rongyos, nikotinsárga, tetovált kisleány, a korán hervadó, lázasan vörös, petyhüdt utcalányoknak ingyen adott, nem bánta azt sem, ha becsapták, s naponta többször éltek a nagylelkűségével. Egy feltűnően szép, bár közönséges duzzadt ajkú, piros ruhás utcalány, Mária gyakran nézegette a harminckét esztendő fiatalémbert. Egyszer odalépett hozzá, megfogta a kezét, a szemébe tekintett és onnantól kezdve mindenhová követte...

Feskántosnak sokan próbálták a nyomába eredni, amikor esténként befűgőnyözte – soha le nem zárta – a standot, amint estére elnéptelenedett a kicsinyke, rozszant házak utcácskája. Az biztos, hogy a lakásában senki

sem járt, illetve soha nem derült ki, hogy van-e egyáltalán lakása... Kíváncsi emberek kitarotn lopózkodtak utána, de ő a harmadik, vagy a negyedik utca után mindig kámforrá vált. Akármelyik irányba indult is el, mindig másfelé... Mindenki félt tőle és mindenki utálta. Ha nem volna ennyire udvarias, talán befogadnák.

Ha legalább ez a minden este más irányba haladó, zürös út lenne megmagyarázható, talán szeretnék is.

Mire játssza meg magát? Ha eldicsekedne legalább Mária – vélt – meghódításával Kalapó kocsmájában, a Fácánban, talán egy-két haverrá avató barátságos pofon után mindenki a keblére ölelné. De ezek csupán föltevés: Vajh' miért viszolygunk tőle, amikor akár bálványozhatnánk is – találgatta most már szinte egész nap a külváros népe. – Kitaposom a belét – üvöltötte Simon Péter, a bivalyerejű halárus, aki azt hitte, hogy Feskántos a szó hagyományos és hétköznapi értelmében „varjúzta el” tőle a piros ruhás Mária. Már régóta szerette volna elpáholni, de valahogy húzódozott a nyílt összecsapástól. Csak izzó szemmel figyelte, mint most is. Feskántos éppen Krajcs Alberttel beszélget. A hosszú hajú, csinos fickó, afféle egyetemi stoppkirály és szurrealista popkölto, akit a beat költőcsászár, Gregory Corso nevének tréfás kifordítása nyomán Korsó Gyurinak is becéznek, odaadóan bólogat. Odalép hozzájuk egy kisleány. Feskántos rövid szőváltás után a zsebébe nyúl, előhúzza egy hibátlan, piros almát és a kezébe nyomja. Ez ma már a tizedik hasonló eset, mi a fene lehet ez: – Hát a zsebe is feneketlen ennek a Feskántosnak? – súgja Kalapó, a kocsmatulajdonosa. S mit keres itt ez a sok kölyök... Simon Péter végre elszánja magát. Vérben forgó szemmel odaimbolyog... Feskántosék a pultnál állnak, s rendelnek két-két deci piros bort. Krajcs közelebb húzódik, megigazítja csatos övét, de Feskántos csititón rápillant. – Mondd, mit akarsz – suttogja Péter arcába... Simon már-már meghátrálna, de fölremlik előtte Mária piros ruhája. – Maga – azt akarta mondani, barom, de csak ennyit szólt. – Tönkremegy a boltja, ha ilyen könnyelműen kezeli. Feskántos csak néz rá merőn, majd kezét nyújt neki. A halárus maga sem tudja mikor, de elfogadja a parolát, s már hárman egy asztalnál ülnek. Aztán négyen... heten, tizen... Simon Péter az egész Fácán népének rendel rántott halat és három szelet kenyéret. Közben Feskántost hallgatják.

Később, záróra után már csak ketten üldögélnek Krajccsal, aztán elhagyják a kocsmát... – Látod, Berci, ennél a jelenetnél semmi nem jellemezhetné jobban a helyzetemet, de ez még csak a kezdet. A próféta első próbatétele. – Az életben nagyon sok minden múlik az

abszurd véletlenül – tudálékoskodna Krajcs-Korsó szokása szerint, de Feskántos nem hallgatja végig. – Nem abszurd és nem véletlen. Én minden nap hibátlan almát hozok, a selejtet kidobom, mégis nyereséges a boltom. Mária szívének elnyeréséért semmit sem tettem, a többiek törték magukat utána, ám mégis engem követ, s mindenki félreérti. De ne akard már most néven nevezni... közhelyesíteni. Ez a ti bajotok, írástudók. Egy másvilági lény, egy angelus lelkével kellene a dolgokhoz közelfütnetek, nyitott lélekkel... Ne tituláld most még szeretetnek sem, mert még annál is többre van most szükség. Vagy még pontosabban: CSAK ARRA. SZERETETRE.

A rozzant házak és bódék néptelen utcácskáján állnak. Feskántos maga elé mormolja: – Lehet, hogy a hanyagsággal, amellyel a lényeg szempontjából nem túl fontos bodegámat működtetem, máris a korbácsot suhogtatom a kufárszellem felé. De most, hogy megfogalmaztam, nem más, mint közhely, részizagság...

Elgondolkodva mered maga elé.

– Közhely, részizagság!...

Kunkovács László: Kerek tyúkól bajai szőlőkben

II. A BOHÓC HALÁLA

– Uraim, ne ripacskodjunk! Vetítésről szó sem lehet, vagy visszaveszem a darabot – zárta le a vitát az író. A kövér-töppedt rendező és az ösztövé, magas dramaturg összenéz: Nehéz fiú. E kései színpadi bemutatkozás is a hajlíthatatlanságának eredménye (mármint a megkésettység). Regényeit soha nem volt hajlandó átdolgozni, kirostokolta a kedvező pillanatok a berobbanáshoz.

– Hát mivel jelöljük a TENGER-t, maga örökifjú géniusz – méltatlankodik a kis hájgombóc. A gyermek, konok írófő ráncsa sem rezzen a tréfásnak szánt megszólításra, mint ahogy a többször is megkísérelt, spontán tegezősdire sem reagált. „Ha kezdő koromban ÖN voltam számodra, maradjak most is az” – fut végig ilyenkor a szerző agyán, s csak annyit válaszol:

– Terítsenek a deszkára egy fehér papírt, s írják reá: TENGER. Na, nem tréfálok. A darab kegyetlenszínház alapötönusa is indokoltá teszi a puritán megoldásokat.

– Boldogok a lelki puritánok, mert övök Thalia szentélye – mormog a dramaturg az öntudatosan távozó zsenihát után.

A díszletmunkások vidáman húzzák föl az éjfekete függönyt. – Szeretem ezeket a szegényszínház, GRO-TOWSKI-s megoldásokat – jegyzi meg az egyik.

– Így délután négyig ultizhatunk.

– Én nem csak ezért szeretem – mondja az álmodozó, kék szemű, kinek most is egy regénykötet kandikál ki a köpenye zsebéből. A csapat alacsony, gombszemű bohóca, Csipisz kirántja: – Dejszen ez... AMA TÖRÖK, a mi írónk, Krajcs Albert színházi regénye. Hahaha. A szép-lélek! A stréber! Remélted, hogy észreveszi, igaz?

A kék szemű elvörösödik, dühösen legyint, s tüntetően elvonul a függöny mögé. Az inkriminált könyvet olvassa!

De már hozzák a TENGER-t. Hatalmas, fehér karton, tusfeketén viritó betűkkel. Ezt már nem lehet ép ésszel, vihogás nélkül kibírni. Leterítik a színpadra, majd körbeállják. Ez volna hát a TENGER. Mi meg a partján állunk. Vihar közeleg – kiabálja Csipisz, a bohóc. Beleugrik. Jaj, segítség, beleestem a tengerbe, nem tudok úszni.

Megfulladok, segítség... SEGÍTS... üvölti egészen artikulatlanul, rekedt hörgéssel.

A kékszemű előbúvik a bömbölésre, a fejét csóválja, rágyújt: – Még jó színész lenne belőled – jegyzi meg fanyar mosollyal. Valóban, mintha túl jól is játszana, a bohóc feje először elkékül, aztán elfeketedik... lezuhan görcsbe merevülten... s nem ordít, nem mozdul már...

Mindenki a térdét csapkodja, de a kékszemű rosszat sejtve, rémülten odarohan, s kirántja Csipiszt a TENGER-ből, de mindhiába. Szeme kifordult, keze, teste jéghideg... vége...

– Tényleg nem tudott úszni – motyogja... berohant az üzemi orvos – majd, miután megnyomkodta, végigtapogatta, iszonyodó arccal néz föl: „FULLADÁSOS HALÁL. VÍZ IS VAN A TÜDEJÉBEN. TENGERVÍZ...“.

Az arcát ezek után nem merték letakarni a TENGERRREL. A papírt mindenki nagy ívben elkerülte. A szöke fiú borította reá a kék munkaköpenyét. Amint elvitte a bohócot a fekete kocsi, pánikszzerűen elmenekültek a színpadról...

III. APÁLYBAN

Apály volt, amikor a harmadik évezred második esztendejének verőfényes áprilisán, annak is a hetedik napján félig a homokba süllyedt palackra talált. Előre káromkodjon, elriassza a csekély illúziót, ami a minden valószínűség szerint vizes papírfoszlányt rejtegető testhez tapadt. „Eh, játszottunk olyat, hogy hiszünk a tenger fenekén rejtett kincsekben, mímeljünk izgalmat, hiszen még telik az erőnkől egy erőtlen, eleve szétpattanásra ítélt színes buborék megalkotásához“. (Amint látjuk, a halász nem buta ember, mérlegeli a választás lehetőségét, az is megfordul a fejében, hogy vajh' nem kéne vajon kapásból ezen ócska vacakot visszajuttatni oda, ahonnan vétetett? Legyen egy halovány emléke, amelyet később a megváltás elmulasztott lehetőségeként emlegethet? Vagy elégedjen meg egy szerény küllemű, valóságos palackkal.) Az utóbbit választotta. Jó hat decis, különös formájú flaskó, a torka karcsú, nem is oly közönséges, mint első blikkre látszott. (A fene egye meg, ha nem ilyen extra méret, visszavihettem volna Tragony boltjába, s kaphattam volna érte Kalapó nyulasi kocsmájában, a Fácánosban egy korsó kőbányai sert.) De így is inkább a megszokás, mint a kíváncsiság nyitotta ki vele az üveget, s ez nyomban oly nehéz lett, hogy muszáj volt leülnie. Fehér homályfoszlány terebélyesedett előtte, egy pillantást vetett az égre, majd lesunyta a fejét. Iszonyú a lila Androméda-ködbe burkolt, megsokszorozódott nap, furcsa megfogalmazhatatlan, álmokban előbukkanó sejtéseinek adott testet, melyek most teljes eklektikumukban, s mégis csodálatos egyszerűséggel bontakoztak ki előtte. A hang nem volt földöntúli, de betöltötte a mindenséget, legalábbis a horizontig. Hangdübörgés, égdörgés:

– Pillants föl rám újra, halász!

– Nem játszunk Ezeregyéjszakát – próbálja remegő hangon tréfára fordítani a szót, de nem mert fölneézni. – Ugye jó könnyednek lenni – fűzi hozzá valamivel bátrabban, hirtelen humora is támadt...

– Ilyen szellemes, dupla-telitalátatú ripsztra korábban nem lettél volna képes. – mennydördül a válasz. – Úgy értem, mielőtt kinyitottad volna a palackot.

– Ugyan már, miért ne lettem volna képes, azt hiszed, csak akkor vagyok valaki, ha te megszálpsz? – sértődik meg hirtelen a halász.

– Hehehehehe – gigantikus kecskemekegés. – Persze, ti magyar emberek, ha sikerül nektek néha valahogy paradox módon megokosodnotok, megszáll benneteket a szellem, rögvést megtagadnátok tegnap – fenét – keresi a szavakat – egy pillanattal korábbi önmagatokat is. Ahogy a dán Sören Kierkegaard mondaná: aki eljutott a létezés etikai stádiumába, elfelejtene az esztétikait, az Élet mérhetetlen gazdagságától elfordul, s méricskélni, mérlegelni kezd, azt hiszi, ettől következetes a nagy választáshoz, pedig ettől válik igazán következetlenné. A bölcsesség nélküli rafinéria, a pusztá formállogika végül is szegényesebb, silányabb az önfelédtt azonosulásnál. „Én halász vagyok“ – hajtogatod csökönnyösen. Felejtsd el és higgy! El kell jutnod a vallási stádiumba, ha az öreg dán mester megnyugtat, reá is hivatkozhatom: Nem leszel újra együgyű, csak a teljességet kapod vissza, újra meglátod, de immár helyes megvilágításban a végső okot, s hogy igenis, van OK.

A halász behúzott nyakkal hallgat...

– Pillants föl újra. Androméda-ködeim azóta föl-szívták a föld távlati képét. Akarsz-e lenni a kutató, aki fölhalmoz? Az intelligencia, aki rendszerez? Egyszerre látod a magvat a héjjal, a jelenséget a lényeggel. Megfoghatod léted Kolumbusz tojását. Gondold el, olyan Sziszifuszvá válhatsz, akinek sikerül megállítania a görgetésre kárhóztatott sziklát (hiszen a szikla is szenved, csak ti nem tudjátok) a csúcson. Gyönyörködve tekinthetsz alá a bércről, megpihensz a szikládön, ejtözöl, azonosulsz – eltávolodsz, amelyik tetszik, nem az idők végezetéig, mert olyan nincs, hanem ÖRÖKKÉ!!!

– Tehát meg kellene halnom – összegez a halász?

– Kishitű, nem emlékszel, hogy NEGYVENHAT ÉVVEL EZELŐTT, AZON A GYÖNYÖRŰ OKTÓBER 23-I NAPON, AMIKOR ZÚGTAK A HARANGOK, ÜNNEPNAP VOLT még rólam álmodoztál... Teljesíthetem minden kívánságodat. Lehetsz te és az egész emberiség halhatatlan, bevonulhatsz a Teremtő birodalmába... És lehet, csak tőlem kívánnod kell: független, szabad és boldog hazád... És lehetsz SZABAD. Minden honfitársad egyet akar... ha te is úgy akarod, kérd hát tőlem ezt. Fölkínálom neked a legszebbet, a legtöbbet, a legnagyobbat, amiért a világon lenni érdemes, magyarnak lenni érdemes. Te meg értelmetlen, hazug szavakon lovagolsz. Az előbb már fölpillantottál, hazug, önámító, nem, inkább önszegényítő, szárnalmas dolog folytatni ugyanúgy, ahogyan tizenhét esztendeje élsz, ifjú álmaid temetése óta... AZT A LÁTVÁNYT ÚGY SEM FELEDHETED...

– De én éhes vagyok. Ma még semmit sem fogtam, s várnak a fiúk Kalapónál egy pofa kőbányaira... S az aszszony megszid, ha nem veszem meg a harminc deka parizert és a három hatvanas kenyeret...

– Balga. Mellesleg, hol van az már, de nem is fontos igazán... Nem veszed észre, hogy e beszélgetésünkől fogva kába fél- és álnyugalmadnak úgyis vége szakadt.

Légy bölcs, légy bátor végre újra, ismerj meg egészen, ha már kiszabadítottál másfél évtizedes, évezredes, milliós, egynapos – lényegtelen – palackbörtönömből. Vigyázz arra, amit mondasz és teszel.

A halász merev nyakán pattanásig feszül minden izom a kétféle akarástól: Már mozdul a feje, szeme egyre többet fogad be a horizontból, lát kipirult arccal, lelkesen zászlót lengető-lobogtató kisiúkat... – bizonyítsd be, hogy a palackból jöttél – suttogja valaki rekedten a halász hangján.

A megszokott dörgés már szinte halk a csüggedéstől...

– Látod, ez az én örök kálváriám. Engedelmeskednem kell a kíváncsiság minden parancsának, még ha látszat-kíváncsiságról van is szó, hiszen te nagyon jól tudod,

honnan jöttem és ki vagyok, de be kell tartanom a játékszabályokat, s ha visszaparancsolsz a palackba, vissza kell mennem. Gondold meg. Ha nem csak egy pillantást vetsz rám, megtudod, milyen értelmetlenül akadékoskodsz. Te nem vagy oly balga, mint a többiek, hogy értelmetlen, buta, kapzsi kíváncságokat zsarolj ki tőlem, de ha már okos vagy, legyél egészen az. Ám a halász még a szemét is behunyja, kézbe fogja az üveget, megvárja, míg egészen el nem nehezül. Mikorra nyilvánvaló, hogy eltűnt a szellem a palackban, bedugaszolja. Még hallja az elkönnyült butéliából a mormolást. Nyisd ki te szerencsétlen! Te örök rab!

Kis csobbanás. A víz színén kis örvénygyűrű, elsimul, marad a kékből fokozatosan visszazöldülő, s lassan az alkonyat szürke pirosát magába lényegítő víztükör...

Kunkovács László: Tanyai kemence

Áldozó Krisztián

Sanzon a parton

Sanzon a parton
 Frivol csuklószegélyed
 Végigsimítja arcomat.
 A Szent Márk-téri
 Galambok
 Körbebúgják
 A kihalt csatornát.
 A sarkon egy koldus
 Dalol,
 Velence zene
 Ránk hajol,
 átkarol karod,
 a tenger zsongó illata,
 s bár anyád hangja hív haza,
 te ott maradsz velem, dió
 szemedben bűgő vágyhajó,
 egy gazdátlan úszó gondola,
 benne sok evező szerető,
 oldalán szálkás csókok nyoma.
 Én a parton állok, frakkban
 S nézem forgásod zavartan
 Szivarra gyűjtök, füstje csendben
 Remeg tova lélegzetemben.
 A tenger hullámszik, halvány homlokom
 Összerándul gondolányi gondodon.
 Ernyedt kezemből kihull a szivarcsonk.
 Velence zene, tangóharmonika
 Sajgó harmóniája szurkolja a bársony
 Eget a végtelen feletti láthatáron.
 Velence zene. Szomorú harmonika
 Sír, hogy a Napnak le kell alkonyulnia.
 Hogy eltűnnek diószoknyádról a rojtok
 Hogy elhallgatnak körben a koldusbolondok
 Hogy fölállsz és elindul a part veled,
 S csak az marad, aki menni akart veled.
 Hátranézek, sötét a szobád, csak a balkon
 Dúdolja a muskátliknak elhaló hangon:
 Sanzon a parton, sanzon a parton.

Reneszánsz

Mikor okosat mondani nem lehet,
 Mondd ki, csak mond ki halkán a nevemet.
 A csend füledet takarójába bújva
 Ismételd fülemben lehelve, sűgva.
 Hogy te vagy, aki görnyedten is szeret
 Kinek nem parancsolnak az istenek,
 Hogy íriszed mögött lesz elég helyem
 Hogy te vagy az, akiben elrejtetem
 Egy roppant léptű maradandó tangó
 Holtomiglan halandó botlásait.
 Hogy te vagy, ki érti látomásait
 Vakult szemek fakult szempilláinak
 S megfested őket, hogy megkívánjanak.

Szavaid rám lehelt háreme remeg,
 Fölöttünk kóborló hajnalfény lebeg
 S mi csendesen, testünk összefonva
 Szakított időnk morzsáit marokra
 Fogva ballagunk a tűnt holnapokba.
 Letesszük tört szavaink, s karonfogva
 belépünk némán a szobasarokba,
 hol okosat mondani már nem lehet.
 Mondd ki, még egyszer mond ki a nevemet.

Mert mind azt hisszük

Mert mind azt hisszük, hogy szarabb már nem lehet,
Hogy mind Isten kezében vagyunk.
Csak azt felejtjük el, hogy a jó öreg
Izzadó kezében luxusmóltömög-
Ként a síkos talajon, a tapadós pára
Alatt azért igen sűrűn esünk pofára.
Mert mind azt hisszük, hogy az istenpermeteg
Nyugtató lánykeze csuklónkra ráremeg
De persze a végén nem;
Vagy ki tudja,
Vagy ki mondja el nekem.
Segíts magadon, Isten is mc'segít,
Vagy úgy maradsz, mint mc'nugetts-
Panírban ételelveink.
Befed a hálás roppanír
Benne a nőies konyhapír
Teríti bárgyú arcodat,
Mert azt hiszed, hogy jön huzat,
Mélyre menő mélylevegő.
De persze nem, kedvesem.
Mert mind azt hisszük, hogy a közelmúlt a jó
s ami most van az antijó
Meg, hogy meghalni volna jó,
Ha jönne egy delejes életvontató,
Heló! Te már most nem érted az egészszet!
Mert azt hiszed, hogy csak harapsz és sose vérzel,
Kóser húsnak képzeled magad, csak
mert jó bőrnek neveznek
vagy mert száraz deo kipárolgása van
vértelen ajkad közül kitámadó nevednek.
Mert mind azt hisszük, hogy SI-mértékegység
Alatt futnak az emóciók, rossz- és jómagunk,
Mint a colgate adag a reggeli fogkefére
S nem tudjuk, volt-e eleje, volt-e vége
Mert mind azt hisszük, hogy Isten kezében vagyunk.

Emlék

Régi korok tovatűnt maradéka,
Egy lépcsőházi esti panelséta
Egy lázas, örök, vaskorlátos este.
Fejem felett kialudt lámpa teste
Bólogat tompán, hidegen és vakon,
Emlékét hordva a sötét falakon.
S e sötét falak megfestik arcodat.
Emlékszik jól a harmadik emelet
Hányszor suttoztam liftjében nevedet,
Villany szekrényének hányszor dőltem én,
Ha nem talált rád egy paneköltemény.
A földszinti léha nő már, mint rokon
Köszöntött az ötödik lépcsőfokon.
Érzem még. Keze meleg, tiszta bársony,
És rúzsja mindig ottmaradt a számon.
Mikor bement, a lágyan kattató zár-
Hang nyugtatóbb volt minden altatónál.

*(A Pécssett élő ifjú szerző verseivel
3. helyezést ért el az idei Sárvári Diákirók Versenyén.
A szerkesztőség nevében ezúton gratulálunk!)*

Fenyvesi Orsolya versei elé

Fenyvesi Orsolya 20 éves, egyetemre jár. És verseket ír. Van hozzá képe! És nem is akármilyen képei! Első (és második és harmadik) olvasás után ezek maradtak meg bennem: szuggesztív, (néhol öncélú) és látszólag önfeledten használt képei. Angyalok fülét vakargattam – írja a költő, és én olvasom, és elképzelem, és percekig nem tudom letörölni arcomról a vigyort: ezeket a képeket képtelenség nem szeretni. Úgy uralkodnak, hogy szinte háttérbe szorítják a versek más erőseit: a biztos formakezelést (a Tizenkettő haikui fölényesen tartják az 5-7-5 szótagsabályt), a szöveg szellemes önreflexivitását („zárójelbe tette...”), a stílárís gazdagságot (angyal és hűtőmágnés, egyáltalán és elvégzetett, disco és pillantás, pórús és hit – egy versben), szerkesztési tudást (az egymástól látszólag független haikukat is összeköti a vallási motívumok sugárzása), és a tudatos hangnemválasztást (például a „gyermeki” a Morzsiól...-ban). Van persze néhány túl: néha túl erősek a képek, vagy túl sűrűn követik egymást, kiszámíthatóan meglepőek, és van, amikor a vers túl érzelmes, legalábbis nekem – de ezeket a „hibákat” úgy kellett keresgélnem, hogy ne csak jót írjak – a hangsúlyok nem itt vannak. Kemény István költő azt mondta: mikor ezeket a verseket olvasom, szeretek élni. Én is, én is, én is.

Urfi Péter

Stone Disco, Balatonlelle

A szerelem macskaköveiről léptem a vodkatiszta éjszakákba,
cipőm orrának irányában indulva a térben,
mely állítólag véget sem ér
egyáltalán.
Addig angyalok fülét vakargattam.

Tamás pórusaiból a vasárnapi húsleves párolgott,
háromszor merült meg a mosogatóvízben,
és hogy a világ, mint olyan? Hűtőmágnes, vallotta.
Kullancsként fúrtam a fejem valóságába.

Pillantását gyapjúgombolyaggá göngyölték mozdulataim.
Addig kötötű lettem volna,
most nem vágytam rá egyáltalán.
Az élet kitapinthatóságára helyezve hitemet
enyém a Vágyottak és Érintettek diadala:
ujjbegyei borostyánként futották be testem falát.
Zárójelbe tette a kedvemért, hogy
(szerelmes volt egy erikába
és ez a szerelem csöpögött az ereszcatornákról,
éreztem én is a csillagok mandulaízét,
melyet a nyelvére idézett).
„Orsi az olyan emberek mint te nem halnak meg”,
az jó,
ne is,
én csak élni akarok, élni élni élni,
és akkor megcsókolt és
elvégeztetett.

A szívem ritmusának csokrait nyújtotta,
a lelkemet otthagytam a madaraknak,
hajnalban felcsipegették.

Kedvesség

Macskám
 elejtett rigó tetemét vonszolja a lábtörlőre.
 Megehetem.
 Nekem fogta.
 Büszke és erős.
 Önzetlen, mint egy szétnyitott tenyér, és
 odaadó-meghunyászkodó, mint a
 tenyérbe simuló arc.

Morzsiról és anya Niveájáról

I.

Kockásfülű Nyúl főzte a kakaóm
 Cirmos Cica vetette az ágyam
 Misi Mókus lökte a hintám
 Telhetetlen Méhecske vágta a körmöm

Veszett Róka harapta meg Morzsi kutyánk
 húgommal répamagot vetettünk a sírjára
 répát termő halottaink metszették el Misi Mókus torkát

II.

királykék, kerek, lapos fémdoboz
 a nőiesség
 anya az éjjeliszekrényén tartotta
 gyűrött papírzsepik és képnélküli könyvek kupaca alatt
 és minden fürdés után a bőrébe itatta

anya keze mindig illatos és puha
 tenyere forró érintése gyengéd
 anya keze süteményt gyúr bábót varr gyöngyöt fűz
 macskát etet mesekönyvet lapoz sebet kötöz
 erősen fog nehogy elüssön az autó
 anya keze ablakot tisztít apa fáradt karját simítja
 mandarint pucol a kis betegnek kiválasztja a legszebb banánt
 lázat csillapít

Tizenkettő

Ahogy felhőkbe
mártják águkat a fák:
úgy szeretek én.

*

A csönd megvált a
némaságtól. Szerelmem
üres koporsó.

*

Úgy elfáradtam.
Egy univerzum fityeg
a kulcsomómon.

*

Köldökszinór egy
végtelen messzi ponthoz:
elrágthatatlan.

*

Csakis a tudat
halála győzi le a
haláltudatot.

*

Oroszlánfényű
tengerekbe torkollik
a nevetésem.

Jerikó fala
leomlott. Hallom én is
a kürtöket, de...

*

Eltűnök majd, mint
Jézus talpának nyoma
a tengerekről.

*

Körömdarabkák
a fűben. Az ég alá
temettek élve.

*

Élőlényekben
gazdag szomorúságom
nyirkos talaja.

*

Platánfák íze
a számban szerelmeim
fossziliája.

*

Eperillatú
ölem az én testemnek
katedrálisa.

Turbuly Lilla

„Azt hitted, a csillagok örökké megmaradnak?”

Beszélgetés Rakovszky Zsuzsával *A hullócsillag éve* című regényéről

Turbuly Lilla: Két olyan esetnek is fültanúja voltam, amikor egy-egy bemutatkozást követően megkérdezték tőled, mivel is foglalkozol. Egyszer – némi zavarral – azt válaszoltad, hogy fordítasz. A másik alkalommal a társaság egyik tagja maga adta meg a választ: „Írogatsz szokott.” – mondta, te pedig udvariasan mosolyogtál.

Rakovszky Zsuzsa: Hogy költőként mutakozzam be, azt nehezen tudom elképzelni. A költészet mint foglalkozás egészen groteszkül hangzik. Író? Ez már valamivel jobb, de a válasz zavarba hozza a kérdezőt, hogy akkor most neki ismernie kellene a nevemet vagy a könyveimet? Ha azt mondom, hogy fordító vagyok, az emberek általában nem szépirodalomra gondolnak, hanem mondjuk szakszövegek fordítására. Ez pedig már egy egészen tisztességes foglalkozás. És még igazat is mondok, hiszen folyamatosan fordítok. Mostanában például meseregényeket.

Amit te hallottál, az nem volt egyedi eset. Régen látott ismerőseim, osztálytársaim többször feltették már nekem a kérdést: „Írogatsz még?”. Ilyenkor az ember, ha belül készűl is felrobbanni, azt feleli, hogy hát igen, még szoktam. És mosolyog hozzá kedvesen.

T. L.: 2003 nyarán Tibor fiaddal visszaköltöztetek Sopronba, a szülői házba. Nem tartottál attól, hogy ezzel távol kerülsz az irodalmi élettől, a szakmabeliektől?

R. Zs.: Az irodalmi közéletben igazából sosem vettem részt. Azok közül pedig, akiket nagyon tiszteltem, és szívesen töltöttem volna több időt a társaságukban, sajnos majd' mindenki meghalt. Vas István, Mándy Iván vagy Kálnoky László – bár vele személyesen csak egyszer találkoztam, nem sokkal a halála előtt.

T. L.: Két és fél év után hogy látod: az emlékeidben élő és a mai Sopron mennyire fedí egymást?

R. Zs.: Úgy tűnik, a gyermekkorban szerzett első térbenyomások nagyon mélyek. Az első évben valóságos mámort jelentett végigmenni a régről ismert utcákon. Persze, az idő múltával ez a mámor csillapul, de máig bennem maradt az a folyamatos jóézés, hogy újra itt élhetek. A helyszínek ébren tartják a különböző évekből, életszakaszokból származó emlékeket, és az ember jobban érzi a folyamatosságot a saját múltjával, az azonosságot korábbi önmagával.

Persze, a város mint tér mellett fontosak az itteni kapcsolataim is, amik egy hosszú hibernációs időszak után éledtek újjá.

T. L.: Regényeid fő színtere is ez a város.

R. Zs.: Így van. A kígyó árnyéka első része ugyan Lőcsén játszódik, de az a Lőcse is inkább Sopron. A hullócsillag évében is nehezen barátkoztam meg a gondolattal, hogy legyen még egy helyszín – néhány fejezet ugyanis Budapesten játszódik. A regénybeli tereket – ahogy az álom teszi – igazából több tényleges helyszínből gyúrtam össze. Vannak benne persze egészen konkrét helyek, és olyanok is, ahol inkább csak a légkör idézi Sopront. De gondoltam már arra is, hogy egy kitalált színtér kevésbé kötné meg az ember kezét.

*T. L.: Mielőtt nekikezdtél *A hullócsillag* évének, nem kísértett a „második regény szindróma”? Hogy *A kígyó árnyéka* után, ami minden lehetséges elismerést megkapott, köztük az év regényének járó Magyar Irodalmi Díjat is, meg kell ugrani ugyanazt a magasságot, de most egy más korban – a XVII. század helyett az 1950-es években – játszódó, más hangütést igénylő, és egyébként is teljesen másfajta regénnyel?*

R. Zs.: Nem. Azért sem, mert annak idején ezt a második regényt kezdtem elsőnek írni. Negyven oldal készülhetett el belőle, de nem boldogultam vele. Úgy éreztem, nem működik igazán. Talán, mert azt tényleg önéletrajzi regénynek szántam. A szöveg bent ragadt egy ócska számítógépben, pedig szívesen újraolvastam, hogy összehasonlítsam az elkészült regénnyel. Mindenesetre tudtam, hogy mit akarok megírni másodiknak, és *A kígyó árnyéka* felszabadított annyira, hogy neki tudjak futni ennek az első-második regénynek.

*T. L.: *A kígyó árnyékát* nevezhetjük apa-könyvnek is: hiszen középpontjában – nagyon leegyszerűsítve – egy ellentmondásos és meghökkentő apa-lány kapcsolat áll. Ha ezt a megközelítést vesszük tovább, *A hullócsillag* éve anya-könyv. Míg ott az apa nem engedi el a lányát, itt Piroska, a gyermek főszereplő attól szenved, hogy az anyjával való szimbiózis a hatatlanul megszűnik, az anya „elhagyja” őt.*

R. Zs.: Én is úgy gondolom, hogy az aparegény után *A hullócsillag* éve anyaregénynek is tekinthető. Közvetőleg: utóbbiból kevesebb van a mai magyar irodalomban. Most hirtelen Esterházy Pétertől a szív segédigéi és Vámos Miklóstól az Anya csak egy van jut eszembe. A leszakadást *A hullócsillag* évében nem érzem központi témának. Inkább azt a folyamatot, ahogy az „én még őszinte ember voltam” korszakát, a nyíltan vállalt én és a nyíltan vállalt érzelmek korszakát megzabolazza, maga

alá gyűri a külvilág. És ez éppúgy igaz Piroskára, mint edesanyjára, Flórára.

T. L.: Megkerülhetetlen a kérdés: mennyire önletrajzi mű A hullócsillag éve?

R. Zs.: Kétségtelen, hogy az alaphelyzet önletrajzi. Ugyanakkor Piroksa születésnapját tudatosan egy nappal későbbre tettem a sajátomnál (ha valaki véletlenül ismerné azt), hogy ezzel is jelezzem, nem letrajzról van szó. A figurákban, gesztusokban, jellemelekben sok a hasonlóság létezett emberekkel, de a történések részben kitaláltak, részben más sorrendben következnek, mint az én életemben. Előfordult olyan is, hogy azt hittem, ezt a részt én találtam ki, aztán gyerekkori barátaimtól tudtam meg, hogy amit képzeletnek véltem, az emlékezetem része: azt írtam le, ami valóban megtörtént.

A szerelmi história az anya és az újságíró között kitalált. Az különben, hogy az újságíró bekerült a történetbe, átlendített egy holtpontra. Volt egy másfél éves időszak, amikor az első fejezeteket írtam újra és újra, de nem tudtam továbblépni. Ez az új nézőpont segített ebben.

T. L.: Ha már itt tartunk, a könyvről írt kritikák visszatérő felvetése a nézőpont kérdése. Például éppen ez, hogy Piroksa gyermeki nézőpontja mellett szükség volt-e az újságíró naplóbetéteire, és ezzel egy másfajta nézőpont bevezetésére? És hogy viszonyul ez a két nézőpont egymáshoz?

R. Zs.: Én ezt az egész nézőpont- meg narrátor-problémát egy hajánál fogva előranciazt, túlhajtott divatnak érzem. Tessék megnézni például Dosztojevszkijt: nála a narrátor egy figura, aki hol annyira létezik, hogy még a hősnőbe is szerelmes, hol meg olyan dolgokról tud, hogy mit beszélt egymással bizalmasan két másik szereplő, vagy Karamazov Iván az ördöggel. Egyszóval füttyült erre a kérdésre.

A hullócsillag évében a két narrátorral azt akartam érzékeltetni, hogy a gyerek szemszögéből kívülről látszanak életének szereplői, mégpedig azért, mert még előtte vannak valamiféle belső meghasonlásnak, ezért még lehet a tetteikből következtetni a belső világukra, még egyben vannak. Az újságíró azonban már ellentétbe került önmagával, ezért elburjánzik benne, és így az általa írt naplóban is az állandó belső kételkedés, az önreflexió. A cím többek között arra utal, hogy a szereplők élete is egy hanyatlási, meghasonlási folyamat, ami persze a valóságban lényegesen lassabban történt, mint ahogy azt a regényben összesűrítettem. Különben sokáig úgy gondoltam, hogy A tapasztalás dalai címet adom a regénynek, William Blake versciklusára utalva. De Blake-et nagyon kevesen ismerik, így inkább maradtam A hullócsillag événél.

T. L.: A regény végére Piroksa csillaga is elmozdul, kénytelen lenyelni (konkrétan úgy, hogy az óvónő lenyomja a torkán a nemszeretem ebédet) a valóságot.

R. Zs.: Igen, pszichológiai megközelítésben ő is azonosul az agresszorral. De többé-kevésbé a regény valamennyi szereplője a külső, ilyen-olyan formájú erőszak hatására ellentétbe kerül önmagával. Mimikrire kényszerülnek. A saját iskoláskori élményeimből is merítettem, ott sokszor éreztem azt, hogy nem lehetek őszinte, azt várják tőlem, hogy adjam fel az egyéniségemet.

T. L.: Két rövid villanásra betekintést engedsz a főszereplők 20-25 évvel későbbi életébe. Innen tudjuk meg, hogy az anya húsz évvel később – még viszonylag fiatalon – meghal rákban.

R. Zs.: Igen, úgy gondolom, hogy ez direkt következménye az önfeladásnak. De egy másik szereplő (az anya egyik barátnője), akiben nincs meg a hajlam a belenyugvásra, és nem hasonlít meg önmagával, semmivel sem jár jobban.

T. L.: Szóval nincs recept...

R. Zs.: Nincs, „ha küzd, hát abba...”

T. L.: Érdekes a regény zárolata. Egy poétikusan szép álmajelenet után, ahol Piroksa anyjával a határon átszökve – ha csak körvonalaiiban is, de – végre meglátja születése után röviddel elhunyt, így általa nem is ismert apját, az utolsó fejezetben az idegesítően mindentudó Pászler bácsi féltudományos kiselőadását hallhatjuk. (A beszélgetésünk címében idézett kijózanító mondatot is ő mondja, még egy korábbi fejezetben.)

R. Zs.: Szerettem volna feloldani az előző rész patetikus lezárását, hogy a fásultabb, hétköznapibb állapot rögzítésével fejeződjön be a regény. Ahogy például az Effie Bristben vagy a Buddenbrook házban is az utolsó sorokban egy mellékszereplő hangoztatja a maga blőd igazságait.

T. L.: Dolgozol már az új regényen?

R. Zs.: Készülődöm, olvasok hozzá. Most úgy tűnik, nagyrészt Sopronban játszódik majd, az első világháború körüli években. Amíg nem kezdek neki, megpróbálkozom egy számomra új műfajjal: novellákat szeretnék írni. Rájöttem, hogy ebbe az új regénybe túl sok mindent szerettem volna belezsúfolni, néhány ötletet ki kell, hogy hagyjak, de ezek talán alkalmasak arra, hogy novellaként megálljanak a lábukon. Az inspirációt az adta, hogy a kezembe került egy kanadai szerző, Alice Munro novelláskötete. Magyarul eddig még semmit sem olvashattunk tőle, ez a kötet lesz az első nálunk kiadott munkája. Egészen kivételes novellistának tartom.

T. L.: Költészeted híveinek nagy bánatára utoljára három éve publikáltál verset, de mire ez a beszélgetés megjelenik, Téli napforduló címmel napvilágot lát egy szokatlanul hosszú költeményed, amit a Byrontól ismert nyolc soros stanzákban írtál.

R. Zs.: Versnek hosszú, verses regénynek rövid, el is neveztem magamban verses novellának, ha egyáltalán létezik ilyen. A témát eredetileg prózában, esetleg színdarabban szerettem volna megírni, aztán mégis vers lett belőle. Érdekes, hogy most, ahogy elem tetted a kinyom-

tatott kéziratot, valahogy másnak tűnik az írásképe, mint a számítógép képernyőjén.

T. L.: Azt tudom, hogy regényt számítógépen írsz. És verset?

R. Zs.: Részben fejből. Brúnó kutyánk sétáltatása közben szoktak például eszembe jutni sorok. Aztán versszakonként beírtam egy füzetbe, a strófák meg variálva, újra és újrapozícionálva kerültek a számítógépbe. A végeredményt nem is nyomtattam ki, ezért furcsa most így látni.

T. L.: A magántörténet mellett a műben megírtad a szappanoperák, Mónika show-k, katasztrófa híradók „szép új világát”.

R. Zs.: Az a kérdés foglalkoztatott, hogy mihez kezdjen az, akinek valami oknál fogva holtpontra jut az élete? Honnan remélhet segítséget? Kihez forduljon? Pszichológushoz? Jósnőhöz vagy életmód-tanácsadóhoz? Valamelyik valláshoz? Így fonódott össze ez a két szál.

T. L.: Megköszönve a beszélgetést, hadd kérdezzem még meg: mikor vehetünk kézbe új Rakovszky-kötetet?

R. Zs.: A könyvhétre jelenik meg gyűjteményes verseskötetem, Visszaút az időben címmel. A régiék mellett benne lesz az a néhány vers, amit a Párbeszéd az időről megjelenése óta írtam, és persze a Téli napforduló is.

Rakovszky Zsuzsa

költő, író, műfordító

Sopronban született, 1950. december 4-én. Az ELTE BTK magyar-angol szakán szerzett diplomát 1975-ben. 1987-ig könyvtárakban, kiadóknál dolgozott, azóta szabadfoglalkozású. 2003 óta újra Sopronban él.

Verseskötetek:

Jóslatok és határidők - Kozmosz, Budapest, 1981
Tovább egy házzal - Magvető, Budapest, 1987
Fehér-fekete - Jelenkor, Pécs, 1991
Hangok - Cserépfalvi, Budapest, 1994
New Life - Oxford University Press, London, 1994
Egyirányú utca - Magvető, Budapest, 1998

Regények:

A kigyó árnyéka - Magvető, Budapest, 2002
A hullócsillag éve - Magvető, Budapest, 2005

Néhány műfordítás:

Charles Frazier: Hideghegy
Ibsen: Peer Gynt
Euripidész: Médeia

Kitüntetések:

Graves-díj (1980), Déry Tibor-jutalom (1986, 1991), József Attila-díj (1988), Az Év Könyve jutalom (1989), IRAT-nívódíj (1992), a Soros Alapítvány Életműdíja (1992), a Soros Alapítvány Alkotói Díja (1997), a Magyar Köztársaság Babérkoszorúja-díj (1997), Salvatore Quasimodo-díj (1999), Magyar Irodalmi Díj (2002), Márai-díj (2003)

/Forrás: Kortárs Irodalmi Adattár/

Párkányi Raab Péter
Gondolkodó I.
2002

Szakolczay Lajos

Nemzettudat és irodalmunk

Nemzettudatról akkor beszélhetünk, ha tudjuk, hogy mi a nemzet. De valójában tudjuk-e? Az azonos nyelvet beszélők közössége, a haza dolgai iránt ugyanazzal az érzülettel viseltető – érző, gondolkodó – emberek csapata? A „jó” embereké és a „rossz” embereké is? De egyáltalán, ki dönti el – eldönthető-e? –, hogy magyar és magyar között hol húzódik a határ (ha egyáltalán ilyen lehetséges)? Nem szólnán a magyar nemzet azon tagjairól, akik a jelenlegi országhatáron kívül, vagyis Romániában, Szlovákiában, Csehországban, Szerbia-Boszniában, Horvátországban, Szlovéniában, Kárpátalján és – Béctől Torontóig – a világ számtalan földrészén és országában élnek. Az ő tudatuk, hiszen az édes-keserű kenyérből egy szelet őket is megilleti, mennyire másabb, az idegen nyelv és kultúra közelében (csapdájában?) kifejlődött-e olyan szintre, mint amilyen az itthon élőké? A népet, népcsoportokat, különféle kisebbségeket nemzeté összehozzó javak (irodalom, népművészet, történelem stb.) a nyomtatott és az elektronikus sajtó, s a média különféle csatornáinak segítségével nyilván eljuthatnak hozzájuk is. Ám az érzés és a szokásvilág, amit például a honban élők és a nagy lélekszámú kisebbségek (lásd magyarok Romániában) a maguk legtermészetesebb módján éltető kincs-ként kapnak, nem forrás egy vancouveri vagy melbourne-i lélek építésében.

„A nemzeti tudat és önismeret a nemzeti kultúra egészében nyilatkozik meg a maga teljességében” – írta volt Görömbei András az Irodalom és nemzeti önismeret című tanulmányában. Tehát a nemzeti kultúra – az irodalom, a színház, a képzőművészet, a zene, az archaikus népi ima és a városi folklór – egymásra rakott, sokszor egymást át- meg átjáró tégláiból épül az a fal, ami kikezdehetetlen érték: önismeretünk és nemzeti tudatunk megszemélyesítője, foglalatja. A nemzet egyes tagjai, főképp az ilyen-olyan politika nyomására, biceghetnek, de a belőlük alkotott közösség (az eszményi nemzet) mindig fölvetett fölvel jár. Még a veszteségek, a nemzettudat megbicsaklásai, zavarai (2004. december 5-ének mélyfekete gyásza) is erőt adhatnak egy józanabb kor józanabb polgárainak a növekedéshez. Mert egészséges nemzettudat nélkül nincs nép, nincs nemzet, nincs közösség. S egy nép lelkületét – haza a magasban (Illyés) – nem csupán a győzedelmek és a bukásuk ellenére is győzedelmes forradalmak (az 1848-as szabadságharc, az 1956-os forradalom) határozzák meg, hanem mohácsi sorozata is. A mohácsi csatamezőt, tudjuk, Trianon határártmeszelő kaszabolása tette gyászfehérré. És ez a gyászfehér ott ég, ott lobog a doni harcmező jégpoklában is. Hószakadás a szívre (Nagy László)? Hószakadás a hazára! S bármekkora is ama „honvédő” háborút

elemző-értékelő zűrzavar – jogos volt-e vagy jogtalan hadba lépésünk? –, a doni fehér hidegség tonnái, mint elviselhetetlen teher, azóta is nyomják szívünket.

De nekünk, s a nemzetnek (a közösség koronájának) bármilyen megcsalás és vesszőfutás után is építkeznünk kell. Tudta ezt a trianoni Magyarországot Erdélyért otthagyo Kós Károly is – „A mi igazságunk: a mi erőnk” (...) „Kiáltom a jelszót: építenünk kell, szervezkedjünk át a munkára. Kiáltom a célt: a magyarság nemzeti autonómiája” (Kiáltó szó, 1921) –, és tudták, Illyés Gyulától Csoóri Sándorig és Nagy Gáspárig, Erdélyi Zsuzsannától (Hegyet hágok, lőtöt lépék) a zeneszerző Balassa Sándorig és az építész Makovecz Imréig s Csete Györgyig, mindazok, akik a művészetben nem öncélt láttak, hanem nemzetépítő cselekedetet.

A Halotti beszédtől nemzeti imánkig, a Himnuszig vagy Vörösmarty borús jóvendölésétől („az emberfaj sárkány-fog vetemény”) a Bánk bán Hazám, hazámjágig, eme különös, lélekemelő gyónásig számtalan olyan mű van a magyar kultúrában, amely egyén és közösség, a szabadságra ébredő lélek óhaját – méltóságot a nemzetnek! – visszhangozza. Akár dadogásszerű léteessencia volt ez az ima (Halotti beszéd), akár a nyelv képzelőerővel teremtett burjánzása (Juhász Ferenc költészete), ugyanazt szolgálta: az önálló létre ébredt magyarság, a kultúráját sok évszázad alatt megteremtő nemzet nagykorúvá válását.

Azt a szint, amelyet rajtunk kívül egyetlen nép irodalma-művészete sem képvisel. Mit számít, hogy kicsik vagyunk, hogy irodalmunk valójában lefordíthatatlan, a közeg, amelyben hatnia kell, létező tartomány. Elsőben az ő kiszolgálása alkotóink feladata. Nem csupán azért, mert – miként Babits mondotta – „az igazság szellemének életben maradásáért az írástudók a felelősek”, hanem azért is, hogy kitéssék: kardunk attól acélozódott, hogy legjobb főink vezérletével mindig és mindenkor tiltakoztunk a nemzetünket vagy annak értékeit megfojtani igyekvő büntönlét: a nemzeti kiszolgáltatottság ellen. Lett legyen tatár, török, német vagy orosz az iga megtestesítője, előbb vagy utóbb kiküzdöttük igazunkat. Levettük magunkról a jármot.

Ebben a „fölvilágosító” munkában – a toll mellett gyakran bajvívó szablya és benzines palack (Molotov-koktél; 1956) is kellett – írónk jártak az élen. Amit a politika, a taktikázgatók siserehada elmulasztott, azt egyértelműen hangos szóval (némelykor a metaforikus beszéd erejével) a szellemében szabad literátor világgá kiáltotta. Balassi Bálinttól Nagy Gáspárig követhető a bátor hang: a szószék forradalmi hevülete.

A kényesebb, „szidolozottabb“ elme, megannyi „sántafejű gyalogos“ (Sütő András) ezért is véli úgy, hogy a magyar irodalom túl van terhelve számtalan, oda nem illő dologgal. Ha félig-meddig érthető is Ady, az utolsó magyar váteszi hangja, szerepe, mit akar a hozzá hű Nagy László azzal az átvállalt – az előd erkölcséhez igazodó – ostorral? Kire suhintani? Akinek a haza nem szent kehely, és akinek a közjó szolgálata ócskaság, túlcifrázott beszéd, egyszóval kacat? De hát Nagy László, többek közt József Attila folytatója, a kristálytisza verset a népi szürrealizmus tájára vitte, és ezzel a García Lorca-i duendével énekelte meg az örömet, tette riasztóvá a rettenetet.

A magyar föld megannyi sebe, s kiváltképp a Zöld Angyal ítélkező szerepe nem illeszthető össze a művészet autonóm törekvéseivel? De akkor a Nemzeti daltól a Tékozló országig – Csoóri zseniális „történelmi“ esszéiről sem megfélekedve – minden olyan mű kizáratik a magyar literatúra értékvonulatából, amely a haza, a nemzet, a megcsalott nép, a félrevezetett és elárult ország (Utassy: „a jognak asztalánál lopnak“) ügyes-bajos dolgait fókuszába emeli. Dsida Jenő Psalmus Hungaricusának, ennek a nagy magyarság-versnek vajon nem egyetemes az üzenete? És a behódoló szolganépség gyalázatát intó verssé emelő Illyés (Egy mondat a zsarnokságról) nem az általános, szinte minden nációt érintő szolgálógról ad döbbenetes, fölkavaró, önvizsgálatnak sem utolsó láttelelet?

A nemzettudat hajszálygyökereit vizsgáló Illyés – mitől magyar a magyar, a kint és a bent, a fönt és a lent hangjai miképp válnak egyazon lelkületté, egymást erősítő motorrá? – jól tudta, hogy az irodalom és a művészet nemcsak a kiváltságosok, a magánfájdalmat éneklők terepe, hanem az élet-haza-ország dolgait egységben látó – úgymond a közösség szolgálatával megvert – íróké-költőké is. „Alig van a szellemi életnek fölöslegebben feltett kérdése ennél: szükséges-e, hogy irodalmi műnek irodalmon kívüli földadata legyen? Világos, hogy igen. Világos, hogy nem. Műve válogatja; idő és hely szerint. Műve és embere. Függetlenül szinte egymástól. (...) Vizsgálhatom és értékelhetem az irodalmi (művészeti) alkotásokat merőben sajátos törvényeik alapján. De ezeket az így egyszer már eredményesen megvizsgált és értékesnek elismert alkotásokat újabb vizsga és értékelés elé vonhatom aszerint, milyen végeznivalót teljesíthetnek >>irodalmon kívüli<< területen; olyanon például, mint egy-egy közösségi tudat alakítása. De valóban irodalmon kívüli az ilyen terület? Nem marasztalható-e el a maga sajátos törvényei szerint is az az irodalom, amely ez alól kivonja magát? Bizonyos helyen, bizonyos időben. Messze útra mennénk annak földérintésében, mit várhatunk el a közösségek az íróiktól (akik így is, úgy is hatnak a közösségükre)? Még messzibb út lenne, mégpedig szétágazással: mit sorozhat sajátosan az írói teendők közé egy bizonyos hely, egy bizonyos idő.“. (A Hajszálygyökerek című kötet előszavából, 1971)

„Bizonyos hely“ és „bizonyos idő“, akár bennmaradunk a Kárpátok karéjozta körben, akár nem, számtalan akadt a magyar nép életében. S ezeknek megannyi téma-vonzata is. Az írói teendők közé, Illyéssel mélységesen egyetértve, tehát minden beletartozik. Egy mű esztétikumát, hatáskörét nem az határozza meg, hogy az író szemhatárába bekerültek-e a közösség dolgai. Sokkal inkább az, hogy a megélt (akár fikciósan megélt) élet, lét-tapasztalat, világerzés, az én kozmikus bolyongása vagy magába süllyedése, egyén és közösség boldogságképe vagy fájdalma milyen fokon van ábrázolva.

„Kultúránk legnagyobbjai időről időre megújították a nemzeti tudatot. A magyar irodalom és a nemzeti önismeret a XX. században is szorosan összekapcsolódik“ (Görömbei András). Egy nagy nemzedék fényes nevei – Ady, Móricz, Szabó Dezső, Babits, Kosztolányi, Krúdy, Karinthy, Németh László, Kós, Illyés, Szabó Lőrinc, Dsida – bizonyítják, hogy nálunk szellem és erkölcs kézen fogva járt. De a közösség terhét vállukra vevő utódokról is elmondható, hogy világító lámpásuk az éthosz volt. Pilinszky, Juhász Ferenc, Nagy László, Csoóri Sándor, Székely János, Páskándi Géza, Sütő András, Szilágyi Domokos, Lászlóffy Aladár, Bálint Tibor, Szilágyi István, Ágh István, Bella István, Buda Ferenc, Farkas Árpád, Gál Sándor, Nagy Gáspár – és még folytatható volna a sor – ugyancsak ennek a vonulatnak a tagjai. Ezer hangon szólalnak meg – Pilinszky visszafogott suttogása és Juhász barokkos szótengere a két végpont –, ám mindjünkben közös: az emberség, a haza, a humánus csaknem szakrális körökbe való emelése.

A nemzettudat tehát, mert kovász a közösség életében, különféle érzésvilágokból, gondolkodásmódokból épül, gyarapszik. Még a legkisebb momentum is – egy átrajzolt térkép megpillantása, egy sokáig betiltott dal szárnyra kelése – része lesz az érzelmi és gondolati arzenál kiteljesedésének. Mindezeket határozottan, ugyanakkor egy kissé bizonytalanul is mondom, hiszen nincs olyan fölmérés, amely egzaktan bizonyítaná minden kis szál fősodorba kerülését. De hogy a különféle ábrázolásmódoknak, a sok mindent megmozgató, a műfajok változatosságait híven – sokszor megrendítően – visszaadó megjelenítéseknek szerepük van a lélektartomány ilyesféle hangolásában, abban bizonyos vagyok.

Lehet, hogy a haza, erkölcs, helytállás, egyéni és közösségi boldogságtudat másképp – más írói módszerekkel, a mese különböző hatásmechanizmusával – jelenik meg Jókai Mór regényében (A köszívű ember fiai), mint Szilágyi István káprázatos prózájában (Hollóidő), de „tanító“ lüktetésük életelixír. És Csoóri Sándor meg Sütő András történelmi jellegű, parabolisztikusságukban tán még elevenebbül ható tanulmányainak-esszéinek nem ugyanaz-e az üzenetük, mint az 1956 dicsőséges forradalmát szabadság-jelképként fölmutató verseknek? (Fáy Ferencről Nagy Gáspárig, a Füveskönyv alkotóját sem kifeledve, hosszú azon költők sora, akik szinte szentség-

gé emelték – Camus szerint az egész világnak példát adó – véraldozatunkat.)

És akkor még nem időztünk a reformáció genfi emlékműve előtt (Illyés), nem tekintettük be Jékely Zoltán sok történelmi tanulságot is hordozó marosszentimrei templomába, Bella István és Utassy József édesapjával sem jártuk be a Don-kanyar és Szibéria jégpoklát, nem pillantottunk rá Kányádi Sándor (Halottak napja Bécsben) és Lászlóffy Aladár nagy létversére (Fehér kakas a hóhullásban). A történelem kazamatái is nyitva állnak előttünk, főképp, ha a szív forgatja meg ama nagy ajtóknak a kulcsot.

S ehhez a „technikához” többen folyamodtak. Az egyszerű, többnyire névtelen énekmondók éppúgy, mint klasszikusaink. Az archaikus népi imákban éppúgy ott a Krisztus kereszthalálából eredeztethető megfeszítettség-érzet tisztító hatása, mint műköltőink nemzeti imáiban (ez utóbbiakból Pomogáts Béla válogatott össze egy szép csokrot – *Psalmus Hungaricus*). Ezekben a poémákban történelem és hit (szakralitás) összeérnek, mintha minden szenvedésünk csak arra lett volna jó, hogy országunk fölajánlatasték Szűz Máriának (Dsidá Jenő: *Psalmus Hungaricus*; Pilinszky János: *Apokrif*; Nagy Gáspár: *Symphonia Ungarorum*). S Kodolányi János Boldog Margitja, ez az archaikus nyelvre stilizált szenvedés-ima s boldogságleltár, ha csak egy érszállal is, éppúgy gazdagította nemzeti tudatunkat, mint az említett, más kort, más életeményt szentséggé avató lírikusok.

S a ballada, mint műforma, mint kifejezőeszköz – Arany János klasszikus énekeitől és Sinka István szegénypanaszaitól Döbrentei Kornél dévaj szerelemünnpéig – nem ugyanazt akarja-e: történelmi és magánérzések homályában, paradox módon, még láthatóbbá tenni az ember és világ, keserv és bűbáj (kellem) egymást átfonó, egyik a másikat kiteljesítő összetartozását? Ha Illyés 20 filléres remek füzetének (Ki a magyar? 1939, Nemzeti Könyvtár, 3. sz.) egyik-másik passzusát olvassuk, például a magyar lelki tulajdonságokhoz igencsak hozzátartozó szabadságszeretetről írottakat, nem jut-e eszünkbe azon-

nal Juhász Ferenc remeke, a népköltészet (román kolinda) érzületét a modern ember létvizsgálatává tevő szabadsághimnusz, A szarvassá változott fiú kiáltozása a titkok kapujából című poéma? Bizony hogy eszünkbe jut. Ettől a műveket egymásba hullámoztató érzéstől vagyunk egyre gazdagabbak. „Nyelvünk az egyetlen élő valóság, melyet még az ország földarabolói se vehetnek el. Tisztítsuk meg a salaktól” – írta Trianon után Kosztolányi. S ebben a nyelvtisztító, lélekemelő mozgalomban együtt újult meg az író és közössége is. Megannyi író és a megannyi közösséget magában foglaló haza.

Ám a politika vadhajtsái – gondoljunk csak 2004. december 5-ének szegyenletes eredményére – mindig veszélyt jelentenek, mert nemzettudat-romboló hatásuk tagadhatatlan. Hogy minő fájdalom érezte a magyarságból – legalábbis az állampolgárságra nézvést – kiebrudalt írókat, arra a Hítel 2005 februári száma (Nem, az nem lehet – Vallomások és elemzések 2004. december 5-éről) számtalan írása utal. Láztóan és keserűséggel.

Közülük is a legmegdöbbenőbb a kárpátaljai Vári Fábián László vallomása: „Kedves magyarországi Testvéreim, akik velünk szemben most megkeményítették a szívüket, tudjátok-e, hogy a december 5-én kimondott Nemmel a kilátásba helyezett gyógyulás lehetőségét is elvettétek tőlünk? Most tisztelettel kérdezem tőletek: melyötök cserélné el a sorsát velem? Ki venné a vállára a csehek alatt született apám életének terhét, aki 1938 és 1944 között magyar személyigazolványt melengetett a szívében, ám tizenhét évesen mégis Szolyvára került, ahol szökésen kapták, rálöttek, majd lerugdosták a veséit?”.

Érdemes ezt folytatni? Nem érdemes.

A kárpátaljai tarlót sokkal jobban égette a nap (és a politika kohója!), mint Burgenland zöld pázsitját. Ha a pénz és az arany volna a nemzettudat legfőbb forrása, Ausztria jóval Kárpátalja előtt járna. De csupán a nyelvvesztésben vezet. Mert a nemzettudat sosem a gazdagság okán lesz ékes. Törvénynek sem kell szabályoznia, valahogy magától alakul: forrása a lélek, motorja a szív.

Bakonyi István

Pék Pál indulása

Vannak olyan költők és írók, akik vidéken élnek, tanítanak, vagy más egyéb polgári foglalkozást űznek. Általában nem írnak róluk a bulvárlapok, nagy nézettségű show-műsorokban is hiába keressük őket. Csöndben építik életművüket, s közben azért megjelennek a kötetek. Kissé megkétszerezve, de azért talán még időben. Legújabb korunk nem kedvez nekik, bár a publikáció gondjai már a múlté. A megjelenés napjainkban nem jelent nehézséget számukra, ugyanakkor a terjedésnek és a figyelemnek megvannak az újabb akadályai.

Pék Pál közéjük tartozik. A zalai végekről küldi lírai üzeneteit, immáron mintegy fél évszázada. Míves líra az övé, a verset szeretők megtalálhatják benne a legmagyományosabb értelemben vett szépséget, akár a formára, akár a mögötte rejlő gondolat- és érzésvilágra gondolunk. Ugyanakkor benne van ebben a költészetben korunk, az elmúlt évtizedek számos feszültsége, s mindamellett a költő humánus válaszainak lehetősége is. Érthető, hiszen költőnk is megszenvedte sorsát, korán elvesztett apával, 1956-os forradalommal, mellőzéssel, féltreökéssel, majd legújabb korunk ellentmondásaival. Közben folyóirat-szerkesztéssel, az ezzel is összefüggő újabb támadásokkal, az egyetemes igény kiváltotta értetlenséggel. Ám – mint tudjuk – az ilyesfajta megpróbáltatások a költő előnyére válhatnak. Azt gondolom, Pék Pál esetében ez történt, ez történik.

Pék Pál 1939. július 26-án született Nagykanizsán. A szülőhely mindmáig lakóhelye is egyben, tehát nem túlzás vele kapcsolatban a hűséget említeni. „A ház még áll: udvarra ásitó ablakokkal, díófával, csópp kertekkel. Csak a kút dőlt be, és apám zongoraszava némult el örökre. 1951-ben halt meg anélkül, hogy igazán a fia lehettem volna. A Hivatal állást adott anyámnak, s ő egy fizetésből tartott ötünket.” – olvashatjuk a vallomást az 1984-es második kötet, a Nyár füstje fülszövegében. Lírájában is fontos elem a szülőföldhöz, a tájhoz kötődés. Mindez természetesen több mint a város, a kert vagy egy lakás varázsa. A tárgyi valóság egész életében és életművében többletértelmet nyer.

Iskoláit is Nagykanizsán kezdte, 1954 és 1957 között az Irányi Dániel (később Landler Jenő) Általános Gimnáziumban tanult. Életét az 1956-os forradalom és szabadságharc döntő mértékben befolyásolta. 1956 decembere és 1957 februárja között a Forradalmi Diákszövetség nagykanizsai titkára volt, s ezért három hónapos előzetes letartóztatás várt rá. 1958-ban aztán mindössze bírósági dorgálásban részesült, ám ez is elég volt ahhoz, hogy kicsapják a gimnáziumból. Még ebben az esztendőben Budapesten, magánúton sikerült leérettésgiznie, de akkor

még egyetemi vagy főiskolai továbbtanulásról nem lehetett szó.

Szülővárosában, a 406. sz. Polai János Szakmunkásképző Intézetben szerszámkészítő lakatos szakmunkáslevelet szerzett. Mondhatjuk, hogy a tanulás ilyen iránya az irodalom és a művészet iránt már nagyon korán fogékony ifjú egyéniségétől távol eső lehetett. Ezekre az évekre tehető, hogy Zalakomárban és Murakeresztúron képesítés nélküli nevelőként dolgozhatott, s ez már egyre közelebb vitte választott tanári hivatásához. A büntetés – szerencsére – nem sokáig tartott, hiszen 1961 és 1965 között elvégezhette a pécsi Tanárképző Főiskolán a magyar-történelem szakot. Előbb Eszteregnyén, majd a nagykanizsai Tanácsköztársaság téri Általános Iskolában kapott állást, és taníthatta mindkét szakját. Rövid ideig tartott ez az életszakasz, hiszen egy „jóakarójának” keze gyorsan utolérte, koholt politikai vádakkal illették és elbocsátották állásából.

Ebben az időben már írt verseket, és 1959. december 13-án a Zalai Hírlapban megjelent első írása. Később a rangos irodalmi folyóiratok is adtak számára lehetőséget: 1962-ben a Somogyi Írásban, 1963-ban a Kortársban és a Jelenkorban jelentek meg szövegei. Ezt követően egyre több fórum nyílt meg előtte, megjelent az Életünkben, a Tiszatájban, a Műhelyben, később az Argusban, a Hitelben vagy az Élet és Irodalomban. Szerepelt a Magyar Rádióban is, ott önálló versműsorokat vettek fel tőle, 1965-től rendszeresen. 1984 óta Magyar Írószövetség tagja.

Sorsának hullámváza sokáig tartott. 1967-ben oktatási előadó lett a Közép-dunántúli Gázszolgáltató Vállalat nagykanizsai telepén, s ezután fél évig napközis nevelőként dolgozott. 1968 újabb változást hozott életében: ekkortól kezdve 14 évig tanított városában az Andrejka Jenő utcai Általános Iskolában. Irodalmi szempontból is fontos ez a másfél évtized Pék Pál számára: a folyamatos publikációk után 1976-ban a Nagykanizsai Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága kiadásában megjelent első verseskötete, a Rapszódia a reményről. Ez a karcsú, izléses könyv 46 verset tartalmaz. Felelős szerkesztője a költőre már korán felfigyelő Fodor András, az a költőtárs, aki élete végéig fontosnak tartotta az ország különböző pontjain élő tehetségek felkarolását és támogatását. Ma már elmondhatjuk, hogy Fodor András „egyszemélyes intézmény” volt 1997-ben bekövetkezett haláláig, költői és naplói életműve mellett számtalan dologgal foglalkozott, s ezek sorába tartozott kiváló szervező és tehetséggondozó munkája is. (Később is gondosan figyelemmel követte Pék Pál pályáját.)

A Rapszódia a reményről vállalása más érdekességet is rejt. A hetvenes években még alig működött a helyi vagy regionális könyvkiadás, s éppen ezért dicséretes az akkori nagykanizsai tanács tette. (A kötet elegáns külleméhez járul hozzá, hogy Haraszti László rajzai is helyet kaptak benne, nemes illusztrációként.)

Már túl van a harmincon, de még innen a negyvenen a költő, amikor első verseskötete megjelenik. Nincs értelme azzal foglalkoznunk, hogy korán vagy megkésve történt mindez. Elfogadhatjuk a régi igazságot: mindenkinek rendelt ideje van. Egy költő bemutatkozásának is. Ismervén az életrajzi előzményeket, szerencsésnek mondhatjuk az indulást. Hiszen Pék Pál nem tűnt el, nem veszett el, s ha nem is túlzottan látványos a kezdése, azért a figyelem, a fogadtatás sem maradt el. Jeles pályatársai írtak a könyvről, s alapvetően biztató ez a kötet-indulás. A már jelzett Fodor András mellett Tüskés Tibor és Kiss Dénes méltatása érdemel említést az első reakciók közül. Mindhárman úgy látják 1977-ben, hogy Pék Pál költészete megérett a könyvkiadásra. Érzékeltetik, hogy első kötet létrehozásához igényes és érett a Rapszódia a reményről lírai anyaga, mindenképpen magasabb a színvonala, mint általában az első köteteké. Az első bírálók fölfedezik a hatásokat, amelyek az induló költőnél mindig természetesebbek. Elég, ha arra gondolunk, hogy például József Attila első korszakában milyen fontos volt Ady Endre hatása, de azt is említhetjük, hogy egyik legnagyobb romantikus költőnk és drámairónk, Vörösmarty Mihály hajdan a székesfehérvári gimnáziumban jellegzetesen klasszicista versekkel hívta föl magára a figyelmet.

Pék Pál korai műveiben egyértelműnek látszik Pilinszky János hatása. Ahogy Fodor András írja: „Az individuális fájdalom megköztözöttsége miatt alakulhatott ki Pék Pál stílusának egy Pilinszky Jánoséhoz közelítő jellemvonása: a zárt formákba, kifeszített strófákba fogalmazás, a tragikus, extatikus felhang, a biblikus víziók, a tragikus előérzet jegyeiben.”. Fodor András ezen a helyen elsősorban a Körbeért világ című verset említi, s tegyük hozzá, jogosan. „Testeddé-lényegült nyaraktól / valahogy mégis rádnyitok – / Kések mögül kivillog szinte / érintetlen homlokod, // s félelmed malma egyre örül – / Vonul a körbeért világ. / Filléres-gondú életünkből / kilép a dal, az ifjúság.”. Valóban: érzékelhetjük a kritikában felsorolt minőségeket, amelyek egyébként a későbbi pályaszakaszokat hasonlóképpen meghatározzák. A jeles elődre és kortársa emlékeztető értékek semmiképpen sem jelennek azonban epigonizmust; egészséges megtermékenyítést annál inkább. Azt is megfigyelhetjük már ekkor, hogy Pék Pál verseit erőteljesen jellemzi a dalszerűség, a formai feszség, s ezzel egyébként a hagyományos szépségnek nevezett értékeket is magáénak vallja. (Persze egyértelmű, hogy a „hagyományos szépség” legalábbis vitatható kategória, ám – ismervén líránk múltbeli útjait – föltehető: világos, hogy miről van itt szó.)

A Körbeért világ mellett feltétlenül említést érdemel, hogy már a kötetet bevezető négy soros is hasonló hatásokról árulkodik. Íme a szöveg: „Lépések a ketrecekben / Kenyér és kés az asztalon / Megérted-e ő béke béke / Teljes világom rádómol”. Nem állíthatjuk, hogy ugyanarról van itt szó, mint Pilinszky János híres négy sorosában, de a drámaiság tekintetében kézenfekvő a hasonlóság, a tömörítés szempontjából hasonlóképpen, azonban Pék Pál soraiból inkább árad a föloldás lehetősége, vagy legalábbis az arra való hajlandóság. És fölfigyelhetünk a modern költészetben jól ismert töredékességre, a jelzések szimbolikus tartalmára is. Igaznak érezhetjük mindezekkel kapcsolatban is Tüskés Tibor találó észrevételét, egy fotós hasonlatát: „...tudatosan szűk nyílásra húzott és nagy mélység-élességű költészet.” Arról is olvashatunk itt, hogy Pék Pál jellegzetes lírai műfaja a rapszódia, s nyilvánvalóan tudatos választás eredménye, hogy a fogalom ott szerepel a kötet címében is. Egyben jelzi azt is, hogy a műfaj folytonosan él tovább, hiszen tudjuk, hogy a rapszódia eredetileg a görög rapszódosok (epikus énekmondók) által előadott költemény, s benne hangot kap a fölindult lelkiállapot, az azt tükröző szaggatott szerkezet és gondolatmenet, s nem ritkán az ódai szárnyalás. Az emelkedett hangnem akár az extatikus végletekig is eljuthat. A homéroszi idők persze csak a kezdeteket jelentik, s a későbbi korokból akár Vörösmarty Mihály több művét (Gondolatok a könyvtárban, A vén cigány, stb.) vagy éppen Illés Gyula híres Bartókját is példaként említhetjük. Az is látható, hogy a rapszodiában a költő gyakran érinti a nemzeti sorskérdéseket, a kor legégetőbb gondjait.

Ez az irány fölfedezhető Pék Pál rapszodiáiban is. Ez az a műfaj és ez az a forma, amely tág lehetőséget biztosít költőnk számára, hogy elmondja fájdalmait, ám ugyanakkor vigaszt nyújtson önmaga és a másik ember számára. A szólás szabadsága megadja a föloldásnak, a kinok szelídülésének az esélyét – akár a személyes szférában, akár a tágabb, nemzeti és egyetemes vonatkozásokban. S ha a rapszódia a reményről szól, akkor megkülönböztetetten is! Hiszen a Pék Pál megélt évtizedek „alkalmasak” arra, hogy mindezek napvilágra kerüljenek. Kisgyermek, amikor zajlik a második világháború (éppen a háború kitörésének évében született), kamaszkora egybeesik a Rákosi-korszak szörnyűségeivel, s még nem felnőtt 1956-ban sem. A korábban már tárgyalt életrajzi események, a lassú kibontakozás, a „személyes konszolidáció” elnyújtottsága, aztán a szabadság hirtelen eljövetele, egy – a szó szoros értelmében vett – „szabad demokrata” eufóriája, majd bizonyos mértékű kiábrándultsága mind-mind táplálja ezt a rendkívüli érzékenységről tanuskodó költészetet.

S már az első verseskötet erről az érzékenységről ad lírai tudósítást. A címadó költemény talán a legérzékletesebb. A műfaj számos fontos vonása benne van ebben a kiváló műben, legfőképpen azok a hullámzások, amelyekről a fentiekben már szó esett. A személyes létezés

alapkérdéseit érinti ezúttal, s az ókori eredetű műfaj szerencsésen ötvözi magába a legújabb kor sajátosságait, zaklatottságát, emberi gondjait. S mindezt a forma remek fölhasználásával teszi meg a költő, bizonyítván, hogy jellemzi a nagyfokú mesterségbeli tudás, a verselés biztonsága, a kulturált előadásmód. Az a fajta versbeszéd, amely később is számos, szépségesen megírt művet fémjelez. Itt az ifjúság múlásának egyébként közhelyszerű gondolata áll a középpontban, számos intenzív lírai részlet segítségével. „...és fáim még nem dőlnek, / de jövőm e perccel úgy cserélik át, / hogy madaruként bal vállamra ül le / a torokszorító, fényes ifjúság...”. Finom feszültségekkel tudósít a lélek mélyrétegeiből, s közben felfigyelhetünk a már ekkor és később is szokásos, jól ismert elemekre, a természet apró részleteire. (Fák, madarak, erdő, rét, nyár, stb.) A természetközpontság mindvégig jellemzi Pék Pál érdeklődését, de – miként a mives lírában általában – a táj, a növény, az állat nem végső cél, hanem ugyancsak a már emlegetett lélekállapot világra segítője. Van ennek az elégiának egyfajta sajátos hullámmozgása is, érzelmi vihara, szenvedélye. S nemcsak a természet örök szépsége, de a gyom és a tövis is „had-seregnyi”, és ott buzog a mű világában valamiféle titkos feszültség, drámaiság. A világ „lehetetlen” és „fölgangolt”, az ifjúság jórészt örömtelen, de azért megpendíti költőnk a befejezésben a föloldódás hangját: „de együtt elérjük majd a végtelent.” Emlékezzünk: József Attilánál ugyancsak olvashatunk arról, hogy „semmi ágán ül szívem”, de a csillagok ott is jelentenek egy bizonyos értelemben vett távlatot. Itt, Pék Pálnál meg nem kevesebbről esik szó, mint a végtelen elérésének reményéről. Nem kis program!... Ahogy Kiss Dénes jellemzi: „...a repülésre ösztökélő elragadtatás, a tiszta embernyitottság...”. Ugyanez az „embernyitottság” hatja át más verseit, például a Túl a fákon is, amelyben szintén a továbblépés mozzanata izgatja az embert, gyötrő kérdéssel és remélt bizonyossággal: „Van-e út, és csoda lesz-e: / kimondani, hogy mégtovább!”.

Fontos minősége az első kötetnek a hűség, illetve annak ábrázolása. A szűkebb és a tágabb körök szeretete, annak ellenére, hogy oly sok a visszás erő ebben a világban. Megkapóan vall minderről az Ikonban: „Ez a hazád / A csönd a szél is / Halak halak A csonka ég / Hajók csapdái kagylók arca / szélkakas versek / messzeség...”. Ezúttal sem bőbeszédű; ellenkezőleg: szinte töredékes, vázaltszerű, tömör. Ennek az első strófának a sajátosságaihoz tartozik a statikusság, ami az igék hiányával érződik. Képeslap és elvont gondolatosság együtt. Aztán módosul a kép a második részben: „Kamasz nyaradból som vöröslík / Kuttyád lemetszett rőt feje / Rajz egy kővön / A tiszta szándék / s apádnak elmerült / keze”. Két lény pusztulása a múltból: az emberé és az állaté. Ez teszi különösen feszültté a mű világát, jelezvén, hogy ezek a jelek és jelzések együtt alkotják a hazát.

Az apa emléke itt is föltűnik, de van úgy, hogy az egész vers lényegét áthatja. Miként a Síratóban. Itt rendkívül erőteljes a népdal-hatás, ám nem csupán a dalforma okán. Hatnak rá az ősi siratók, a halott méltó elbűcsűztetésének kultusza is. Abban a világban, amelyben már híján vagyunk az ilyen emberi gesztusoknak. A fájdalmat, a pótolhatatlan veszteséget alig oldja a szépséges szöveg, ugyanakkor azonban a gyász kimondása, kifejtése, a tulajdonképpeni siratás, a sokadszori elbűcsűztetés mégiscsak segít oldani a kint: „...mellemben azóta / fészket vert a bánat / utak nagy keresztje / fölsebz a vállam...”. Az ősi siratók világához társul a krisztusi fájdalom és a keresztvállalás misztikuma, s mindez a magyarság verselés ruhájában kerül elénk. Jó érzékkel ötvözi Pék Pál a különböző kultúrtörténeti rétegeket, a közösségi hagyomány és a személyes szféra összefüggéseit. Az apa alakja azonban sok más helyen is előtérbe kerül: az imént már idézett Túl a fákon c. versben épp úgy, mint a Nyárutóban vagy az Eremben. A „Hold árkában, égi völgyben” mozzanatában épp úgy, mint a másik oldalt, a fizikai megsemmisülés kegyetlen tényét tudomásul vevő „földalattiságban”. A halott ábrázolása, felidézése így lesz teljes – szellemi és materiális értelemben egyaránt. Irányultságára nagyon jellemző Fodor András hajdani kiváló észrevétele: „...képes a panteisztikus látomást közvetlenné, szorongatóan bensőségesé tenni”.

A korábban már jelzett „biblikus víziók” kapcsán juthat eszünkbe a Napló c. vers feszült világa. Sajátos imádságnak is felfoghatjuk, szervesen következően a fent hangsúlyozott világlátásból. „Törvényed sem óvhat, Uram, / sarum oldva – / Minek küldesz mégis magad helyett táncba? / Testvér-népem messze / elnyargalt a szellel, / s csupán a farkasok jönnek országlásra.”. Az öszövétségi, mózesi idők épp úgy fontosak itt, mint a vers megszületésének konkrét ideje. Az országgló farkasok valósága... Indulatos, kevésbé rejtjeles, drámai versbeszéd ez, a kor ítéletét is kimondó. Erre a valóságra pontosan ráillik Tüskés Tibor egyik, a kötet szerzőjével kapcsolatos észrevétele: „Amíg gátlások fékezik az emberi életet, amíg oktalan sérelmek hagynak nehezen múltó nyomot, amíg veszteségek és vereségek gyűrűjében kell kiküzdenie magát, addig a szorongást kimondó költészet élni segít.”. Nem kétséges, hogy Pék Pál korai alkotói korszakában az ilyesfajta követelményeknek tesz eleget, s valóban segíteni próbál élni azzal, kimondja közös szorongásainkat. Így lehet esélyünk arra is, hogy „Az angyal földreszállt” (Triptichon), s ezzel megint csak újabb esélyt adjunk az embernek.

Kiss Dénes írja: „Csipkekönnyedségű képsor, mégis borzongatóan erős a mélyről fakadó hangzat...”. A jeles költőtárs ezen a helyen a Kít mélység el nem oldoz c. vers kapcsán szól így, ám rendkívül találó az észrevétele az egész kötet, sőt, Pék Pál későbbi köteteinek világát illetően is. Könnyedség, finom, érzékeny lírai megoldások egyfelől, intenzív drámaiság, feszültség másfelől. Ez így,

együtt a Rapszódia a reményről szerzőjének poétikai arcéle. Az imént idézett vers befejezése egyébként így hangzik: „Mert egyszerű, hogy megszületsz / föld-ég között az ágyon, / anyád elejt, majd áttaszít / törvényen és halálon, – / hogy tovább úsznak csónakok / meg ifjúságod háza, / s valami ének messziről – // Öltöztet hóba, sárba”. Érzékelhetjük, hogy egyetlen költemény világán belül milyen nagyszerűen van jelen a sors egésze. A költő kiragad és szűrőjén átterszt egy életpillanatot, egy jelenléteget, azt felnagyítja, meghozzá úgy, hogy az egész sorsot jellemzi. S mindez olyan lírai nyelven jelenik meg, amely könnyedén tör utat a versre fogékony ember lelkébe, tudatába.

Szó esett már arról is, hogy a természetnek, s azon belül a kertnek különösen fontos szerep jut ebben a művészi világban. A Fodor Andrásnak ajánlott Tükörbenéző szövegében például csupa nagybetűvel, tehát kiemelten jelenik meg ez a szó, jelezvén, hogy Pék Pálnál milyen fontosságú. A kert-motívum az egyik fő ismertetőjegye a kötetnek, s igaza van Tuskés Tibornak, amikor megjegyzi, hogy a kert „minden emberi érték és szépség jelképe” költőnkél. „...tört emelnek ágak, / szél rontja a KERTET...” – olvassuk a versben, s egyértelmű, hogy ezúttal az érték és a szépség veszélyeztetettségével számol az alkotó. A végső fegyver az ének a záró strofában, jelezvén a szó erejét és felelősségét. S az ének, a dal lehet vigasz a legszomorúbb élethelyzetekben, a halál közelében is. Ilyen „vigasztaló” vers többek között az In memoriam Szabó Erzsébet is: „Sarkig kítárva élete / Kezére üt a fagy – // Hajlj fölé ma jó-Uram, / hadd legyen boldogabb! // Szélkiáltó, el ne hívd, / öleld magadhoz szó! / Arca mögött, ha vak madár, / majd hullni kezd a hó”. – Az ilyen verspillanatok mondatják ki az emberrel azt, hogy bizony van, lehet a költészetnek egy, a költészet önnön világán messze túlmutató szerepe is, érintkezvén a vallás, a hit küldetésével. Amikor az esztétikum mellett legalább olyan fontos a lelkiség megérintése, ám vitathatatlanul akkor működik mindez jól, ha az esztétikai színvonal sem hiányzik. Akkor hiteles a mű morális és művészi értelemben egyaránt. Az is igaz, hogy Pék Pál verseiben néha érezzük: az alkotó már-már elérkezik egy olyan határhoz, amit nem lenne szerencsés átlépni, hiszen izlésünk tiltakozhatna ellene. Jó érzékkel azonban mindig megáll a határvonal előtt, és szinte a végsőig fokozza a szenvedélyt, az indulatot, de aztán a következő verspillanatban oldja is azokat. Az itt felsorolt jelenségek okán mondhatjuk, hogy a kétségkívül meglévő Pilinszkyhatások mellett legalább ilyen fontosak számára azok a minőségek, amelyek a Nyugat nagy nemzedékeihez kötik. Kosztolányi vagy Tóth Árpád formai bravúrai, a szavak „csilingelése”, a már-már önmagáért való szépségimádat számos megnyilvánulása mind-mind fémjelzik ezt a költészetet. Mindezt kiegészítendő megjegyezhetjük, hogy ugyanekkor formavilága viszonylag zártnak mondható, s ez vonatkozik költői eszközeire és motívum-

kincsére is. Talán ennek a fölismerése mondatja vele a Tízezer napban a következőket: „Sudárabb úton kéne járnom, / s beverni tán az ablakod: / Perzselt réten, meztláb is, / megjöttem hozzád, itt vagyok...”. Az egyik sík persze a magánélettel kapcsolatos, de jelképesen is érthetjük a vágy kifejezését, az egész költői módra vonatkozóan.

Természetesen nem túlzottan széles még a kötet skálája, ám ez így szokott lenni egy-egy költő első verskönyve esetében. A hangütés, a bemutatkozás szükségképpen szűkíti a köröket, még akkor is, ha esetleg részben megkésett a jelentkezés. S a körök tágításának, a kitörésnek a vágya is megjelenik, például a Mint a madár c. versben, ahol a repülő lény szereplése óhatatlanul ilyen képzetársításokat kelt. Erről a versről írja Tuskés Tibor: „A szárnyak, a magasság keresése, az emelkedés és a tágasság óhaja éppoly hiteles Pék Pálnál, mint a kín, a magány, a szenvedés kimondása”. Valóban: a madár ősi szabadság-motívum, amit a költészet éppen úgy felhasználhat, mint többek között a politika. A földtől elragadni tudó élőlény ősidők óta megtestesítheti az ember vágyát, s nem véletlen, hogy ezt a vágyat némiképp elérni segítő gépet repülőgéppnek, itt-ott gépmadárnak nevezük. Mindehhez járul sok-sok madár harmonikus formája, színes szépsége, ami ugyancsak lenyűgözi a hétköznapok emberét. A jelzett versben mindehhez járul egyfajta feszültség, szaggatottság, drámaiság. Már a kezdés ilyen: „Ágak rácsain vergődik át, / szakadatlan leng, csapong...”. A rabságra is asszociálhatunk közben, illetve arra, hogy a rabságot a madár jó eséllyel küzdheti le. Kimondatik a kín is, főként a vers második felében, s ugyanakkor a befejezés a túlélésnek, a halál legyőzésének esélyével biztat.

Erős küzdelmet folytat már ekkor a költő, s ebben a küzdelemben keres azilumot a természetben, a teremtett világban. Többről van azonban itt szó, mint menedékről. Bukolikusnak is nevezhető természetszemlélete, világlátása szerint lehet együtt élni a növényekkel és állatokkal, s közvetve azt sugallja, hogy a természetet nem kell legyőznünk, még akkor sem, ha éppen ebben a korban a keleti világ legnagyobb hatalma ilyesmit szorgalmazott. A költészet éppen abban a hitben erősítheti meg az embert, hogy az együtt élést kell mindenképp előtérbe venni, szem előtt tartanunk. Ez már az irodalmon túlmutató, azonban abból következő üzenet! Ugyanakkor vigaszt nyújtó szenvedély, a gyermekkor kertjébe visszavivő. (Fűszagú szél)

És természetesen felmutatja ez a verseskönyv a remény távlatát, „az emberi kontinuitásban gondolkodás hitét” is. Néhol már-már romantikus pátosszal, az ifjúság mindenkori lendületével. Az az olvasó érzése ugyanakkor, hogy ez a lendület és hit elsősorban a művészi értékteremtésre épül, abból táplálkozik. Vagyis: az irodalmon belüli, belső valóságból! S erre különösen alkalmas műfaj a rapszódia. Például azért, mert nagyszerűen tudja

visszaadni az alkotás természetét, s a közben lejátszódó belső hullámzást. A szólás fontosságát állítja a középpontba Pék Pál. A szólását, ami nélkül elképzelhetetlen a remény távlatának felmutatása. Mindehhez járul az élet-program emelkedettsége: „Úgy akarok élni, mint fűtörész kölyök, – / mellemről lesodrom a megkövült Napot, / mint följeredő szarvas, könnyű lábbal futnék / ha kitalált kertekben egymagam vagyok...”. (Évszakok határán)

Az is igaz ezen kívül, hogy az ember és a költő időnként rákényszerül a szerepjátásra, a „maszk” föl-

vételére. Azért főleg, mert ilyen a világ, ezt is megköveteli tőlünk. Persze az is lehet, hogy hiába a próbálkozás. Hiszen: „A hó vakít, te maszkjaidban lépkedsz, / s a világ látja szörnyű pőreséged.” – miképpen a Maszkokban olvassuk. Igen, az is erénye Pék Pál korai költészetének és első verseskönyvének, hogy belőle megismerjük a „szörnyű pőreség” bevallását. Rokonszenves az a költői magatartás, amely így mutatja föl a személyiség rejtett titkait.

Filep Sándor
Korpuszok tibeti írásjelekkel
1984

Szemes Péter

Az írott dráma és a színjáték viszonyának alakulása az elméleti szövegekben a 19. század végétől napjainkig

(Bécsy Tamás Színház és/vagy dráma című könyvéről)

Bizonyos tekintetben hiánypótló munkának tekinthető Bécsy Tamás legutóbbi, Színház és/vagy dráma című könyve. A karcsú kiadvány ugyanis azt az elméleti szövegekben megnyilvánuló, a századfordulótól nagyjából korunkig tartó folyamatot kíséri felvázolni, melynek során az írott dráma elválasztódott az irodalom terepéről és más művészeti ág, a színjáték egyik komponensévé – de nem alapjává – vált. Mégpedig oly módon, hogy annak értelmezés-története során a súlypont az irodalmi szempontú interpretációk felől a színházi szempontokra tolódott át, ami nyilvánvalóan együtt járt a színháztudomány, mint önálló diszciplína, irodalomtudományról való leválásával, megerősödésével.

A színház önálló művészeti ágként való elismertségét – amint a szerző rámutat – a XIX. század második felében alapozták meg, mikor a színészi játékmódban megnőtt a nemverbális jelek szerepe. A korai amerikai elméletírók (B. Matthews, C. Hamilton), elsősorban a darabok előadásának tapasztalatai alapján, megteremtették azt a XX. század második felében eluralkodó felfogást, miszerint a dráma csak a színházi előadás által valósul meg, tehát a két fogalom voltaképpen azonos egymással. Európában ezzel szemben kezdetben szinte kizárólag drámaírók, kritikusok, rendezők nyilvánultak meg a színházzal kapcsolatban, alapvetően az írott szövegek felől. Miként a tengerentúli színház történetének XIX. századi alakulását, az európai elméletek főbb irányvonalait is érzékletesen, példák sorát felvonultatva mutatja be Bécsy Tamás. A naturalizmus igényeit meghaladó dráma létrehozása ennek megfelelően három úton indult (a modern élet rajza lélektani szempontból, valamint a metafizikai és a szimbolista dráma), s mindegyik a színjáték szempontjából szükséges változásokat is kijelölte. A színészi megoldások, szerep-megformálások iránti kíváncsalmak mellett szükségessé vált az új színpadkép elméletének (díszlet, szcenika funkciói) kidolgozása. Míg az illúzió megtörésében különböző rendezők más-más elemet tettek dominánssá (Appia – a zene és a világítás; Jarry – a díszlet; Craig – díszlet, jelmez, világítás), a színjátékmű összes alkotóját Max Reinhardt „hangszerelte” először az új igényekhez. A színház önálló művészeti ág mivoltát erősítette az említetteken kívül Georg Fuchs (aki a játészak alak személyiségét az irodalmiság fölé rendelte), valamint

az orosz teoretikusok (Jevreinov, Sologub, Brjusov) munkássága is. A naturalizmus elutasításán nem léptek túl színházelméleti szövegekben az avantgarde mozgalmak képviselői sem.

A színész előadásmódjának új módszerét dolgozta ki a tökéletes átélés, a lélektani realiztikus játékmód megvalósítását célzó elméleti és gyakorlati (rendezői) tevékenységével Sztanyiszlavszkij is, akinek elgondolásait a szerző – alapvetően Kékesi Kun Árpád nyomán – behatóbban elemzi. Az írott drámát azonban a kiváló orosz rendező sem vette ki az irodalom terepéről, miként elődei (a fentebb említett amerikai szerzők kivételével), vagy kortársa, Oskar Schlemmer. A XX. század második felében talán leginkább ható Brecht és Artaud nézeteit ugyancsak kiemelten vizsgálja Bécsy Tamás, azonban szinte kizárólag abból a szempontból, hogy miként értelmezték a dráma és színjáték viszonyát. A német drámaíró-rendező elméleti alapvetéseit a drámára és a színjátékra egyaránt érvényesnek tartotta (így például az elidegenítő effektusok alkalmazását), Artaud pedig kizárólag a színjátékkal foglalkozott, a dráma, mint szöveg nem érdekelte. A korabeli francia rendezők közül mégis többen (Copeau, Ghéon, Baty, Jouvet) az írott műalkotást a színjáték alapjaként határozták meg.

A XX. század első felében tehát a színházművészetben paradigmaváltás ment végbe, melyet az illúziószínháztól való elszakadás igénye, az új formák keresése, megvalósítási kísérletei jelölnek. Az írott dráma és a színházi előadás viszonyának problémája azonban az elméleti szövegekben nem vetődött fel explicit módon. Az első ilyen irányú teoretikus munkákat a – Saussure nyelvészeti kutatásaiból kiinduló – szemiotikai iskolák (első sorban a Prágai Nyelvészeti Kör) tagjai írták. Otakar Zich hangsúlyozta, hogy a színjáték elemei a nyelvi jelekhez hasonlóan jelölő-jelölt viszonyra épülnek, Bogatirjev pedig a jelek többféle jelentésének lehetőségét emelte ki (ebből alkotja meg minden egyes néző saját értelmezését), s hogy a különböző színpadi jelek egymással-összekapcsoltságából konstruálódik az előadás. A cseh szemiotikusok közül a szerző – aki érezhető szimpátiával ír a strukturalista teóriákról (több helyütt kiemelve, hogy nem szemiotika-történetet kíván adni), lévén saját elméleti elgondolásai is részben ezeken alapulnak –

Veltrusky nézeteit említi kiemelten. Eszerint a színpadon minden jellé válik, de mindennek, ami ott történik, a színész a középpontja. Bécsy Tamás idézi a kiváló szemiotikus dráma-definícióját, miszerint: „A dráma természetéről szóló véget nem érő vita, hogy ti. irodalmi műnem vagy színházi darab, tökéletesen hiába való. Az egyik nem zárja ki a másikat. A dráma saját jogán része az irodalomnak, nincs szüksége másra, mint hogy olvasás útján a közösség tudatosságába belépjen. Ugyanakkor olyan szöveg, amely képes arra, néha szándékolt módon, hogy színházi előadásnak verbális komponense legyen”. Veltrusky emellett a drámaíró szerepének fontosságát is kiemeli. A strukturalista elméletek jelentősége – amint a szerző megállapítja – alapvetően abban rejlik, hogy bevezették az írott dráma és a színjáték vizsgálati módszerei közé a jelelméletet és ennek kapcsán a szemiotikát.

A századfordulótól kezdődően mind több tanulmány jelent meg az írott drámáról, annak problémáiról is. Brunetiere Hegel konfliktus-elméletét vette át és a drámai akció vezérlőjeként az akaratot határozta meg, W. Archer a krízist tette a műnem kulcsfogalmává, Bergson pedig a belső élet folyamatát hangsúlyozta. Mindezekkel szemben egyre inkább elterjedtek a baloldali eszmekörhöz tartozó teóriák, melyek a dráma szociális jellegét emelték ki (J. Howard Lawson, az amerikai Group Theater tagja például Brunetiere elgondolásából kiindulva az akarat társadalmi célokra irányulásáról írt). Több munka született a tragédia, illetve a tragikum lehetőségéről is: Lukács György korai írása a tragédia metafizikáját tárgyalja, míg A társadalmi regény c. könyvében azokat a társadalmi alaphelyzeteket elemezte, melyek tragédiához vezetnek; Krutch a tragédiát azért tartja lehetetlenné, mert az emberek elvesztették hitüket cselekedeteik hatékonyságát, jelentőségét illetően; míg K. Burke többek közt a cselekmény tragikus ritmusát vizsgálta. Sartre és Camus az egzisztencialista filozófia értelmezési keretét alkalmazták a drámára, E. Staiger az irodalmi műnemeket a heideggeri terminológia használatával választotta el és határozta meg, A. Perger pedig – alapvetően O. Walzel elméletéből kiindulva – a dráma „életterének problémáját” vetette fel. Camus Sziszifosz mítosza című írása elméleti háttere az ún. abszurd drámáknak is – ennek művelői (Beckett, Ionesco, Adamov, Genet) olyan új drámai megoldásokat kerestek, melyek jobban igényelték a színházi előadás potenciális elemeit, mint korábban például az egzisztencialista szerzők művei.

A szemiotikusok érdeklődése is lassan a színház felé fordult. R. Barthes alapozó művében (A szemiotológia elemei) megállapítja, hogy a jelek szisztémája a nyelven kívül is megtalálható – ennek vizsgálatára pedig a színház rendkívül alkalmas területnek bizonyult. A. Ubersfeld szerint az előadás a drámaszöveg lyukait tölti ki egy másik kontextussal, De Marinis az írott textus mellett látványszöveget (előadásszöveget) tételez, melynek saját szemiotikája van. T. Kowzan már kizárólag a színházi mű-

alkotás különböző jelrendszereit választja el (13-at említi, melyet később M. Esslin 22-re bővít ki). E. Fischer-Lichte Veltruskyra utalva kifejti, hogy a dráma irodalmi mű, de színházi előadás verbális komponenseként is felhasználható, míg K. Elam – De Marinishez hasonlóan – a drámaszöveg és az előadásszöveg szemiotikai jellemzőit rögzíti, kiemelve, hogy viszonyukat tekintve egyik szöveg „sincs prioritásban, hanem kölcsönösen komplex kényszerítő erővel határozott intertextualitást alkotnak”. Akadtak azonban a jelelméletnek kritikusai is, így például J-F. Lyotard, aki imperializmussal vádolta meg a szemiotikát, majd később a színházra való alkalmazhatóságát is kétségbe vonta.

Talán a legtöbb figyelmet P. Pavis elméletének, illetve a francia szerző P. Szondi *Die Theorie des modernen Dramas* (magyarul: *A modern dráma elmélete*) című könyvét támadó szövegének szenteli Bécsy Tamás. Pavis az általa használt szemiotikailag értelmezett *mise en scene*-fogalom (a terminust Jákfalvi Magdolna meghatározását idézve magyarázza a szerző, eszerint a *mise en scene* „a színész közvetítésével a néző definiálta színházi térben zajló szövegátalakítási folyamat teoretikus egésze”, azaz olyan látványmű, melyben az előadás összes szcenikai szisztémája időben és térben artikulálva van) bevezetésével ugyanis egyértelműen kiiktatta az írott drámát. Nem válik azonban teljesen világossá – mutat rá Bécsy Tamás – hogy pontosan mit ért Pavis a fogalom alatt, hiszen annak különböző írásaiban különféle ismérveket tulajdonít. Ez a terminológiai egyenetlenség jellemzi az igazságtalannak és megalapozatlannak bizonyuló Szondi-kritikát is, ami voltaképpen annak a pregnáns példája, miként törnek meg a divatos, ámde szinte használhatatlan poszt-strukturalista teóriák által kavart kritikus hullámok egy kiforrott strukturalista elmélet gátján. Szerzőnk azonban nem éri be ennyivel és végső következtetéseiben – visszafordítva a francia szemiotikus vádjait – kimutatja a pavis elmélet pragmatikus és intellektuális használhatóságának hiányát.

A drámaszöveg eltűnése nyilvánul meg a posztmodern színházelmélet jeles szerzője, E. Fuchs írásaiban is. Ezekben elsősorban kortárs amerikai előadások nyomán kimutatja, hogy ez a fajta színház nemcsak az írott drámát utasítja el, hanem általánosan mindenfajta textus egyszerűségét és jelen idejűségét (Szondinál a dráma egyik legfontosabb ismérve). Elméleti bázisát a Derrida nevével fémjelzett dekonstrukció képezi, s eszerint mivel nincs teljesen önálló szöveg (hiszen mindegyikben jelen vannak olyan nyomok, amelyek másutt is megtalálhatók), a jelentések is szétszóródnak (diszszemináció), s a szövegek közötti határok elmosódnak, azok egymásba csúsznak, másrészt pedig az írásoknak meg kell szabadulni a logocentrizmus (a metafizikai megalapozottság) uralmától. Azonban – amint Bécsy Tamás rámutat – Fuchs nézetei, miként Pavis szemiotikája is (mely ráadásul a „normatív” drámapoétikákkal ellentétben nem ad egy-

séges világ- és emberértelmezést), csak intellektuálisan foghatók fel, a színházi előadások ellenben az érzékelés révén, a közvetlenül látható és hallható ugyanis nem a fenti irányba irányítja a néző jelentésképzését. Az elméletek tehát erre tendálnak, legalábbis ideiglenesen, így szerzőnk könyve zárlatában mintegy költői módon teszi fel a kérdést az írott dráma további megítéléséről – ezzel kapcsolatban a jövőbelátás képessége nélkül legfeljebb reményeink lehetnek.

A színháték és az írott dráma mibenléte, viszonya különös jelentőségű, szinte az egész eddigi életművön, vagy a mögött vörös fonálként húzódó kérdés Bécsy Tamásnál. Elméleti írásaiban ennek megfelelően saját álláspontja markánsan megnyilvánul. A Színház és/vagy dráma azonban nem direkt teoretikus könyv, hanem probléma-, elmélettörténet, ennek megfelelően nem is kérhető rajta számon a szerző állásfoglalása. Az a kötetben néhol mégis jelenvaló lesz, így például – kicsit talán

érzelmi alapon – abban a gesztusban, mellyel védelmébe veszi Szondi könyvét (mint a Hegel-Lukács-Szondi elméleti irány képviselője, folytatója) Pavis kritikájával szemben, vagy a cseh szemiotikusok elgondolásainak taglásakor. Ezeken a pontokon a kompozíció egészét illetően néhol egyenetlenség mutatkozik (a magam részéről különösnek érzem, hogy a megfelelő helyen olyan jelentőségű szerző, mint például R. Ingarden említést sem kapott), amit általánosan a tanulmány-egészt szervező elv, az írott dráma és a színháték viszonyának következetes szem előtt tartása némiképp ment. Összességében azonban – a szöveggondozásban mutatkozó hiányosságok ellenére is – Bécsy Tamás könyve a magyar színháztörténet értékes darabja, hiánypótló szak-könyv és hasznos áttekintés egyszerre.

(Dialog Campus Kiadó. Budapest-Pécs. 2004.)

Párkányi Raab Péter
Gondolkodó II.
2002

Büky László

Kelemen Zoltán: Történelmi emlékezet és mitikus történet Krúdy Gyula műveiben

Krúdy, aki a XX. században az első világháború utáni művészvilág egyik legnépszerűbb és csaknem rajongásig szeretett alakja volt, nemcsak különös viselkedésével (tartózkodó ember volt, ám hódító és gáláns kalandok is fűződtek a nevéhez), hanem irodalmi műveinek egyéni tárgykörével és légkörével, írói beszédművészetének egyéni vonásaival is különbözött kortársaitól. A halála óta elmúlt bő hét évtized nem fakította el az utolsó (befejezetlen) regényében a látomásos-szürreális stílus-formálási módozathoz eljutó íróművészt. Krúdy mintegy hatvan regényt írt, csaknem háromezer novellát és egyebet is. A kommunista időszak kulturális viszonyai között ezeknek egy részét az életműkiadásból ki kellett hagyni, s csak az utóbbi években jelentek meg a Balassi Kiadónál. Kelemen Zoltán Krúdy Gyula történelmi tárgyú regényeinek, novelláinak és újságcikkeinek vizsgálatára vállalkozott abból a szempontból, hogy megállapítsa, milyen történelmi alaphelyzetekből, milyen hagyományokhoz kapcsolódva hozta ezeket létre az író. A nagy terjedelmű életműből Kelemen jelen könyve tárgyának a történelmi tárgyú regényekre való szűkítése ésszerű eljárás.

Kelemen Zoltán tanulmánykötete hét fejezetre oszlik. Az ígéretes irodalomtörténeti pálya első szakaszában lévő szerző új tanulmánykötetének bevezetőjében elmondja, hogy Közép-Európa térségében a szellemi kaland különös fontosságot kaphat. E szellemi kaland az irodalmi alkotás befejező folyamatának végső részében, az olvasásban valósul meg. Az olvasó a műveket mint különféle jeleket olvassa össze, foglalja egybe, vagyis bizonyos nyomozást végez: az irodalomban lévő jelenségeknek számos szempontból való (esztétikai, történeti, tudománytörténeti és így tovább) megvizsgálását.

Krúdy a család-történetet összeforrasztja a nemzet-történetével, a meséket, mítoszokat, regéket, a nemzet-tudatot alapító és erősítő történeteket a pletykákkal, híresztelésekkel, ezáltal hoz létre egy erősen mitikus magántörténetet. Nos, ez utóbbit kívánja Kelemen Zoltán tanulmányozni. Főként azokat a Krúdy-műveket vizsgálja, amelyekkel az eddigi Krúdy-kutatás kevésbé foglalkozott. Részletesen elemzi az 1920 és 1930 között keletkezett „Királyregények” vagy „Három király” címeken ismeretes négy regényt (Árnyékkirály, Mohács, Feslett király, Az első Habsburg), A magyar jakobinusok (1910), A templárius (1925), A Magyar Köztársaság Almanachja

(1988-ban jelent meg!) és a Kossuth fia című munkát (amely 1976-ban jelent meg).

Kelemen az Árnyékkirály című szöveget nemcsak a három regényt tetralógiává bővítő darabként, hanem a mítoszalakítás szempontja miatt is vizsgálja. Úgy látja ugyanis, hogy a regénykompozíció „a magyarság és a magyar föld, az ország és a nemzet mítoszákat teremt meg. A mítosz főalakja, a regények főszereplője, Habsburg Mária, aki ezúttal nem annyira a Habsburg királyleány, mint inkább a magyar Nagyboldogasszony (Szűz Mária) kultusz megtestesítője, a félig pogány, félig keresztény magyar mítosz központi alakja” (9). Trianon után Krúdy magánmítosza szerint az élő személyként felfogott nemzetet szétszaggatták, s ezért a magyar hatalmi körök a felelősek, s ezzel együtt az író a több mint négy évszázadig gyűlölt-megtűrt-szeretett Habsburg uralkodóház mítoszákat bontja le. A Habsburg-ház uralkodásából Krúdy szerint a szakralitás hiányzott, hatalmi impotenciájuk következtében Claudio Magris is – aki már évtizedekkel ezelőtt foglalkozott a Habsburg mítoszzal Salzburgban megjelent könyvében – a hivatalnokmítosz és a kedélyes kispolgár mítoszáinak ötvözetét látja a Habsburg-házban. Újságcikkeket, riportokat, karcolatokat tekint át a tanulmányíró, amelyekben Krúdy, aki szemtanúja volt I. Ferenc József temetésének, IV. Károly koronázásának, minderről szót ejt. Foglalkozik Kelemen Zoltán a történelmi regény problematikájával; a szépirodalom és a történelem (tudomány) kapcsolataival, érdekli a nemzettudat és vele összefonódó önazonosság-tudat problematikája. Ferenc Józseffel voltaképpen a XIX. század múlt el s az a Magyarország is, amely e századé volt. A patriarchális szellemű monarchia kisserűsége a császár, illetőleg az uralkodóház mindennapjainak rajzában tárul föl (78). – A császár öregedését ironikusan ábrázolja egyik novellájában Krúdy: a császár fején a katonasapka egyre nagyobb lesz, ahogy alatta a császár egyre jobban összemegy, míg végül egy gyermekkoporsónál nagyobb ládából fogadja az utolsó katonai tiszteletadást az István-dómban. Általában Krúdy úgy ír a dinasztíáról, mint egy élő szervezetről, amely századokon át kísérte a magyar történelmet (134).

A magyar Mária-kultusz Krúdy műveiben kiemelkedő fontossággal van jelen. Már az író szellemi fejlődésére nagy hatással lévő művelt nagyanyjának, Máriának neve is inspiratív e tekintetben. S az főként a nemzeti hagyó-

mány, mely szerint Szent István annak idején, miután az ifjú Imre herceg meghalt, följánlotta az országot az istenszülő Szűzanyának, bár egyes vélemények szerint Szent Péternek ajánlotta, amint erre később ki is tér Kelemen Zoltán (199). A Mária-tisztelet a gyakran leírt búcsújárások, kegyes zarándoklatok kapcsán mutatkozik meg Kelemen véleménye szerint a Krúdy-művekben, továbbá abban, hogy a magyar lányokat, asszonyokat az író több művében is Szűz Mária lányainak tekinti. Kelemen az N. N., a Napraforgó és egyes Szinbád-novellákat elemez e szempontból. Habsburg Mária és Jagelló Lajos között hasonló a viszony a Mohács című regény témáját újragondoló egyik novellában (Váci utcai hölgytisztelet): „Mária, mintha te volnál az apám, az anyám, az országom. Az oldaladon, ahol a szíved ver: ott van Buda [...]” (152). A kötet egyik tanulmánya – Ki volt Mária? – fel is dolgozza ezt a kérdéskört.

A Falánkság és anarchia című fejezetben írja meg a szerző, hogy a hataloméhség fogalma Krúdynál együtt jár a testi falánksággal. A Festett király című műben „már nyoma sincs a Jagellók ínycsokorainak, a vadászatokot követő reneszánsz mértékű lakomáknak. Mindenki ott és annyit zabál, amennyit és ahol tud. Szapolyai a számára készült izletes bográcsgulyás elfogyasztása után még arra a hitvány – és valószínűleg beteg – disznóhúsról is ráveti magát, amelyet a szőlőszüretelőknak készítenek. Az országban nincs többé életrend, tehát ételrend sincs” (187). Az Árnyékkirály című regényben Dobzse László, a király a magyar arisztokráciát úgy szidalmazza, hogy a túlzásba vitt étkezés hasonlatait alkalmazza rájuk. A nemzet egészsége és az egyén egészsége ilyenképpen összefügg az írónál. A szerző érdekes kitérője annak

taglalása, hogy a legendásan nagyevő és étlapböngésző hírében álló Krúdy egyik lányának feljegyzése szerint nagyon keveset evett, s az ételek nyújtotta örömeiket meséléssel idézgeti, „beavatja olvasóját a bécsi csonthús, fácánmadár vagy meleg tepertő ízének, zamatának finomságaiba, s az ízekkel felbukkanó, régen volt emlékekbe, szétfoslott hangulatokba” – tegyük hozzá: hasonlóképp áll a dolog Proust híres, teába mártogatott madeleine süteményének efféle hatásával. Ugyanakkor Magyarország népe – mint a Mária királyné Pozsonyban című novellában Mária asztalánál a nemesek – evésbe és a hajdani boldog étkezések emlékeibe menekülnek Trianon után, s mintha az evés rítusával megidézhetnék a tovatűnt Magyarországot (196).

A sokat író Krúdy egyik gyengébben sikerült művével, A magyar jakobinusokkal foglalkozó részben Kelemen Zoltán elmondja, hogy Krúdy ugyan e regényét is történelmi kutatással alapozta meg, pontatlanságai ellenére is történelmi regénynek tartandó (224), s olyannak, amelyben Krúdy „konkrét időben és térben felbukkanó történelmi víziót ír meg” (226).

A fenti vázlatos bemutatás nem csupán a terjedelmi korlátoknak a következménye, hanem Kelemen Zoltán könyve bőséges anyagának is, hiszen a Krúdy-irodalomban eddig nem részletezett számos kérdést érint, amelyeket a kutatás még bizonyára górcső alá vesz további megtekintésre, amely megtekintés révén mindenképpen gazdagodik a Krúdy-olvasók tábora is, a magyar irodalomtudomány is.

*(Irodalomtudományi Füzetek, 155 sz.,
Argumentum Kiadó, 2005)*

Enteriőr **Nemes László** Erotika című kiállításából

Sütő Csaba András

Sötét(és)világos után

(Prágai Tamás: Ellenanyag)

Prágai Tamás második, Ellenanyag című verseskötete tavaly hagyta el a nyomdát. Elhagyta, ám első olvasóihoz sajátos, rendhagyó s egyben hagyományébredtő módon jutott el. Határozott szerzői szándék húzódott meg e mögött. Prágai felelevenített egy ma alighanem kevésbé divatos könyvkiadási hagyományt; második verseskötetéből 500 példány jelent meg, ebből sorszámozottan 133 darab. E példányokhoz feliratkozás útján lehetett hozzájutni, mindenképpen kellett tehát a személyes kontaktus, hogy a megjelenés izgalmát felfokozva végül kézbe vehessék aztán a szerencsések a kötetet. Tekintve, hogy a Sötétvilágos, Prágai első verseskötete 2002-ben jelent meg, ideje volt újabb lírákötettel jelentkezni; jelen kiadvány a 2003-2004-es verstermésből ad közre 32 verset.

Az Ellenanyag verseinek kiindulópontja a megfigyelés. Ez azonban nem olyan egyszerű, ahogy leírom, ugyanis nem csupán a külvilág megfigyeléséről, kommentálásáról, dokumentálásáról szólhatunk. A belső faggatása, illetőleg a lelki folyamatok tárgyi kivetítése, s ennek tételes, pontos prezentálása kerül előtérbe. Az igazán izgalmas momentum(ok) e folyamatban ott keresendő(k), ahol Prágai ezeket az itemeket kezdi eldolgozni; kontextualizálja, egy folyamatba emeli őket, ahol aztán már a külvilág – objektív – tényeinek és a belső lelkiállapotnak, minden apró külső és belső rezdülésnek jelentősége van; tovább árnyalja és forgatja a képet (s nem mellékesen, fokozza a helyzetet), hogy a kettő, ti. a tárgyasult elemek, a természeti képek gyakorta oszcilláló játékba fognak, s ekkor hirtelen elbizonytalanodunk. Már nem is annyira biztos az, amit látunk, s az is kérdéssé válik (a hatás fokozásként, szigorúan kijelentő módban, drámai hangvétellel, dísztelen, rímtelen sorokkal), hogy tulajdonképpen hol járunk. Az igazán izgalmas rész a terek egymásba nyitásban rejlik: „Kezedbe adtam, kezedbe adom: / egy fagyos isten vadászszákmánya, / zuhanó csillár, fojtott hóesés. / Hangtompítóba szorult a város. // A fehér halálát nem akarom. / Engem hagyj ki, nem akarom / fehér függönyök mögött / olvadozni látni az arcod.” (A liget télen).

Nemcsak a terek diszkrét egymásba vetítése adhatja meg a versek csapásirányát; az időszemlélet is fontos szerepet játszik. Keretbe foglalni, megragadni az időt? Ugyan! De a pillanatot megfeszíteni, nyújtani, tartani, elengedni, azt sokkal inkább, a plurális, montírszerűvé vált térben: „A bizonytalan magasban elodázott feszültség közted és köztem, üres függőfolyosó. Kong. Elengedem, // hadd hulljon alá / a lifttel együtt a láncsörömpölésbe / ez a pillanat is – majd lent // kihúzom

vastagon fehérrel.” (Gang). Úgy tűnik, így születhetik az élet testére írott kollázs; szövegményeink, tetteink, apró megfigyeléseink, nexusaink szerteágazása egy pontba fókuszálódik; a lírai én érdeklődési horizontjára sűrűsödik össze. Az egyes elemek külön horizontjaik jellemzőit, tipikus jegyeit is magukkal hozzák e konstruktív lírai randevúra, s ezen a horizonton Prágai megtartja, szemügyre veszi őket. Játszani kezd velük (költő: játékba hoz); illedelmesen, finom, leheletvékony humorral rendezi őket szándékainak megfelelően, s a horizontok összeolvadnak a lírai én mágiikus olvasztótégelyében, így fér meg egymás mellett a szent és a profán, emberi és isteni, így szövődhetnek egybe a történelmi korok, s végső soron és végeredményben, így születnek meg (írhattam volna persze azt is, hogy sajátos/egyedi a hangja, de ezeket nagyon unom már, megpróbáltam hát) az Ellenanyag darabjai.

E versírói attitűdöt akár életminőségnek is hívhatnánk, hiszen a tapasztalásnak és a formázásnak az intenzitása, amivel a lírai én összesűrit, szintetizálja, versse munkálja anyagát, (előbb) feltételezi, (aztán) megvalósítja azt.

A versek aposztrophéja, az elfordulás e nemes és nagyvonalú költői gesztusa olyan beszédet implikál, melyben a megnevezettek egyszerre maradnak meg személyesnek (a közvetlen megszólítotttság okán) és mozognak el az általános irányába (a versbeszéd okán). Ebből adódik, hogy csak homályosan írható körül az Ellenanyagban a nő (egy nő?, több nő?, társ?, barát?, partner?, ellenség?) alakja, ami egyszerre biztosíték a fenti személyesség (intimitás) megőrzésére, óvására, ezáltal ugyanakkor az általános pozíció a befogadásnak látszik kedvezni.

A kötetben nincs nyitva hagyott opus, minden darab zárt univerzumot alkot, hódolva a mikrokozmosz minden örömének, s kiaknázva annak lehetőségeit Prágai külön világokat teremt, s a verseket az egységes költői beszédmód fogja össze, szorosabb tematikai kapcsolat az egyes versek között ne keressünk.

Ez a költői beszédmód nem erőltetett, sőt, sok helyütt szinte az élőbeszédet juttatja eszünkbe; a fellazított szerkezetek, a néhol hevenyészett rímek világosan láttatják, hogy Prágai úgy és annyira alkalmazza az illetően kötöttségeket, amennyire (és amennyiben) ezek mondanivalójához igazodnak.

Külön színfoltjai, s nem melleleg kitűnően sikerültek az Adyra és Babitsra visszautaló, helyesebben a két Mestert (les)helyzetbe hozó darabok, az Ocsú Siker-asszonytól, illetőleg a Jónás elnyeri a várost, melyek nemcsak

méltó módon kapcsolódnak a lírai hagyományhoz, de rafináltan aktualizálják és radikalizálják a tartalmakat:

„Vidd innen a mancsod. Sima, / Kegyosztó szádat (mindenkinek odaadtad). / Nem akarom látni az alsóneműd, / Tudom, kiváló, nyugati dizájn.“ Ez még Adytól is erős lenne. Nem kevésbé a konklúzió, mely mintha igazából szólna az (magas)irodalom berkeiről, rekettyéiről, susnyakosáról, csak hogy tudjuk: „Ösztöndíjak ártatlan füzérét / Morzsolgasd, vonulj kolostorba, / Vagy kaszálj máshol: lesz, akinek kellesz. / Kacérkodj helyettem más gondolattal. / Sorba állnak, hinthetsz még nekik. / Tilinkós álparasztok: igen! / Nyafogó ifjú-vének: igen! / Finom kultúrlegények: igen! / Nem nyalok be. Kalap, kopott kabát.“ (Ocsú Siker-asszonytól).

Prágai Jónását nem a bibliai Ninivében találhatjuk meg, hanem valahol; a 21. század elején, vesztes fut-

ballmeccs után, Jónás már a totális elidegenedés megtestesítőjévé és áldozatává válik, s számára nem marad más, mint a konklúziók citálása: „Csak a lassú / hőmpölygés szép, / a kozmás vélemény, a fekete hevülés szép, a / kifordult gyomor, / a szüköcske hely / emberi és embertelen közt, a megsüllyedés szép. Jaj, / a megsüllyedés a legszébb.“ (Jónás elnyeli a várost).

Prágai Tamás vékony, ám annál súlyosabb, mesteri kötetel ajándékozott meg bennünket, kit ahogy tud és tudott; elmélyült és átgondolt versei az érett, magát önnön természetességében megmutató költészet eredményeit adják közre. Az Ellenanyag előállított; vegyük magunkhoz gyorsan, vagy lassan, darabonként, ráelve izére: áfium gyanánt.

(Napkút Kiadó, Budapest, 2005)

Kunkovác László
Tyúkol - Bácsborsód

Zerkowitz Judit

Adrian Rice: A kőműves nyelve

A cím angolul: The Mason's longue. Ez nem szimbólum vagy allegória, hanem a valóság meseelemekkel. Amikor e könyvet 1999-ben az észak-írországi Abbey Press publikálta, helybeli szenzáció lett, a papírborítású kiadás mellett a könyvtárak keményfedeles könyvre vágta, tehát mindkettőt elérhette az angolul olvasó. Most a könyv, ime, magyarul is megvan, Kabdebó Tamás értő tolmácsolásában. Az első megfigyelésem, hogy a fordítás nem szó szerinti, hanem értelem szerinti. Az északír angol kiszólásokat magyar kifejezésekkel fordítja Kabdebó, sőt, a helyenként előforduló ír nyelvű kifejezéseket is, helyenként magyarul. A könyvégi jegyzetek még azt is megmagyarázzák, ami esetleg homályos maradt volna.

Rice ma egy amerikai egyetemen vendégprofesszor és csak azért nem jött Magyarországra bemutatni a könyvét, mert az ír követség könnyelműen bánt a dátumokkal. Ez mindannyiunk vesztesége, mert így lemaradtunk egy kétnyelvű bemutatóról, ahol az eredeti verseket az impozáns orgánumú Rice intonálta volna, a fordításokat a fordító.

A Kőműves nyelve magyarul kis példányszámban jelent meg, tehát az érdeklődő olvasó siessen a többnyelvű boltokba ezt a csemegét beszerezni. Mármint az idegen nyelvű könyvesboltokban.

Rice versei szűkszavúak és sokrétűek, keményveretűek, gazdag és reális képi világgal rendelkeznek. Olvasván őket máris a képzelet szárnyán szárnyalunk, előttünk az északír táj, az északír – gyakran gránit-kemény emberek.

*Fönt a dombon sárgahajú ember
Madarak siklanak a lég tengerén
Mint kő a vízen. A felhők színesek
Mint a zúzódás és túlhan a lejtős
Dombelős mezőn a szél kergeti a
Zöld füvet; sünzánót bokor védi őt.*

(Margaret Mitchell)

Rice protestáns háttere átüt a verseken, de nem úgy, mint váránk: nem a katolikusokat ostromozza, hanem a katolikusokat ostromozó saját hitbélieket.

Rice költeményeinek egyik erőssége, hogy rímek nélkül, csupán a ritmussal olyan atmoszférát teremt, hogy az olvasó érzi, átveszi, magáévá teszi az ütemet. És aztán, az ütemen túl, azt a tengeri-tengerparti világot, ahol modern balladák teremnek.

*Kabdebó Tamás fordítása,
Editio Plurilingua, 2005.*

Esemény- és hírtükör

Április 11-én, a Költészet Napján a zalaegerszegi József Attila Városi Könyvtárban az Énekmondó Együttes adta elő Valaki jár a fák hegyén című, megzenésített versekből álló műsorát. Közreműködtek még a József Attila Városi Versmondó Verseny helyezettei. Bevezetőt mondott Péntek Imre, József Attila-díjas költő, a Pannon Tükör főszerkesztője.

Április 20-án szaladt körbe a hír: elhunyt Bella István kétszeres József Attila-díjas és Kossuth-díjas költő. Sok barátja volt az irodalomban és azon kívül. Több nemzedék fiatal pályakezdőit indította el, egyengette első köteteik útját. Verseit közel érezte magához a magyar olvasóközönség, határon belül és kívül. Szavalóversenyeken gyakran lehetett találkozni „nagy verseivel”, mint a Halotti beszéd, Sárkeresztúri ének, Szeretkezéseink. 1999-ben jelent meg Tudsz-e még világul? című gyűjteményes kötete, mellyel a Kossuth-díjat is kiérdemelte. Műfordítóként is jelentős, a hantimanyi medvénekek és Miczkiewicz: Ősök c. poémájának fordítása kiemelkedő teljesítmény. 66 évesen, alkotó ereje teljében távozott. Méltatására későbbi számunkban visszatérünk.

Április 25-én a Keresztury Irodalmi Kör vendégeként Pomogáts Béla irodalomtörténész tartott előadást a Deák Ferenc Megyei Könyvtár olvasótermében.

Április 27-én a József Attila könyvtárban Utassy József, József Attila-díjas és Babérkoszorúval kitüntetett költő szerzői estjére került sor. A költővel Péntek Imre, a Pannon Tükör főszerkesztője beszélgetett. Dinnyés József zeneszerző, énekes régi és új megzenésített Utassy-verseket adott elő.

Május 15-én, a Keresztury téren, Keresztury Dezső szobrának megkoszorúzásával vette kezdetét az a megemlékező ünnepség, melyet a költő halálának 10. évfordulója alkalmából rendeztek tisztelői, barátai. A József Attila Könyvtár ünnepi estjén a Zrínyi Miklós Gimnázium tanárai és tanulói, valamint a Keresztury Irodalmi Kör tagjai verseket olvastak fel, Ács Anna, a veszprémi Laczkó Dezső Múzeum munkatársa személyes hangú írásában idézte meg a költő-akadémikus tiszteletre méltó alakját. Előadásának írott változatát az alábbiakban közöljük.

Ács Anna

Hölgyeim és Uraim, Keresztury Dezső mai, s hiszem: mindenkori tisztelői itt, szülővárosában és kedves Keresztury Dezső, valahol ott fenn, az égi felhőkön!

Ugye bevégezte már szokásos délutáni pihenését, sétáját? Kérem, tekintsen hát le ránk, vesse pillantását az Önre emlékező társaságra. Most tudom, meglepődött kissé és mosolyra húzódott a szája, arra a jellegzetes, harmóniát sugalló mosolyra, nem az amerikai szájjal.

Érzem, pontosabban sejtem, hogy elgondolkodik, miért is ez a felhajtás. Merthogy abban a számunkra – még – ismeretlen dimenzióban, ahol most van, semmi jelentősége az idő múlásának. Viszont itt, a számunkra adott földön, annál nagyobb, sajnos, mondom sóhajtva. Ezért tudjuk, számon tartjuk, hogy immár több mint 10 esztendeje eltávozott közlünk testi, fizikai valójában.

„Elmentél s mégis itt vagy: jelenléted a sajtó hiány, mert aki meghalt, ő születik újra szívünkben igazán” – fogalmazott egy bizonyos Inci asszonyról a Hőember című versében. E két verssor Önre is érvényessé vált: bár elment az emberi élet örök szabálya szerint, mégis itt van, velünk van valóban maradandó életművével és hiteles, mintaadó személyiségével. Most hitetlenkedve megcsóválja a fejét, ez a hölgy miért mond ott lenn ilyen általánosságokat és egyáltalán, miért adtak neki szót? Kedves Keresztury Dezső, szívesen hivatkoznék egykori személyes ismeretségünkre, ám nem tehetem. Nem találkoztunk, mert elkerültek engem ezek a találkozási alkalmak. Viszont leveleket váltottunk s tudtam, mögöttem áll a balatonfüredi Jókai Emlékmúzeum, majd a badacsonyi Szegedy Rózsa Ház Irodalmi Emlékmúzeum új állandó kiállításainak rendezésekor. Ön adott erőt a bátorításával ahhoz, hogy megvívjam a csatáimat a nemes ügyek – inkább feladatok, ugye ez a kifejezés Önnek is jobban tetszik? – érdekében. Mert ha az 1950-es évek elején Zákonyi Ferencsel nem fognak össze a múzeum alapítása érdekében, s nem veti latba minden minisztériumi és egyéb kapcsolatait, ma mit látna Füreden az írófejedelem egykori villájában? A II. világháború után birtokossá lett Tejipari Vállalat már eladta volna a központban lévő, reprezentatív épületet étteremnek vagy külföldi kézre került volna privatizáló és majdnem minden értéket pénzen mérő világunkban? S mi lett volna a Szegedy Rózsa Ház

sorsa Badacsony hegyén, ahonnan a világ leggyengédebben tágas kilátása nyílik, amint azt egyszer megfogalmazta? Összeroskadt volna, mint majdnem megtörtént vele az 1980-as években. Szerencsére az Ön által kezdeményezett múzeumok bizonyos tekintélyre tettek szert és létük talán megkérdőjelezhetetlen, ugyan fenntartásuk módja hagy maga után némi kívánnivalót. És igazi örömhírről is szolgálhatok, friss hírről, ami az én szívemet is megcírógatta: a múlt hét szerdáján avatták fel Tapolcán a Batsányi emlékszobát méltó helyen, a költő egykori iskolájában, és méltó módon, fiatal emberek lelkes munkájával. Emlékszik még, amikor 1952-ben megkeresték Önt a Batsányi Emlékmúzeum ötletével, s lelkesen vállalta a múzeum alapítással, kiállítás rendezéssel járó teendőket. S egy év múltán megnyílhatott a múzeum, amelynek később igencsak furcsa sorsot rendelt a teremtő. De van újra Batsányi emlékszoza Tapolcán, az Ön által nemzetközi szintre emelt Batsányi kultusz tovább erősödik, érdemes volt fáradoznia egykor. A Batsányi Napokon ilyentájt, május elején gyakran elhangzik a neve, joggal emlegetik, mint kultuszteremtőt s apólot. Persze nem felejtik Füreden sem, sem a hivatalos fórumokon, sem a barátok körében. Mérnek-e odafönn az égi csárdákban olyan nemes nedűt, mint amilyet Rosta Sándorék pincéjében ivott? Ha igen, ihlette-e csengő rimű pinceversek írására, zengő borsdalokra? Ír-e még verset merészen a térdén, mint tette egykor a füredi pincékben, nem lévén asztala? S látta-e versét, a Lassul a szél címűt a badacsonyi Szegedy Róza Ház 1999-ben megnyílt Balatoni Almanach című állandó kiállításán? Hogyan is írta szépen formált betűivel: „Lassul a szél, párában lankadó partok közt, ingó tükrözés valótlan, áltató szépségében, mintha sóhaj, külön álomba vinne a hajó.”. Igen, olvassuk a versét, aztán az Ön szemén át látjuk a Balatont. S észrevette-e már emléktábláját Badacsonytomajon? Én, némileg múzeumi munkáját folytató utódjaként, lelke szülőföldje, a Balaton-felvidék üdvözlését hoztam ide a szülővárosába. Zalaegerszeg személye előtt tisztelgő polgáraival emlékezünk a történelmi kihívásnak engedő hajdani politikusra, kultuszminiszterre, az Eötvös Kollégium megmentőjére, jelentős igazgatójára, a berlini Collegium Hungaricum tudósára, az irodalomtörténészre, s költőre, újságíróra. A sort hosszan folytathatnám. Arra a nagy formátumú egyéniségre, aki a reformnemzedék leszármazottjaként oly szárnyaló dikcióval volt képes érvelni nemes célok érdekében. Önnél a szó és a tett sohasem állt szemben egymással, elfogódottan szerveződéyes, ugyanakkor érvek biztonságával alátámasztott mondanóját mindig cselekvés követte. Fodor András írta, hogy Ön körül valósággal megfényesült a levegő, jobban érezte magát társaságában. Mások is így voltak ezzel, sokan keresték társaságát, igyekeztek Ön mellé kerülni, lehetőség szerint barátságába férkőzni. Ámulva hallgatni frappáns, világos magyarázatait, erőt meríteni mély összefüggéseket feltáró meglátásaiból.

Nekem személyes emlék helyett mások visszaemlékezései és írásai, versei maradtak. De milyen tanulmányok és versek ezek?! A tudósé és a pannon derűjű, művelt költőé. Arany monográfiája és Batsányi esszéje etalon számomra, s minden későbbi irodalomtörténész nemzedéknek. S különösen fontos nekem a Helyünk a világban című tanulmánya. Ön a hagyomány egyetemességében és a nemzeti kultúra átfogó értékrendjében látta azt a szellemi erőt, amely a magyarságot képes kivezetni a 20. századi történelmének válságaiból. Ugyan ez a század már letűnt, a problémák maradtak s útmutatása máig érvényes. Mint alkotó embernek a közéleti morálját ez a magyar küldetés szabta meg. A kultúrát tekintette igazán eligazítónak egy-egy nemzeti közösség életében, a kultúrában találta meg a nemzeti identitás éltető erejét. Személyes küldetést jelentett Önnek a nemzeti kultúra következetes építése és állandó reprodukálása, hagyományainak tisztán tartása és gondozása. Költői moráljára is ez volt jellemző. Így éltem című versének e sorai tanúskodnak erről: „...Hogy hitelesen mondjam, első személyben mondom: élek, túléltem, lehet: a végzet pártfogolt, talán ilyen parancsok vannak gépprogramomban, valami cél felé visz a rajtam-túli komp: bánkodom a bánkódókkal, örülök, ha vigalom van, lehet: pusztán rögeszme, de az áthárításnál jobb, nem vagyok több a többenél, csak elvégzem a dolgom, még monoton dobok dobolnak s – száll a nap, a hold.”. Eddig az idézet, amelynek több megállapításával hadakoznom kell, bármennyire is csóválja most a fejét odafönt. Ön kétségtelenül több volt a többenél, most is több. És elvégezte a dolgát, súlyos, elgondolkodtató örökséget hagyott ránk. Csak jól kell tudnunk sáfárkodni vele. Szülővárosa és lelke szülőföldje legalább igyekszik jól sáfárkodni, méltóan bánni szellemi örökségével. Kultuszát joggal és okkal ápoljuk, mert tudjuk Eötvös József elhíresült beszéde zárómondata óta: „oly nép, mely nagy halottait tisztelni tudja, sohasem nélkülöz oly polgárokat sem, kik a tiszteletre érdemesek”. Mindenki, aki ma megjelent körünkben, tiszteletet érdemel, ugye, egyetért velem Keresztury Dezső ott fönn, az égi felhők valamelyikén?

Kedves és tisztelt Keresztury Dezső, legyen áldott az Ön emléke!

Május 13-án, az Egerszeg Fesztivál keretében a Pannon Tükör szerzői olvastak fel műveikből a Buday Galériában. Verseket és kisprózát olvasott fel Beck Tamás, Gyenes Imre, Tóth Imre és Varga Zoltán. Ferencz Győző irodalmi paródiáit mutatta be, többek között a megjelent szerzőkről, az estet Szemes Péter moderálta.

Május 17-én Asperján György író találkozott zalaegerszegi olvasóival a Keresztury Könyvesbolt, a Pannon Tükör és a József Attila Könyvtár szervezésében. A nagy sikerű Fogadj szívedbe: József Attila életregénye és a Labancz Anna gyilkosság szerzője mindkét kötetét dedikálta a Keresztury Könyvesboltban. A későbbiekben pedig író-olvasó találkozón vett részt a József Attila Könyvtárban, ahol az érdeklődők számos kérdést tettek föl a két művel kapcsolatban.

Szerzőinkről:

Ács Anna	(1953; Veszprém) Muzeológus.
Áldozó Krisztián	(1988; Pécs) Költő, ez az első publikációja folyóiratban. Verseivel az idei Sárvári Diákirók és Diákköltők Országos Versenyén 3. helyezett lett.
Asperján György	(1939; Budapest) Író, költő. Legutóbbi kötetei: Fogadj szívedbe: József Attila életregénye, Aspy Stúdió Kiadó, 2005.; A Labancz Anna gyilkossága, Aspy Stúdió Kiadó, 2006.
Bakonyi István	(1952; Székesfehérvár) Irodalomtörténész, kritikus. Legutóbbi kötete: Vendégeim voltak, 3., Felsőmagyarország Kiadó, 2005.
Balajthy Ferenc	(1946; Székesfehérvár) Költő, gyermekverseiből több könyve jelent meg. Legutóbbi kötete: Írás a panelfalonon, versek, Pannon Tükör Könyvek, 2006.
Bence Lajos	(1956; Lendva) Költő, kritikus, szerkesztő. Legutóbbi kötete: Identitás és entitás, Tanulmányok, Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet - Pannon Tükör Könyvek, 2005.
Borhy Gergely	(Tiszabő, 1936. május 31. – Zalaegerszeg, 2006. január 12.) Színművész
Böröndi Lajos	(1954; Feketeerdő) Költő, esszéista, művészeti író. Legutóbbi kötete: Magváltásra várva, versek, Palatia Kiadó, 2006.
Büky László	(1941; Szeged) Irodalomtörténész, kritikus. Legutóbbi kötete: Füst Milán metaforahasználatának alapjai, Szegedi Egyetem, 2002.
Cséby Géza	(1947; Keszthely) Költő, műfordító, kritikus, művészeti író.
Farkas Ignác	(1959; Zalaegerszeg) Színművész, Jászai-díjas.
Fenyvesi Orsolya	(1986; Szekszárd) Költő, ez az első folyóirat publikációja. A budapesti ELTE hallgatója.
Gyöngyösi András	(1954; Dijon) Költő, prózaíró, műfordító.
Hagymás István	(1955; Lendva) Képzőművészeti író és filmes szakíró.
Király László	(1954; Zalaegerszeg-Budapest) Zeneszerző, zenei szakíró.
Kostyál László	(1962; Zalaegerszeg) Művészettörténész, számos kiállítás kurátora.
Kutszegi Csaba	(1957; Budapest) Balett-művész, táncművészeti szakíró.
Lehota M. János	(1978; Nagykanizsa) Kritikus, esztéta.
Melocco Miklós	(1935; Budapest) Szobrászművész, művészeti író.
Musitz Gabriella	(1969; Zalaegerszeg) Tanár, szakíró.
Pápes Éva	(1954; Szatta) Költő, kritikus, filmes szakíró.
Pék Pál	(1939; Nagykanizsa) Költő, legutóbbi kötete: Szodoma, Pannónia Könyvek, 2004.
Péntek Imre	(1942; Zalaegerszeg) Költő, kritikus, képzőművészeti szakíró.
Pomogáts Béla	(1934; Budapest) Irodalomtörténész, kritikus. Legutóbbi kötete: A valóság poézise. Írások Takáts Gyuláról, Littera Nova, 2006.
Pósa Zoltán	(1948; Budapest) Prózaíró, legutóbbi kötete: Irodalmi dandy, avagy koranyári üdvözet, Széphalom Könyvműhely, 2005.
Sárándi József	(1945; Leányvár) Költő, prózaíró. Legutóbbi kötete: A rendszerdöntögető, Barbaricum Könyvműhely, 2005.
Sütő Csaba András	(1979; Győr) Költő, kritikus. Szalai Zsolttal közös kötete Spleen/A romantika posztulálása (versek, műfordítások) címmel jelent meg 2004-ben, a Fisz Könyvek sorozatában.
Szakolczay Lajos	(1941; Budapest) Irodalomtörténész, kritikus, művészeti író. Legutóbbi kötete: Erdélyi ősz – tanulmányok, kritikák, Cédus Alapítvány-Napkút Kiadó, 2006.
Szemes Béla	(1955; Zalaegerszeg) Tanár, kritikus.
Szemes Péter	(1979; Zalaegerszeg) Kritikus, esztéta.
Tandori Dezső	(1938; Budapest) Költő, író, műfordító, esszéista. Legutóbbi kötete: Honlap Utáni, Tiszatáj Könyvek, 2005.
Tucsni András	(1950; Zalaegerszeg) Dramaturg.
Turbuly Lilla	(1965; Sopron) Költő, versei, tanulmányai folyóiratokban jelennek meg.
Urfi Péter	(1986; Keszthely) Tanulmányokat, kritikákat ír. Jelenleg az ELTE hallgatója.
Zerkowitz Judit	(Budapest) Kritikus.

Helyreigazítás:

Előző számunk címlapján Aknay János: Angyalkapu (2005) című festménye látható.

Ugyancsak előző számunkban Király László: József Attila megzenésítései III. című írásában, József Attila *Ne légy szeles* versének címe kimaradt - ezért szerzőnktől és olvasóinktól is elnézést kérünk.

Búcsú egy színésztől

Borhy Gergely emlékezete

(Tiszabő, 1936. május 31. - Zalaegerszeg, 2006. január 12.)

Tudtuk, hogy megviselt a betegség és a magány. Mégis hittünk és bíztunk abban, hogy még lesz időd befejezni megkezdett írásaid, mint ahogy szándékoltad, és lesz még erőd újakra is, hiszen így tervezted, amikor a legutóbbi kórházi kalandod után méltó és szeretettelgi gondoskodás vett körül – most már tudjuk – utolsó lakóhelyeden, nem messze közös színházunktól, ahol 1983-tól otthonra és társulatra leltél és játszottál velünk és nekünk.

1983-ban többen is együtt jöttünk az induló zalaegerszegi színházhoz, Ruszt József hívására, mit sem tudván még akkor egymásról. Én akkor fejeztem be a főiskolát, Te pedig az akkor Népszínháznak nevezett budapesti teátrumból jöttél, mert jó társulatra vágytál, mint ahogy életed során oly sokszor!

Tapasztalatod akkor már volt bőven, hiszen mögötted voltak a békéscsabai, a miskolci, a Faluszínházban, majd Déryné Színházban eltöltött évek.

Nem tudtunk akkor rólad sokat. Neved nem volt ismert, no meg beszélgetni sem volt sok idő: 13 bemutató egy évadban!

Aztán a szerepekben megmutattad magad: Petur bán a Bánk bánban, Tallérossy Zebulon A köszívű ember fiaiban, Bukara a Paraszt Hamletben, Boros a Pincejátékban, Sustik a Kakukk Marciban, Göring a Mefistóban, Bunkós a Sok hűhó semmiértben, Kapus a Macbethben, Öregember a 80 vödör levegőben, Állomásfőnök a Névtelen csillagban, Bert Challenor a Komédiásokban, az öreg Biky a Szerelemben és utolsó szereped, Lüding a Katharina Blumban, hogy emlékeztetőül jelentősebb alakításaidat felidézzem. Több mint 60 szerep 17 év alatt!

Aztán végleg leléptél a deszkákról. Pedig agyi infarktusod után még újra megtanultál beszélni, és még visszajöttél a

színpadra. Ekkor kaptad meg az Aase-díjat, amelyet még megelőzőtt a temesvári fesztiválon a legjobb epizódalakítás díja, amelyet a Névtelen csillagban nyújtott Állomásfőnök szerepéért kaptál.

Elhagynám a színpadot, tehetséged írásban is megmutatkozott. Regényt dramatizáltál, rádiójátékot, verseket írtál, és ránk hagytad gondolataidat életedről, a világról, a színházról. Ugye, nem haragszol, ha *Önéletírásod* egy részletével búcsúzunk Tőled.

„A színház álomvilágot mutat, mindig játékot, amit szeretnél. A néző jó esetben belemegy a játékba, és veled álmodik. Előadás végén pedig akár akarja, akár nem, nem úgy lép ki a színházból, ahogy belépett. Hanem a játék hatására megváltozva.

Én is ezt szerettem volna, Isten segítségével. S miután Istenen múlik minden Nagy, Tőle függött, hogy mennyire sikerült.

S akik körülöttem éltetek, bocsássatok meg! Nevelőanyám, ne gondold rosszat rólam, mert nem háláltam meg, hogy felneveltél, s te nevelőapám, ne haraggal gondold rám, mert nem lettem olyan kiváló férfi, mint te. Éva, egyetlen feleségem, ne haragudjál, hogy minden szeretetem ellenére nem lehettél, csak második a hivatásom mögött.

Ma is felmegy a függöny, s az utánunk következők színházat játszanak, az embereknek.

Kérem, hogy jöjjön el az Isten, és a nézők ma (és mindenkor) megváltozva jöjjenek ki a nézőtérrel. Szőjétek tovább ezt az álomból szőtt álmot.”

Farkas Ignác - Tucsni András

„Csak játszani akartam...”

Részletek Borhy Gergely önéletréséből

*„A rossz, mit ember tesz, túléli őt,
A jó gyakorta sírba száll vele.”*
(Shakespeare)

Szegény családba születtem. Idő előtt, ezért aztán örökbe adtak, tizennégy hónapos koromban. Apám révész, nevelőapám katonatiszt. Testvérek. Anyám paraszt, nevelőanyám cseléd, előkelőéknél, amíg voltak. Tiszabön születtem (Szolnok megye), Pesten éltem, az Üllői úton, meg a Veres Pálné utcában.

*

Diákkoromban Molière-rel, Kisfaludyval, Rostand-dal kísérleteztem, szerettem a verseket, József Attila, Verlaine, Szöcs, stb.
Beethoven, Bach, Bartók, ami a zenét illeti, meg Mozart. Kedvencem a vonósnégyes. Innen jutottam el jazzig. A jazz olyan, mint a vonósnégyes. Csak lehet improvizálni. A vonósnégyes esetében nem érdemes, mert Mozart rögtön a legjobb változatot harmonizálta.

*

Apám 1918-tól katona, továbboszolgáló, aztán altiszt, tiszt, elvégezve az iskolákat és előrelépve a ranglétrán. '44-ben a frontra küldik. Ausztriából megszökik. A fordulat után jelentkeznek az új seregbe. A szakértelmét felhasználják, majd „B” listázzák egy fillér nélkül. Nem adja föl. 50 évesen két szakmát tanul. (Eredetileg cukrász.) Nyugdíjba megy. Előveszik a betegségeket. Anyám cseléd. Csak a nevét tudja leírni. Írni, olvasni nem tud.

Elsőáldozásom a Szent Kereszt
Plébánián, bérálásom a Felvonási téren, a
felrobbantott Regnum Mariánumban történt.

*

Kevés boldogabb ember volt nálam, amikor
felvettek a főiskolára. Egy révész fia,
érettségi nélkül is a mennyország kapujában.
(Követelmény volt az érettségi.)
Lehetek már színész. Nevelőapám
büszke volt, anyám nem fogta föl, annyit
mondott: „Becsüld meg magad”.
Múlt az idő, nem szerettek, nem utáltak.
Félévben Pártos Géza azt írta az indexembe:
Színészmesterség: megfelelt. Básti Lajos azt
írta: Beszédtechnika: megfelelt. Magyar irodalom:
jeles, zeneelmélet: jó. Politikai gazdaságtanból
tájékozatlan voltam, elégtelen,
egy hónap múlva javítottam.
Az átlagom közepes volt. Ezek tények.
Soha nem voltam durva társaimmal, legalábbis,
nem panaszkodtak, némelyikkel, ha lehet
ilyen rövid idő alatt, baráti volt a
viszonyom. Majczen Mária-t szerettem, Linka
Györgyöt tiszteltem, Gerber /Timár/ Évát
gyönyörűnek találtam. Tanárait
tiszteltem, tudtam hogy ők a kor
rendezői, kimagasló színészei, a Nemzeti
Színház és a Madách Színház tagjai.

*

Egyetlen házasságom volt. Másodszor már nem
kísérleteztem. Jövendőbelim látott színpadon és azt kérte
a szervezőtől, mutassa be nekem.
Megtörtént: Bogó Paula, mondta. Hideg, vékony
kéz, zongoraujjak. De lehet, hogy csak
fázott. Hideg volt a november. Pár szót
váltottunk, az ügyelő hívott, kezdődött a
második előadás. Mondtam, várjon meg, vagy
jöjjön vissza az előadás
végén. Visszajött. Bementünk a szemközti
étterembe, ott is fázott, ezen az estén
mindenhol. A szeme sötét volt, olajosan
csillogott, haja mint a
függönyrojt. Esett, dőlt, játszott rajta a
fény. A szája érzéki, az orra hegyes, a teste
törekeny, de arányos. Csókolóztunk...

MISKOLC. Csupa nagy betűvel. SZÍNHÁZ volt. Lendvai direktor úr még ereje teljében. Erős prózai társulat: Kovács Mária, Spányik Éva (Szabó Ottó felesége), Máthé Éva, Koós Olga, Némethy Ferenc, Margittay Ági, Polgár Géza, Füzessy Ottó, Olgyai Magda, vendégként Bessenyei, mint Kossuth, Somló Pista, aztán az operett részleg, Varga Gyuszi, (a Mucsi Sándor börtönben volt, de úgy volt szerződése, mintha a színház rendelkezésére állna), Ábrahám István, szép emberek, barátságos, jól képzett hanggal. A portán nem tudtam előre köszönni. Arday Ali, a személyzetis, természetével és humorával. Orosz Gyuri volt a főrendező, de csak a másodszerpet vihette Lendvai mögött. Bessenyei azt kérdezte tőlem, te mondd, aztán ki ellen szerződtek?

*

Színház volt. Minden tekintetben. – A színészek nyugodtak, legtöbbjük letelepedett. Színészek, akik hivatásnak tekintették a foglalkozásukat. Képzett, művelt színészek, tájékozott mesteremberek. A műszak tornacipőben járt. Gumilapok voltak a színpadon, a díszleten kívül. Az ügyelő csak akkor hívott, amikor kellett. Időben. Az öltöztető leste, hogy miben segíthetne még. A fodrász mestere a szakmájának, de embernek se kutya. A maszkodat mindig pontosan, kívánságodnak megfelelően készítette el. Az énekkar muzikális és emberi, a tánckar szép, fiatal, okos lányok és fiúk, beszélgetni is lehetett velük. Élveztem a humorukat. Színház volt, amihez jó tartozni. Az igazgató követelt, de jutalmazott is. Ez a színház egy templom volt, külsőségeiben is, kialakításában, szellemében is. A miskolci szimfonikusok úgy szóltak, mint a tenger, a napfény, a jóság. Mindent ehhez a SZÍNHÁZHOZ mértem. Ez volt az etalon.

*

Az első év, amit Miskolcon töltöttem: sok kis, egy nagy, hálás szerep, egy nyilvános TV-felvétel. Nem igazolta a várakozásomat, erősnek bizonyult ez a közeg. Egyetem volt, és én középiskolás, ha voltam. Csodálhattam a nagyok spontaneitását, de nem láttam bele titkukba. Nem tudtam meg, hogyan csinálják. Ma sem tudom. Azt szoktam mondani, én vagyok a legnagyobb művész, mert ezzel a csekély képességgel 40 évig ellaviroztam a pályán. Nehéz pálya. Én csak játszani akartam, úgy, hogy ne rontsam el mások örömét. Nem mindig sikerült.

*

Második találkozásom a SZÍNHÁZZAL: ZALAEGRSZEG!

Hódy Bandival beszélgettünk a Kulich Gyula téri színház előterében. („Ahol a legnagyobb az inség, legközelebb a segítség”). Panaszkodtam neki akkor helyzetemre, ismert régről, a csatlakozó Siménfalvynak megemlítette, el kéne szerződtenni engem az alakuló színház társulatába, Zalába. Siménfalvy közvetítésével meg is jött a válasz. Hívjam föl a Rusztot. Néhány nap múlva felhívtam. Ismert a Népszínházból. Leszerződtetett. 1983. augusztus 1-től.

*

Ahogy felér [a személyautó] az utolsó dombra, egy kanyar és alatta a város, a szíved táján valami összeszorul. Ha álmos voltál, felébredsz, a kedved felderül. Itthon vagy. Hazaérkeztél. Alattad a város, százszor áldott, százszor elátkozott, nem mindig jó, de a tied, mert itt van a Vizslapark, a Deák tér a könyvtárral, a buszpályaudvar, az Arany Bány, az olai templom, a Falumúzeum, a Belga Étterem, a pizzás, a mozi és a színház. A SZÍNHÁZ, AHOL HÚSZ ÉVET TÖLTÖTTÉL EL.

RUSZT ember és művész. Ember, a szó nemes értelmében és gyarlóságait tekintve, művész, congeniális művész, nemzetközi viszonylatban is. Mint ember úgy bánik veled, mint színésszel, hogy valakinek érzed magad, ki tudja rejtett szépségeidet, kibontja a munka során, ismeri legjobb tulajdonságaidat, és ezek alakításod részei lesznek; türelmes, de amit akar, eléri veled, ha nem, akkor hátrányodból is erényt csinál.

Ha valamit meg akar rendezni, izekre szedi, aprólékosan kidolgozza, s eléd már úgy tárja, mint a megvalósítás egyetlen lehetőségét. Nem is gondolod, hogy másképp is lehet. Intelligens, tájékozott, van humora, sőt öniróniája. Remek társasági ember, Nádasdytól tanulta a rendezést, Majornál, Vámosnál, Ádám Ottónál segédrendező. Az „Akadémia” mellett a „vidék egyetemét” is kijárja. Debrecen, Kecskemét, Szeged, Nemzeti Színház, Várszínház; Zalaegerszegen színházat alapít.

A kezdőknek a szűkre szabott próbaidőn belül is hajlandó megmutatni a színjátszás alapelemeit, a jó színésszel pedagógus, Gábor Miklóssal meggyőző, mert alkotótársnak tekintti.

*

Keveset jár színházba, a kimért időt nem lehet pazarolni. Most is rendez. Mikor felkérték, volt egy nagy ötlete, dolgozott is rajta, aztán objektív okok miatt... Vannak tartalékai. Van koncepciója. Nem öregszik, nevetése, humora, iróniája, örök. Mint maga, ÉLŐ KLASSZIKUS. Ma is az, aki volt. RUSZT JÓZSEF.

Rusz József elment...

Elment... elmentél, hosszú szenvedés után,
a rák, a gépen élés, gégemetszés... iszonyú fájdalmak, - drágán
fizettél az életért.
Isaszeg és Zalaegerszeg, két szeg között éltél, te írtad ezt,
s én Krisztus szögeire gondolok.
Amúgy is nehéz a lét, te, akit szenvedéllyel vert a sors, de
kivételes tehetséggel áldott, tudtad ezt.
Most értem meg, mi az, nincs.
Nem vagy, te nem vagy, elment a nap.
S még azt sem mondtad, meg hol keresselek, hol vagy, - nem vagy,
lehet ez?
Te ugyanúgy egyedül voltál, mint mindenki, barátaid voltak,
két feleség, egy lánygyerek és egy barát...
Milyen kevés a lét és nemlét közt a különbség,
egy álom az egész, mikor legutóbb elaludtál, nem
emlékszel, utoljára... látod ennyi.
Jövök, valahol várj meg, ezek itt már meguntak...
Ha valakit ismer az ember odaát, talán jobb helyet
kap... még egy kicsit élek, aztán jövök, ígérem,
s aztán együtt álmodunk... hideg az a zalai temető,
mit csináljunk,-
ja és a halhatatlanság... igaz, József...

Zeg., 2005. augusztus 8.

Nehéz ügy ez az elmúlással.

Amikor először hallok, hogy valaki meghalt, nem ráz meg annyira, aztán más az, aki befejezte az életét abban a házban, ahol laksz, dereng, hogy többé sose fogod látni. Amikor a szomszédod kerül sorra, az már kicsit megráz, szíven üt, megérint, amikor anyád hal meg, akkor már értesz valamit a nagy titokból.

Anyám a Bajcsy kórházban halt meg, 75 éves korában a szíve vitte el, meg aztán apám szolgálata volt az élete, nem bírta tovább, utána halt. Egyszer régen nagy zajra ébredtem, anyám jobb kezében egy baltával igyekezett eltalálni az apámat. Annak sikerült maga elé rántani a szobaajtót úgy, hogy anyám azt találta el. Féltékenység. Valami csepeli nő. Nevelőanyám meghalt. Szerettem. Szombathelyen voltam, csak másnap mondták meg, addig ott feküdt szegény a fagyasztóban. Az ápolók meg azt hitték, hogy elhanyagolom még halálában is az anyámat! Színházi szokás, hogy előadás előtt nem mondják meg a halálhírt.

Nem sokat értekeztünk. Anyám vidékről hozott cseléd világát nem nagyon értettem. Az ő természete is hozzájárult a válásomhoz. Később megértettem, neki sem lehet könnyű, mert elhaladt mellette az idő. 40 évig éltek apámmal. Hosszú ideje élek egyedül, már megszoktam, mindent meg lehet szokni. Talán nem is tudnék másképp élni, ma már azt keresem, hogy valakivel miért NEM akarok élni. MARAD ISTEN.

*

Elveszíteni életünk értelmét, csak nekünk fáj. A gyakorlati élethez nem értettem sohasem, a színházat választottam. Délelőtt 10-kor próba, este 7-kor előadás, kötött szöveget kell mondani, a vége mindig ugyanaz... Nincs többé próba, előadás, premier, taps, siker...! Mindent meg lehet szokni. Az étel, az ital az fontos, élek, mint az állat, a havi étkezési jegy a közös kapocs köztem és a színház között. Barátom a bolti eladó, meg a postás, aki a nyugdíjat hozza, álmomban próbálok és folyton elfelejtem a szöveget, játszom, eltévedek a színházban, nőzők, vedelek. Aztán felébredek! 67 éves vagyok, szerelmeim, mint velencei freskók, fakulnak, lassan halványodnak, azért izgulok, hogy időben jön-e nyugdíj (mindig időben jön!), a padomat, a színészház bejárata előtt, hülye indokkal bevitetik a lépcsőházba. Ha volna még időm...

/utolsó vers:/

SÍRVERS

Harmadik csengetés, a függöny fel, kezdődik az előadás, na, a halált hogy játszod majd, vén komédiás!

Zeg., 2006.01.08.

Trevor Griffiths: Komédiások - Borhy Gergely Bert Challenor szerepében - Partnere Palásthy Bea - 1995.

Péntek Imre

Fájdalom és szájalom – gúnyba, röhögésbe „csomagolva”

Tasnádi István: A magyar zombi
Ősbemutató a Hevesi Sándor Színházban

„Blondin Gáspár, a munkanélküli, depresszióba süllyedt, önmagát haszontalannak érző negyvenéves férfi (Ilyés Róbert), aki a felesége (Pap Lujza) replikáit nem éppen béketűréssel hallgatja...”

Kortárs magyar darabokkal, sőt, ősbemutatókkal nincsenek elárasztva színházaink. Pedig tehetséges szerzők ostromolják a „világot jelentő deszkákat”, és nem is sikertelenül. A „vajt” ízlésű közönség már megjegyezte Parti Nagy Lajos, Kárpáti Péter, Pozsgai Zsolt, Garaczi László, Lőrinczy Attila nevét, zalaegerszegi közönség pedig különleges helyzetben volt évekig. Bereményi Géza frissen született drámáit ősbemutatóként láthatta. Itt került színre Az arany ára, a Shakespeare királynője. S az ő nevéhez fűződik Szabó Magda világsiker arató regényének, Az ajtónak a színpadi adaptációja. Két éve Háy János Herner Ferike faterja című darabja ment – komoly érdeklődést keltve – a stúdiószínpadon, s nem oly rég, tavaly

Bereményi Laurája – III/III-as dalszínműve – került színre. A sort most Tasnádi István A magyar zombija folytatja. A fiatal, de szakmailag elismert drámaíró művét ugyancsak ősbemutatóként tűzte nagyszínpadi műsorára a színház, Bagó Bertalan rendezésében, ami kétségtelen merészszégre, kockázatvállalásra vall. A februári premier, s az azt követő előadások azonban – legalábbis a közönség reakciói alapján – igazolták az előzetes várakozásokat, a nézőtér vette, értette, lereagálta a vígjátéknak hirdetett, de sokkal inkább tragikomédiának tekinthető műből született előadás „üzeneteit”.

Mert a sokrétű „üzenetcsomagot” egy rendkívül látványos, zenei betétekkel dúsított, komikus jelenetekben,

abszurd helyzetekben bővelkedő színpadi játék közvetíti. De mi is a legfőbb „üzenethordozó”, mi az a konfliktus, ami köré az előadás szerveződik? Már az első pillanatok bővelkednek meglepő effektusokban: a zenekari árokból a darab zenéjét szerző Horváth Károly reneszánsz hangulatú kompozíciója hangzik fel, miközben szemünk előtt (lassan) egy vidéki udvar bontakozik ki, a házak falán a mindennapi élet szerszámaival. Kasza, kapa, vasvilla, stb. S persze, a tyúkok sem hiányozhatnak. Középen egy bu-di, a háttérben terebélyes díófa. A téglára állított, talán bontásra váró Zsiguli egészsíti ki a képet. A finom, érzékeny muzsika és a naturalista környezet kontrasztja már is felcsiholja az érdeklődést. A főhős is csakhamar előke-rül: Blondin Gáspár, a munkanélküli, depresszióba süllyedt, önmagát haszontalannak érző negyvenéves férfi (Ilyés Róbert), aki a felesége (Pap Lujza) replikáit nem éppen béketűrősen hallgatja. A tévépszicho- és szexológusokon edzett ne-j meg akarja oldani a köztük felmerült problémákat. Gáspár csábító ajánlatai, közeledése, kedveskedése ellenére sem enyhül meg, s egy könnyelmű pillanatban azzal fenyegetőzik, hogy felakasztja magát (a különben igen dekoratív) fa ágára. Futó ötletnek tűnik, amelyhez Blondin kezdetben szeszélyből ragaszkodik, hogy magára vonja a figyelmet. Az anyósát (Ecsedi Erzsébet), a szomszédét (Kiss Ernő), a polgármesterét (Szakács László). De aztán komolyra fordul a dolog. Elmeséli a polgármester Ferinek, hogy „szörfözgetve a tévén” egy ismeretlen csatornán vele incselkedő, kis táncosnőt látott, „jelenést” a Coppélia című balettből. A titokzatos „adást” mind a ketten megértik... Az ellehetetlenített, adósságokkal küszködő falu érdekében éhségstrájkoló polgármester azonnal felismeri: ha Gáspár öngyilkosságából sikerül a média segítségével közügyet fabrikálni, nyertek. Búcsúlevelében írhatná, hogy az elvégzett munkához és a költségekhez képest kevés a „vágósertés felvásárlási ára”. S van még egy érve: a „haszontalan” élet helyett vár még rá „egy utolsó nagy szerep”. S Gáspár – mint akinek ügy-is mindegy – hajlik a rábeszélésre. Az alkuban benne foglaltatnak az özvegynek biztosított kedvezmények, ingyen disznó, stb. Aztán, mintegy a dolgot megpecsételve, hirtelen előlibbennek a kis balett tündérek, mint később megtudjuk: halálszimbólumok. S ettől kezdve, ha komolyra, „halál közelire” fordul a cselekmény, a kis fehér ruhás leánykák eljárják a túlpartra csábító táncukat. Ezek a bájos költői betétek, jelzések (nyilván csak Gáspár látja őket), nagyban enyhítik a darab olykor alpári naturalizmusát. De ami fontos: a kis közösség mind erőteljesebben kezdi meggyőzni a vonakodó embert, szánja rá magát a végső lépésre. A tévé is felfigyel az esetre: s rögtön kivonul a stáb. Mert kezdetben túszejtésnek tűnik a hírek alapján az eset. Amikor tisztázódik, hogy öngyilkosságról van szó, jön a pszichológus, dr. Juhos (Szegezdi Róbert). Természetesen már egy tévéstábbal. Aztán megindul a la-vina: Gáspár öngyilkosságához mind több érdek fűződik. A hír hallatán felbukkan Bicke B. László, a költő (Farkas

Ignác), aki egyesületük mártírjává kívánja avatni. Tigris Nikinek (Tánczos Adrienne), a nem túl sikeres popénekes-nőnek jól jönne egy újabb botrány: ha Blondin reménytelen szerelmében, miatta követ el öngyilkosságot, máris övé a bulvársajtó cimoldala, s az újabb cd-re is rögtön akadnak szponzorok. A pszichológus, dr. Juhos adósságaitól szeretne szabadulni Blondin – helyette betonba öntött – hullája lefilmzésével. S végül megjelenik Pál, a showman (Gábor László), aki műsorának nézettségét akarja feltornászni a csillagos egzekbe az öngyilkosság helyszíni közvetítésével, show-eseményé avatásával. Igaz, nem ingyen kéri a gyászos mutatóványt, komoly szerződésben biztosított milliókért.

Egyszóval beindul ez a sajátos „haláltánc” – egészen a csúcsra járatott pillanatig, amikor a felkínált szűrő-vágó eszközökkel Blondinnak végre kellene hajtania a megbeszél-t harakirit. De miután annyi „jó” és kellemes történet vele: meggondolja magát. Felborul(na) a gondosan megkomponált forgatókönyv. A feleség vet véget a tétovázás-nak: a budiba menekülő férjét a falakon látható és a fa-

„Elmeséli a polgármester Ferinek (Szakács László), hogy „szörfözgetve a tévén” egy ismeretlen csatornán vele incselkedő, kis táncosnőt látott...”

luban begyűjtött szűrő-vágó szerszámokkal agyonszurkálja. Blondin sorsa beteljesedik. Ironikus fintor: a „Hivatalos úr” érkezik, de későn. Az uralkodó mentőakciójának híret hozza: Blondint kinevezik a csödbe jutott, de megmentett húsüzem igazgatójává. A válasz: a kiterített hullaszák. (Függöny.)

A konfliktus tehát összegezhető ennyiben: az életbe (azért) kapaszkodó Blondinnak meg kell halnia. (Természetesen a közösségért, jó célokért, a falu felemelkedéséért.)

A darab egyik rétege e körül a kérdés körül forog: lehet-e kitörni a sors (elrendelt) keretei közül? Kissé hasonló a helyzet, mint a Dürenmatt: Az öreg hölgy látogatása című darabjában. A válasz egyértelmű: nem. A másik kérdés: mire képes a média? Mekkora hatalma van? Hol a határ? Tudunk-e szabadulni tőle? Nos, ez a darab és az előadás egyik legmeghatározóbb vonulata. Kiderül (amit egyébként mindannyian tudunk), ha bizonyos érdekek úgy kívánják, a magánélet szférája sem szent. A kamerák mindenütt figyelnek, mindent felvesznek. És a botrányra, katasztrófára, szörnyűségekre éhes közvélemény étvágya kielégíthetetlen. Mi több: a ma embere önként adja oda magát ennek a médiamolochnak, aki aztán fel is falja áldozatát. (Lásd: a kedvelt valóságshow-sorozatokat.) A lé-

tező realitás helyett megteremtődik a virtuális, a média által kreált valóság. Mintha valami nagy, közösségi rítus zajlana, középpontjában a kiszemelt áldozatokkal. (Am a szertartást végző papok sem érezhetik biztonságban maguk.)

A dráma szövegéből – mely időnként inkább szövegkönyvre, librettóra emlékeztet, bár vannak emelkedett, irodalmi értékkel bíró részletei is – Bagó Bertalan lendületes, mozgalmas, szinte minden percében lebilincselő előadást állított színpadra. A színészek láthatóan élvezték a karakterek és szituációk kínálta játéklehetőséget. A szövegből kicsengő mai utalásokat, „áthallásokat”. Modorosság nélkül, természetes gesztusokkal élve képesek voltak megfelelni az egyszerre naturalista és stilizált „életközeg” és játékstílus kihívásainak. A „végzet hatalmát” közvetítő négy kis balett-növendék táncának belemontázása a darabba, kifejezett bravúr. S a csehovi dramaturgia követelménye – bizonyos, a színen megjelenő kellékeknek előbb-utóbb funkciót kell kapnia – itt többszörösen megvalósul. A kasza, a vasvilla előbb a horrorisztikusan mulatságos, búcsúztató show-jelenet jelképei, majd a végső kifejtésben a feleség, Vali kezében valódi gyilkos eszközökké válnak. Talán a befejezés bizonytalanította el a nézőt. Míg a deus ex machina-ként, helikopterrel érkező Hi-

A nagy „halál-show” szerződés aláírása - Pap Lujza (*Blondinné*), Kiss Ernő (*Szomszéd Misi*), Ilyés Róbert (*Blondin*), Farkas Ignác (*Bicke B. László*), Szakács László (*Polgármester*), Ecsedi Erzsébet (*Blondin anyósa*)

vatalos úr (a helyi problémákat is érintő) „nagy hírei” (a húsüzem megmentése, Blondin igazgatóvá való kinevezése) a végletes stilizáció, az irrealitás felé viszik el a játékot, addig a pszichológus által kiterített hullaszák valamiféle naturalista szintre rántja vissza a kétségtelen felkavarró cselekménysort. Mintha két befejezése lenne a darabnak. Szerintem az egyik fölösleges.

Ilyés Róbert Blondin Gáspár szerepében nem volt könnyű helyzetben. Alkatánál fogva az erőteljes, robusztus figurák szerepkörében képes teljesen magát adni. Ám ebben az esetben éppen a visszafogottságával hatott; mély, drámai lelki folyamatokat érzékeltetett finom rezdüléseivel, suta gesztusaival – a talajt vesztett, majd végzetes döntéséhez ragaszkodó embert állítva elé. Neki, pontosabban játékának köszönhető, hogy el tudtuk fogadni a képzelenséget – az udvari budiból egy azilum vált, menedékhely, a személyiség védőburkának jelképe. S a Valit elcsábító dr. Juhosnak adott, az együttéléssel kapcsolatos jó tanácsai a felszín alatt rejtgetett mély érzelmi kötődésről vallanak. Megrendítő pillanat, amikor a balett-táncos kislány – a másik oldal küldötte – kézen fogja a nagydarab férfit, s szeliden, de határozottan átvezeti - a fellobbanó életkedv kapaszkodóit figyelmen kívül hagyva – a kijelölt hőst a túlvilágra.

A házsártos, „túlreagáló” feleség, Vali szerepét Pap Lujza replikáival, „kitöréseivel” tudta hitelesíteni. A „szapanszagú virág” feltámadó nőiessége – megelőlegezett özvegyégében – egyszerre volt bájos és visszataszító. Szakács László Pacsik Ferenc polgármester alakítása is dicséretes; bevált és ismert színészi gesztusait fel tudta frissíteni, és a hőbortos közéleti ember csetlő-botló, fontoskodó figuráját nem csak el tudta fogadtatni, meg is tudta szeretetni. A Szomszéd Misi karakterét mintha Kiss Ernőre szabták volna; látszólag céltalan téblábolásai, esetlen ajánlkázásai, bennfentes „tájékozottsága” egy nagyon is tudatos kisemberi érvényesülés körvonalait rajzolták ki. Ecsedi Erzsébet megbízhatóan „hozta” a megszokott, közhelyes, undok anyószerpet.

A „külsők” csoportja – a felvonuló tévéstáb – színes kavalkádként „uralja” színt. Az „előőr” Reszlik Hajnalka (Holecskó Orsolya) és operátora (Szabó Viktor) fiatalos lendülettel és pimaszsággal rohanják le a „témát”. A rap-együttes tagjai (Fly – Mihályi Péter; Megaboy – Bot Gábor; Speed – Szakály Aurél) képesek hangulatot teremteni, és egyúttal kifigurázni a könnyűzenei vetélkedők sztárjait. Speed komikus helyzetek sorát produkáló játéka a „felkarolt” tyúkkal jól ellenpontoszza az olykor tragikus

felhangokat. Tigris Niki szerepéből Tánczos Adrienne szinte minden „kihozott”: nem csak a siker érdekében mindenre képes „popdívá” viselkedésének végleteit volt képes megjeleníteni, hanem fel tudta csillantani eltorzult jellemének, elhomályosult emberségének maradék jóságát is. A tévépszichológust, dr. Juhost Szegezdi Róbert, mint az abszolút profit állítja elé. Könnyed, rugalmas, alkalmazkodó – mégis megkövesedett cinizmusát, a szakmai rutint időnként áttöri az együtt érző megrendülés. Valival kezdett románca – mely nem akar más lenni, mint „elterelő hadművelet” – őt magát is felkavarja, érzései komolyabbak, mint szeretné. Mintha az önismerete vallana kudarcot ebben az általa felszított kapcsolatban. Két kiemelkedő alakítást kell még említeni. Az egyik Farkas Ignácé – akinek Bicke B. László költő nem szokványos, erősen karikírozott figuráját kell elfogadtatnia ebben a nem épp kultúrközegben. Sikerének titka nem csak charme-os fellépése, szinte már komikus előrelátása, hanem játékának hihetetlen kidolgozottsága, pontossága. Irodalmi mágusként a keresztretjényfejtő Blondinnal megérteti: a köznapi dimenziókon túl várja a Parnasszus, a népszerűség és halhatatlanság. S az öngyilkosságra készülő léleknek tetszik ez az új lehetőség. A show-mester, Pál, a népszerű tévésztár szerepében Gábor László remekel. Vibráló, delejes egyéniség, képes összefogni, egy látomássá szervezni a fölkinálkozó részleteket. A lehangoló produkció – modern siratóéneke – a rap és sláger nyelvén, a tömegkultúra sztanioljába csomagolva fogalmaz meg néhány kíméletlen és kellemetlen igazságot. (A betétdalok zenéje Szemeyei János tehetségét dicséri.) A búcsúztató jelenet után Pál nagy monológja... „Nehéz...nagyon nehéz megszólalni. / Ma itt egy embertársunk meg fog halni...” – mint egy a főhős helyett is szólva - szinte a Hamlet, „Lenni vagy nem lenni” pillanatait idézi fel. Végül szóljunk a „magyar zombiságról”. Mint a közkezdelt horrorfilmekből tudjuk: a zombi egy köztes lény, élőhalott. Blondin, a vidéki zombi alakja nagyon is a mai valóságból származik, s vannak még néhány százezeren társai ebben az ellehetetlenült állapotban. Tasnádi éles társadalomkritikája (ha már élni nem lehet, haljunk meg dekoratívan) – bár a fájdalom, a szánalom gúnyba, iróniába, röhögésbe van csomagolva – kellemetlen tényeket emel fénybe. Indirekten a felelősség kérdését is felveti. Remélem, okoz néhány kellemetlen percet azoknak, akik tehetnek – tehettek volna – valamit azért, hogy másként legyen...

Szemes Péter

A szeretet apológiája

(A pápa darabja a Hevesi Színház Házi színpadán)

A mindenkori rendezőtől különös mértékű kreativitást követel Karol Wojtyła Az ékszerész boltja című drámájának színjátékos megvalósítása. Ennek oka egyfelől abban rejlik, hogy az egykor kiváló hermeneuta irodalomtörténész, a későbbi nagy formátumú pápa szerzőmivolta, a szöveg szakrális nyelvi elemei (alapvetően Kristóf megnyilvánulásaiban) eleve meghatároznak mindenféle interpretációt, másrészt, mivel a textus szinte teljesen nélkülözi a teátrális utalásokat, a színjáték megfelelő jelrendszereit a színpadra-állítónak kell kidolgoznia. Sárdi Dóra rendező értelmezése a verbális elemeket tette dominánssá, a látvány-szegmensek részint a szakrális olvasatot erősítették (a központi díszletelem kereszt-alakja, a kék-fehér-arany színhármás alkalmazása), másrészt az atmoszféra megteremtését szolgálták (a hinta és a felfüggesztett madarak a Csehov-rendezések közkhelyeivé váltak), többnyire azonban funkciótlannak bizonyultak (próbababák, tuják).

A színjáték Kristóf, a keleti mesék varázslóját idéző öltözetű ékszerész – a voltaképpen narrátor - monológjával indul a gyűrű, mint szeretet-szimbólum emberi viszonyokat leképező jellegéről. Kicsit erőltetett módon szövege egy részét aranyozott gyűrűn (tornaszerepen) függve mondja el. „Gyakorlatának” elemei alapvetően a kereszt-formára épülnek, mintegy utalva saját különös – ég és föld közötti – létmódjára, ez a későbbiekben (a szereplők dialógusainak azon szöveghelyeiben, ahol megidézik az ékszerész alakját, szerepét) egyfelől a közvetítőmivoltban artikulálódik (ember és sors, illetve a párok tagjai között), másrészt bizonyos mértékben mégis a transzcendenciához kötődik (ezért nem tudja például Teréz saját döntéséből eladni jegygyűrűjét). Bevezetőjében Kristóf vázolja a színjáték alaphelyzetét is – két ember, István és Teréz esetét mondja el, akiket akkor ismert meg, mikor elmentek hozzá gyűrűt készíttetni (az ékszerész fiatal kora ennek reális lehetőségét nyilvánvalóan kizárja, erősítve a történet fiktív jellegét).

A férfi és felesége a voltaképpen színpadot képező plexi kereszt (a színjáték négy szereplője a szakrális jelkép sarkainál lévő kalitkákban /kirakatokban/ ülnek, innen kapcsolódnak be a cselekménybe) két oldalsó ágán helyezkednek el, István láthatóan elmerülve az újságolvasásban. Teréz beszélgetést kezdeményez – egy régi kirándulás emlékét idézve (melyen közelebb kerültek egymáshoz), most azt panaszolja, hogy férje nem figyel már rá. Istvánt csak a telefon csörgése zökkenti ki tevékenységéből,

rövid tárgyalás után közli a kétségbeesett asszonnnyal, hogy el kell utaznia. A telefonálás aktusát - miként a házaspár lakásában (ami nincs díszletként megjelenítve) zajló cselekvések nagy részét -, a kereszt hosszabb szárában levő megfelelő tárgyak (telefon, autó, fényképek) fölé állva, mimetikusan jeleníti meg az Istvánt játszó színész (illetve éppen az adott cselekvést végzi, vagy szövegében az adott tárgyra utal). Mielőtt a férfi távozik (a kalitkájába ül), néhány pillanatig merően nézik egymást feleségével. A magányos Teréz sorsának, az egykor annyira szeretett társhoz való viszonyának megváltozásán töpreng (Istvánnak jellemző módon éppen házassági évfordulójuk napján kellett elutaznia), mikor csengetnek. Idegen, jól öltözött férfi lép be és beszélgetésbe elegyedik az asszonnnyal. Mindketten nyilvánvaló zavarban vannak, de egy idő után ez oldódik és a nő és a jövevény már csak egymásra tudnak figyelni (kettejük összenézése fordított jelentést kap, mint a férjjel való, ennek oka a fiatalember érdeklődése). Kezdetben a családi relációkról beszélgetnek, melyekben Teréz és Ádám is magányosnak érzi ma-

„Teréz(**Mester Edit**) beszélgetést kezdeményez – egy régi kirándulás emlékét idézve (melyen közelebb kerültek egymáshoz), most azt panaszolja, hogy férje (**Zalányi Gyula**) nem figyel már rá. “

gát. A megfelelő társ, az „igazi” utáni vágy vezette az asszonyt és a férfit is egész eddigi életében. Nem véletlen tehát, hogy mindkettejük emlékezése a párválasztást idézi – Teréz a cipőbolt, Ádámé az ékszerész kirakata előtt. A közös témát követően a két szereplő szövege összekapcsolódik, majd fizikai kontaktus is létesül kettejük között (előbb megfogják egymás kezét, majd csókolóznak) – megszületik az új szerelem. Kezdetben a férfi, később a nő idézi fel az ékszerész boltját, Teréz szövege közben (arról beszél, miként próbálta meg egy alkalommal eladni jeggyűrűjét) Kristóf maga mondja saját, a történet megfelelő helyén akkor elmondott szavait, újra emlékeztetve az arany karikák jelentőségére.

Az ékszerész következő narratív megnyilvánulásában a szerelem érzésének határaitól, valamint a közben eltelt történekekről beszél, rendkívül veretes, a példabeszédek stílusát idéző nyelven. István újra utazni készül, mivel kitüntetést fog kapni, így a készülődéssel van elfoglalva. Miután ismét nem figyel feleségére, Teréz bejelenti, hogy el kívánja adni gyűrűjét. A férfi ekkor ismeri fel a valós helyzetet, hogy a köztük levő egykori meghitt viszony már mindörökre a múlté, mindketten egyedül maradtak kapcsolatukban. Próbálja menteni a menthetőt, s miként

előbb Teréz, most ő emlegeti fel a régi kirándulás élményét. Az asszony azonban hajthatatlan, megosztja az elszakadás egy korábbi lehetőségének történetét – elmehegett volna egy autós férfivel – és az Ádámmal kialakult viszony tényét férjével, akit mindezek ellenére változatlanul szeret. Mivel István elfordul tőle, Teréz magára hagyja emberét. Az egyedül maradt férfi nem érti felesége döntését, hiszen ő a maga módján nagyon szereti (az asszony pedig nem tud élni szeretet nélkül). Mikor István végképp elbizonytalanodik, Kristóf szólal meg – a két világtalan lámpásról beszél, melyek közül az egyik a másiknak nem adott olajat (István és Teréz), eljön azonban, aki elhozza a fényt (az adott viszonyrendszerben Ádám). Az ékszerész szavai, melyeket István nyilvánvalóan nem hall(hat)ott, Kristóf alakjának és a gyűrűvásárlás aktusának felidézésére készítetik a férfit, s rájön, ő volt az, aki hagyta kihunyni kapcsolatukat. Hirtelen kopognak, Ádám áll az ajtóban és Terézt keresi. István beengedi, helyet kínál és a két addig idegen ember között rendkívül mély, őszinte diskurzus alakul ki. Mindketten a szerelmi viszonyok problémájáról beszélnek, mely saját életük egy-egy élményében válik/vált nyilvánvalóvá – István leánya közelgő házasságáról (ugyanazt az utat járja-e be, mint ő és

„Az ékszerész boltja ugyancsak éppen viszonylagos cselekménynélkülisége miatt jelent nehéz feladatot a színre állító számára. Ezzel a feladattal pedig – úgy vélem – nem szabadott volna megbízni fiatal, még pályája kezdeti stádiumában levő rendezőt...”
Ádám (Kricsár Kamill), **Teréz** (Mester Edit), **Kristóf** (Hertelendy Attila), **István** (Zalányi Gyula)

felesége), Ádám pedig a fronton elesett apjáról, akinek képét féltő szeretettel anyja megőrizte és felépítette benne. A dialógus végeredményben azonban mégis Terézre és a két férfi hozzá való relációjára fut ki, Istvánnak be kell látnia, hogy nem állhat felesége boldogságának útjába, ha igazán szereti az asszonyt, le kell mondania róla. Ennek megfelelően bocsánatot kér az időközben megérkező nőtől (akinek nem sikerült eladnia gyűrűjét, mert az ékszerész boltja zárva volt) és maga is lehúzza ujjáról a házastársi összetartozás szimbólumát, hogy ketten, együtt vigyék majd el Kristófhoz azokat. Teréz (akárcsak a két férfi) fél az eljövendőtől, viszont bízik benne, hogy az újjászületés fájdalma vezet el a boldogsághoz. Ádám kezét fogva távoznak, így István egyedül marad. A színjáték zárlatában az ékszerész mondja ki a végső szentenciát: csak a szeretet örök, senki sem menekülhet el előle és sorsa elől, amibe az érzés be van ágyazva.

A Házi színpad idei műsorterve úgy tűnik alapvetően a gondolati darabok bemutatására épült – jelen szezonban ilyen volt a Hárman a padon (melyet Tucsni András rendezett) és az Ecsedi Erzsébet által előadott Én, Shirley című monodráma is. Az ékszerész boltja ugyancsak éppen viszonylagos cselekménynélkülisége miatt jelent nehéz feladatot a színre állító számára. Ezzel a fel-

adattal pedig – úgy vélem – nem szabadott volna megbízni fiatal, még pályája kezdeti stádiumában levő rendezőt, ebben rejlett az előadás alapvető problémája, nem pedig, hogy Sárdi Dóra az ábrázolt éleetsituáció megélt-sége hiányában interpretációs nehézségekkel küzdött volna (amint más kritikussai szemére vetették). A még kiforratlan stílus nyomai (a színpadképben nyilvánvalóvá váló jelzett rendezői közhelyek) jelentették az egyetlen egyenlenséget a színjáték szövetén, ezeket azonban, hiszem, amint lesz lehetősége cselekményes darabot rendezni (adott esetben nagyszínpadon), meghaladja majd a fiatal rendező.

A dráma színjátékos megvalósításában mindenképp elismerés illeti Laczó Henriette díszleteit és jelmezeit, valamint természetesen a drámai alakokat megjelenítő színészeket. Mester Edit (Teréz) és Zalányi Gyula (István) hitelesen formálták meg a házaspár tagjait, Ádám szerepében Kricsár Kamill színészi eszköztárának új elemeit hozta játékba, Hertelendy Attila pedig ékszerészként értőn tolmácsolta a mély gondolatiságú, szimbolikus tartalmú szövegeket. Teljesítményükkel mindannyian hozzájárultak az értékes előadás létrejöttéhez, mely remélhetőleg találkozott a klérus képviselőinek ízlésével is.

Filep Sándor
Cyrano
2003

Szemes Béla

Költészet napi főhajtás

Baka István Yorick monológjai című darabjáról

A magyar költészet napja (József Attila születésének évfordulója) – nemrég elhunyt jeles irodalmárunk, Somlyó György kezdeményezésére – több mint negyven éve líránk történetének és jelenkorának nevezetes eseménye. Nemzeti poézisünk alkalmi ünnepeinek egyediségét, nagyszerűségét és méltóságát évről évre éppen az adja, hogy az obligát frázisok, rituális szokások, tananyagszerűen előírt tematikák mellőzésével, tartalmát az alkotói és befogadói értékválasztás minősége, az irodalombarát közönség ízlésvilága kanonizálja.

A költészet napjának idei zalaegerszegi rendezvénye – a Zalai Nyári Színházak Kht. Baka István Yorick monológjai című darabját mutatta be – az irodalom avatottabb értői számára is kuriózumként hatott. Az előadás irodalmi anyagát szerkesztő és válogató Merő Béla és Molnár Árpád önmagában is tiszteletre méltó munkát végeztek: nem csupán az évtizede halott kortárs költő személye előtt tisztelgett, hanem segített felfedezni Baka költészetének sokszínűségét, ráirányítani a közfigyelmet lírájának aktuális üzenetére. Bár a kiválasztott versek a költői életút különböző szakaszában keletkeztek (a Sátán és isten foglya 1976-ra, az Üzenet Új-Huligániából 1995-re datálható), a monodrámává összeálló irodalmi anyag képi világát, nyelvezetét mégis egységesnek érezzük.

Merő Béla és Molnár Árpád összeállított szövegkötetük tartalmát a költő posztumusz kiadásban megjelent Tájkép fohással (Pécs, 1996) című gyűjteményes kötetéből válogatott versek köre jelöli ki, de a tematikailag gazdagon árnyalt, különböző gondolatkörök szerint rendezett költemények közül a Yorick monológjai (1990) ciklus darabjai, a „föhös” ritmikusan visszatérő elmélkedései/vallomásai határozzák meg az előadás kompozícióját.

Yorick alakja Shakespeare Hamlet című drámájából közismert, Baka művében azonban új értelmezést kap, megfordulnak a szerepek. A királyi udvar „bölc” boldondja túléli Hamletet, ezért ő idézi meg Shakespeare drámájának kulcsfiguráit. A fonák helyzetben merész szókimondással társalog a királyfi előkerülő koponyájával: „...Jó gazda Fortinbras király zárás után kimehetek a temetőbe / és ilyenkor rejtekhelyéről előkotrom Hamlet koponyáját / a tenyeremen tartva nézegetem és beszélök hozzá” (Yorick monológja Hamlet koponyája felett), emlékezik Ophélia alakjára, bátran vallja meg iránta megnyilvánuló érzéki rajongását (Yorick második monológja).

Baka István Yorick-jában tipikusan jelenkori figurára ismerhetünk, egyedi megjelenésében valószínűsíthetően a költő alteregója. Univerzális értelemben azonban

az allegorikus „történet” mitikus/misztikus „főszereplője”, akit a költő-/művészsors stációinak reprezentánsaként szemlélhetünk. (A költő(k) szociológiai helyzetének bemutatását, egzisztenciális sorsának fókuszba állítását tüzte célul maga az előadás is.) Yorick személyében az európai kultúrkör több vonulata integrálódik, úgy válik egyetemessé, hogy felidézi Villon balladáinak hősét, konkrétan is utal Shakespeare reneszánsz drámáinak embertípusára, valamiképp eszünkbe juttatja Babits Jónás könyvének Istennel perlekedő, küldetéses főszereplőjét. A Yorick monológjai másik kulcsfigurája Baka István pétervári élményeihez kötődik: a költői lelemény teremtette – ugyancsak Baka alakmásként feltűnő – Sztyepan Pehotnij. Az őt megidéző versben (Sztyepan Pehotnij fel-támadása) a létösszegzés igényével megfogalmazott epigramma tömörségű sorok a költő, Yorick és Pehotnij közös sorsának szintézist teremtő vallomásaként hangzanak: „Voltam, ki voltam, s vagyok, ki vagyok, / De nem leszek – csak ennyit tudhatok / Előre, biztosan, de semmi mást, / Így ítélj meg s bűnöm így bocsásd!”.

Tartalmában, képi világában és formakincsében változatos versek alkotják a Yorick monológjai című darabot. Hangsúlyos szerepet kap benne a keserű öniróniával szemlélt költőszerep („Ki kényszerít hős és bohóc / Szerepben tetszelegni váltva?”), az alkotói/emberi szabadság létéről szóló tanítás naivitásának kritikája („S mit annak hittem: a szabadság / Szünet két felvonás között.”), a nihilbe forduló kilátástalanság kifejezése („...már a semmi sincsen / s még ez a semmi is egyre fogy”).

Szemléletes képben jeleníti meg világunk össze-zavarodottságának képzetét („A tükör széttört, cserepei-ből / a látvány összerakható még”), s a kaotikus világ-rend következményének már-már expresszionista erővel felsejülő látomását („...s csizmát kell húzni újra – a világ / cserepein ne járkaljunk mezítláb, / s menetelünk sörszagú indulókra, / a tű fokán lángnyelvek csapnak át.”). Igazi te-litalálatnak bizonyult, ezért külön érdemes idéznünk Yorick költői hitvallásának a frivolitás határát súroló, a köznyelv egyszerűségével kifejezett, profán „hányaveti-séggel odavetett” sorait: „...aszonygák rólam vulváris vagyok / Yorick komám a te pennád a pénisz / de ha muszáj akárha kondomot / az öncenzúrát húzom rája én is” (Yorick ars poeticája). A korábban keletkezett versek megdöbbentő hitelességgel tudósítanak a költő társadalmi-

közéleti kérdések iránti érzékenységéről. Nehéz nem meghallani a reménytelenség és kiábrándultság érzését átélő értelmiségi elkeseredetten feltörő panaszát („...országnak ország még hazának árnyék / itt rég nem halni itt túlélni kell” (Üzenet Új-Huligániából /1995/), vagy az ironikus hangvételű, a társadalmi-politikai közállapotokra reflektáló Yorick visszatér (1994) című vers sorainak aktualitását: „Itt Isten az kinek bár púp a hátán / Koalíciós partnere a Sátán / Hol jobbra ülve hol meg balra fent / Így működik az égi parlament”. A költemények egy csoportjában markánsan megjelenik Yorick (Baka István) Istenhez fűződő kapcsolata. A hozzá való viszonyát jellemző ambivalencia az Én itt vagyok (1994) sorokban pontosan nyomon követhető: előbb a vádoló, számonkérő versfelütésben: „Én itt vagyok de hol vagy te Uram / S hol voltál mikor kerestelek még”, majd felerősödik a záró sorok paradoxonában: „Megszabadultam tőled mégis ár-vád / Vagyok Uram ki várva várva vár rád.”.

Az írott szövegben a formai elemek – elsősorban a versforma és központosítás – különböző variációival találkozhatunk: együttesen jelenik meg a kötött formájú szonett (Változatok egy orosz témára) és a Yorick monológokat alkotó, írásjelek nélküli, a szöveg retorikai vonásait erősítő szabadvers.

A Yorick monológjai című darabot Merő Béla rendezésében, Molnár Árpád tolmácsolásában láthattuk. Merő Béla kitűnő érzékkel a szöveg hatásértékét tartotta fontosnak, ezért minimális díszlet- és jelmezelemmel dolgozott. Csupán jelzés értékű kellékek utaltak a különböző élethelyzetekre (Hamlet koponyája, Ophélie fátyla, nemzeti színű gyertya), így a teátrális külsőségek helyett a szövegtartalom prioritására irányította a figyelmet.

Elismerés és dicséret illeti Molnár Árpádot, aki a nem könnyű poétikai szöveget – helyenként csupán az egyéni szövegértelmezésre hagyatkozhatott – érthetően, átéléssel, a figurával való azonosulással interpretálta. A mozgás, a színpadi látvány hiánya miatt a szöveg verbális közvetítésével kellett fenntartania a néző érdeklődését, amelyet többnyire sikeresen oldott meg.

Az előadást színesítette és hatásosabbá tette Kardos Endre, Hochrein Judit és Lőrincz Kálmán közreműködése, akik különböző hangszerek megszólaltatásával, természetes zenei effektek felhasználásával távoli népek dallamkincsével ismertettek meg bennünket.

Király László

József Attila versei a megzenésítések tükrében (1950-56)

A francia zene bűvöletében alkotta meg Huzella Elek 1952-ben az *Őszi alkonyat* című versre írt dalát. Annak ellenére, hogy ez a stílus ekkor már a múlté, hiszen Debussy 1918-ban, Ravel 1937-ben (néhány héttel József Attila után) meghalt, ez a dal mégis remekmű. Amikor az elemző kénytelen szembenézni az alkotó tehetség erejével, kihullik a kezéből a toll. Ezekben az években már Darmstadtban Bulez és Stockhausen, Berio és Nono szeriális kompozíciói hangzanak fel, Belgiumban Karel Goeyvaerts szinuszhangokból elektronikus zenét állít elő, Amerikában John Cage és társai indeterminista műveket írnak, ugyanekkor Kelet-Európában egy ismeretlen zeneszerző az ekkor már elvirágozott francia impresszionisták stílusában alkot egy csodálatos kis gyöngyszemet! Ne feledjük, hogy a világnak ezen a táján a kommunista terror uralkodik. Az ilyen hangvételű zenét „burzsoá, imperialista dekadenciának” minősítették.

Rátérve a kompozíció ismertetésére: a vers 1922-ben keletkezett. Így – ha jól meggondoljuk – a zene stílusa egyáltalán nem idegen a versétől. Sőt: abban az időben a legmodernebb kifejezőeszközöknek számítottak ezek a harmóniák. A stílusnál azonban sokkal fontosabb, hogy a zene nem csak kifejezi, de felfokozza a vers hatását. A mély bánat, az elérhetetlen kedves utáni sóvárgás adekvát zenei megfelelője az alulról felfelé, egyre magasabbra törő zongorakíséret, mely az énekszólám fölé emelkedik. A „be messze vagy még” szövegrésznél a dal eléri dinamikai és dramaturgiai csúcspontját, majd visszatér a kezdet nyugodt, tájképfestő hangulatához. A harmóniák és a dallam is visszautal a kezdetre, így tulajdonképpen egy rövid, variált visszatéréssel zárul a dal, mely hiven követi a vers hasonló dramaturgiáját.

Sugár Rezső már 1938-ban komponált egy hat dalból álló ciklust, melynek átdolgozott változata 1954-ben készült el. E ciklus egyik dala a *Szépség koldusa*. Sugár Rezső nemcsak a szó konkrét, hanem szellemi értelmében is Kodály-tanítvány volt. E József Attila dal nemes, emelkedett hangvételével, szép harmóniáival magasrendű, kultúralt légtérrel teremt. S bár nem hiányoznak belőle az egyéni megoldások, egészében mégis az az érzésünk, hogy egy ismeretlen Kodály-dalt hallunk. Különösen az első rész egyértelműen a Nausikaa dallami és harmóniai fordulatait idézi. A Poco piú mosso feliratú rész („Örökön verte mákonyos varázsod...”) egyénibb hangvételűvé

válík, s a magasrendű zeneszerzői tudás jelenlétének bizonyítékeként a „száz büszke viadal” szövegrésznél éri el dinamikai és hangmagassági, egyúttal dramaturgiai csúcspontját a dal. Ezután a Tempo I. feliratú szakasz („Ó, hívd életre ápoló szavakkal...”) ismét visszatér a Nausikaa intonációjához és megnyugtató, szép harmóniákkal zárul a dal („olyan fiatal”).

Petrovics Emil egyike azon zeneszerzőknek, akik már pályakezdő korukban sikeres lépéseket tettek annak érdekében, hogy kivonják magukat az 50-es években kimondva-kimondatlanul is kötelező Kodály-stílus alól. (Nem beszélve a primitív szocreálról...) Petrovics Sugár Rezső növendéke volt a konzervatóriumban, ennek ellenére az ugyancsak 1954-ben keletkezett József Attila dal, a *Bánat* egészen más zenei világot tár elénk. Petrovics Emil generációjának tájékozódása sokkal szélesebb körben mozgott, mint tanáraik többségének. Ennek bővebb kifejtése nem lehet e tanulmány tárgya. Mindenesetre a Bánat című dal zongorakíséretének gazdagsága, s a dallamvezetés drámaisága egyrészt egy szuverén alkotó jelenlétét mutatja, másrészt előlegezi a későbbi operaszerző hangvételét, eszközeit.

Az ötvenes évek talán legjelentősebb József Attila megzenésítése az a zenemű, amelyben nem énekelnek dallamot a versekre. Szervánszky Endre 1954-ben nagyzenekari koncertot írt barátja, József Attila emlékére. Szervánszky az egyetlen olyan zeneszerző, aki pontosan érezte: nem szükséges a nagy költő verseit énekelni. Ugyanakkor mégis szeretett volna barátja emlékének adózni, s erre a legalkalmasabb formát a zenekari koncertóban találta meg. A mű öt tételre egy-egy József Attila verset választ mottójául: a Fantázia a *Dunánál-t*, a Scherzo a *Medvetáncot*, az Elégia a *Nagyon fáj-t*, a Pastorale a *Betlehemi királyokat*, a Finálé pedig a *Nem én kiáltok-at*. Ezek a versek csupán inspirációs források Szervánszky számára, a zene semmiképpen nem illusztrálja azokat. A versek gondolati magvát, lényegét, ugyanakkor hangulatát is igen magas színvonalon, gazdag, változatos hangszereléssel és emlékezetes zenei anyagokkal tükrözi a kompozíció. A Hungaroton az utóbbi években megjelentette a művet CD-n, így az hozzáférhető az érdeklődők számára.

Szokolay Sándor nevével elsősorban operái, drámai oratóriumai, kórusművei jutnak eszünkbe. Pedig pályakezdő

korában számos dalt komponált, 1955-ben pl. a *Várlak* című verset zenésítette meg mezzoszoprán hangra és zongorára. A hangvétel a Magyarországra Kodály által közvetített XX. század eleji francia zenére emlékezteti a hallgatót. A későbbi Szokolay művek ismeretében azonban felfedezhetünk olyan megoldásokat e korai dalkompozícióban, melyeket –magasabb szinten – később megtalálunk az operaszerző kifejezőeszközei között. (Pl. az „Egyedül oly borzongós az éjjel”, valamint az „és csend volna, nagy csend” sorok unisono zongorakiséréte és a dallam különös találkozásai már előlegezik a Várnász, vagy a Hamlet „éjszaka-zenéinek” hangvételét.)

Igazi zeneszerző jelenlétét bizonyítja az egységes zenei nyelv és az a hangulatteremtő képesség, mely az első hangtól az utolsóig vezeti a hallgatót. A zene valóban a versről szól, annak mondanivalóját helyezi át hangokba. Rendkívül invenciózus az „Illatos oltáron” szavakra írt váratlan harmóniai fordulat, valamint a folytatás is, ahogyan a zeneszerző előkészíti a boldogító h-dúr akkordot, mely felett a dallam megérkezik a hangmagassági csúcspontra („végtelenbe”). Különös módon a dal mégis h-moll akkorddal zárul, s ez a vers mondanivalójának mély megértéséről tanúskodik: a boldog egymásra találás öröme megkérdőjelezi a végtelen, hideg ürbe való beleolvadás gondolata.

1955-ben (egy más adat szerint 1954-ben) írta Székely Endre a *Döntsd a tőkét* című kantátáját. Tipikus dokumentuma ez a kornak, amelyben a zeneszerzők hitték, hogy a menet- és mozgalmi dalok hangvételének a komolyzenébe való beépítése által a széles néptömegekre hatni lehet. Az öttételes kantáta szövegválasztása átgondolt dramaturgia szerint történt. A cél: agitáció és propaganda a kommunizmus eszméje mellett. Székely Endre azok közé tartozott, akik őszintén hittek abban, hogy ez a társadalomelmélet egy jobb világot teremt. Csalatkozni kellett s az 1956-os forradalom után zenei gondolkodása az avantgarde felé fordult.

A kantáta rövid zenekari bevezetővel kezdődik, amelyben feltűnnek bartókos fordulatok, melyek elsősorban a xilophon ritmusa (Zene húros, ütőhangszerekre és cselesztára III. tétel bevezetője) és a tritonus (bővített kvart) hangzás révén vannak jelen. A *tömeg* című vers menedalra emlékeztető hangvétele a munkásság kapitalizmusbeli elnyomottságát hivatott megjeleníteni. Szünet nélkül következik ezután az *Aki szegény* című tétel, amely szoprán és tenor szólóra íródott. A lírai hangvételű zenében egy pillanatra feltűnik Kodály Psalmus Hugaricusának intonációja, valamint Debussy egy jellegzetes zenekar-kezelési módja is. A szólókat változatosan használja a szerző (imitációk, unisono, stb.) és képes a lírai hangulat megteremtésére. A harmadik tétel a másodikhoz hasonlóan attacca (megszakítás nélkül) követi az elsőt. Az ideológiai mondanivalónak megfelelően először a *Döntsd a tőkét*

sor szólal meg a kóruson, generációm gyermek- és ifjúkorának a május 1-i felvonulásokon hallott ünnepi indulóra emlékeztető stílusban. S miután a töke megdöntésére irányuló felszólítás elég nyomatékkal hangzott el, kezdi a tenorszóló a *Favágó* című verset előről énekelni. A tétel végén ismét visszatér a menetindulóra emlékeztető intonáció.

Attacca következik a negyedik tétel, mely a *Dúdoló* című vers lírai hangvételű megzenésítése. A kórus intonálja az első versszakot, majd a „Mért görbül kicsikém a szád” sortól a szopránszóló veszi át a szerepet, s hangulatosan záródik a tétel.

A kantáta záró szakaszának címe: *Rendezni végre közös dolgainkat*. A szöveget két versből állította össze a zeneszerző. Először ismét megszólal a *Tömeg* című költemény agitatív, menetdalszerű ritmusban, majd a tenorszóló kezdi a lírai epilógust A *Dunánál* című versnek „A világ vagyok...” sorától. Ezután a kórus és a szopránszóló is bekapcsolódik a lírai éneklésbe, majd „A harcot, amelyet őseink vívtak” kezdetű sornál ismét feltűnik a mozgalmi dal hangvétel, és a szocreál zeneművek kötelező, diadalmas, fényes dūr akkordjával zárul a kantáta.

Székely Endre szakszerűen, fantáziával és nem kevés invencióval írta meg művét. Az, hogy ez a kantáta nem lehet több mint kordokumentum, nemcsak azért van, mert a kommunista ideológia (és gyakorlat) csúfos kudarca hiteltelenné tette a mellette agitáló művészeti alkotásokat. Hanem azért is, mert végső soron a hangzó zene nem elég nemes és gazdag, másodlagos jelentőségű. Nincs benne az átütő tehetségű zeneszerző egyénisége. A versek pedig nem tudnak „megemelkedni”, fényesebben ragyogni a zene által, ellenkezőleg: propagandaeszközzé silányulnak, akárcsak Vándor Sándor *A város peremén* című kantátájában. Talán nem véletlen, hogy Székely Endre műjegyzékeiből ez a kantáta többnyire hiányzik...

Lírai verseket választott Tardos Béla 1955-ben dalciklusának szövegéül. Ez az öt dal (*Lassan tűnődve, Csendes kévében, Tedd a kezed, Ha elhagysz, Csak az olvassa versemet*) szopránhangra és zongorára íródott. E dalok kapcsán ugyanaz az esztétikai probléma merül fel, mint amelyről Reinitz Béla, illetve Vándor Sándor műveiről írván említést tettem az előző fejezetben. Tardos Béla dalai 1955-ben a Liszt-Debussy névvel fémjelezhető korszak, tehát a XIX. század második fele és a századforduló stílusában íródtak. Magyarországon ebben az időben szokatlannak tűnhetett ez a franciás hangvétel. Az európai zenetörténet szempontjából azonban tökéletesen megkésített volt már ekkor. Mivel a zene értéke nem elsősorban stíluson, hanem a szerző tehetségén múlik, ezért e darabok jelentéktelenségének oka sem a választott stílus.

Tardos Béla Kodály tanítványa volt, tehát a mesterséget magas fokon birtokló zeneszerzőről van szó. A probléma az, hogy nem érezzük egy átütő erejű komponista egyéniség jelenlétét – bár vannak e daloknak szép pillanatai –, másrészt József Attila versei (ha egyáltalán szükség van megzenésítésre) nem érzik jól magukat ilyen hangok mellett. Helyenként hallhatunk Bartókra emlékeztető harmóniai fordulatot („Tedd a kezed homlokomra”), illetve a Kékszakállú... opera vért szimbolizáló kis szekundjai is megjelennek a Lassan tűnődve című vers zongorakiséréteiben. E Bartókos áthallások azonban nem teszik „korszerűbbé” a zenét, ellenkezőleg: tovább rontják a helyzetet. A hallgató elbizonytalanodik e stílári sokféleség halatán, ami nem lenne baj, ha a szerző ezeket a hatásokat ötvözni (nemcsak összekeverni) és főleg a személyiség erejével hitelessé tudná tenni. Az önkifejezés vágya a zeneszerző részéről kihallatszik e dalokból, hiszen a hangütés nemes, jólesően kultúrált légkörbe kerülünk a művet hallgatva. A fent leírt okoknál fogva azonban úgy érzem, e dalok nem tartoznak a fontos, újra felfedezendő József Attila megzenésítések közé.

Még az iskolapadban írta Kocsár Miklós négy korai dalát. Érdekessége a szövegválasztásnak, hogy az *Őszi alkonyatot* Huzella Elek, a *Tedd a kezed homlokomra* és a *Ringató* című verset Kadosa Pál (ez utóbbit Szokolay Sándor is), már korábban megzenésítette. Kocsár olvasatában természetesen másként szólnak a versek. Az 50-es évek közepének fiatal zeneszerzői ösztönösen igyekeztek elszakadni a Kodály-hatástól és nyilván irtóztak a kötelező szocreáltól. Kocsár Miklós is elsősorban Bartók zenéjét te-

kintette követendőnek, bár meg kell jegyeznem, hogy néhány dallami és harmóniai fordulaton, ritmikai megoldáson kívül e dalok nem szólnak bartókosan. A fiatal szerző már ekkor saját hangját keresi, belső hallására, elképzeléseire figyel. Így sikerült a kor átlagterméséhez képest modern, hangulatos, kifejező dalokat írnia 1955-ben.

E mezzoszopránra és zongorára írt kompozíciók után 1956 szeptemberében zenésítette meg *A kanász* című verset Kocsár Miklós. A bevezető zongoraütemek ritmusa a „brumma-brumma-brummadza” lüktetését veszi át (tudat alatt nyilván Szervánszky Concertójának Medvetánc tétele hatott). A megszólaló dallam lefelé hajló hangközlépései egy jellegzetes liszti fordulatot idéznek. Mindez azonban csak azt bizonyítja, hogy a fiatal zeneszerző tudatában erőteljesen jelen van a magyar zenei tradíció. Valamennyi versszak azonos dallamra hangzik el (mint az európai dalkompozíciók esetében általában), ám a szerző változatos zongorakiséréteket komponált az egyes versszakokhoz, a dallam ritmusát pedig a szöveghez igazítja. (A tempó váltakozásai is növelik a dal színességét). Az egyes versszakok végére a „hej” indulatszót illeszti a zeneszerző, s ennek dallamát is változtatja.

Kocsár Miklós kompozíciója 1956-ban már egy új zenei korszak előhírnöke, amelyben Bartók zenéje lesz a meghatározó, majd a magyar zeneszerzés megismerkedik a második bécsi iskola (elsősorban Anton Webern munkásságának) eredményeivel. Ez azonban már a következő fejezet témája lesz.

(Folytatjuk)

Enteriőr Nemes László *Erotika* című kiállításából

Kutszegi Csaba

Anyanyelven táncolók

XXII. Zalai Kamaratánc Fesztivál - Zalaegerszeg, Gönczi Ferenc ÁMK és KEKI - 2006 április 7-9.

A Zalai Kamaratánc Fesztivál több évtizedes múltja tekint vissza, de engem idén szerencsétlenül először a jó sorsom azzal, hogy zsűritagként aktív résztvevője lehettem a rendezvénynek. Operaházi balett-táncosként és a *Színház* című folyóirat szerkesztő-kritikusaként nem kifejezetten a néptáncművészet fősodrában tevékenykedem, de a megtisztelő meghívás elfogadásakor annyit azért tudtam, hogy a Zalai Kamaratánc rangos fesztivál, és kevés olyan jelentős néptánc-koreográfus tevékenykedik honunkban, aki nem méretette meg magát legalább egyszer Zalaegerszegen. Egyszerűbben fogalmazva: zalai fesztiváldíj nélkül a néptáncművészetben egyszerűen illetlenség karriert csinálni.

Az újdonságvárás varázsos hangulata kicsit alább szállt bennem, amikor Énekes István (koreográfus, művészeti vezető, a fesztivál egyik szervezője) kezembe nyomta a versenyprogramot, amelyből megtudhattam, hogy másfél nap alatt huszonnyolc produkcióra kell majd figyelő szememet vetnem. Jóból is megárt a sok, gondoltam magamban, ilyen rövid idő alatt ekkora dózisban érkező műlélményt egészséges szervezet képtelen feldolgozni. Óriásit tévedtem. Bár a műsorszámok között akadt egészségre ártalmas is, az összkép lehengerlően jó volt. Ami meg a saját, önző szempontomat illeti: én maradéktalanul jól éreztem magamat. Nemhogy megártott volna a jó, hanem sajnáltam, hogy hamar vége lett.

A fesztiválszervezők két kategóriában hirdettek koreográfusversenyt: autentikus folklórban és táncszínházban. Mindkettőbe a Kárpát-medence folklórkincséből merítő koreográfiákat vártak, de míg az előbbiben a hagyományos néptánc - igaz, a mai ízlésnek is megfelelő, korszerű színpadi eszközök igénybevételével történő - megjelenítésén volt a hangsúly, addig az utóbbi a néptánc-alapokból kiinduló, merész újításokat ösztönözte. Végignézve a produkciókat, elmondhatom, hogy mindkét kategóriába nevezett alkotások ékesen bizonyították a sokszor hangsúlyozott, fontos igazságot: sohasem szabad elfelejteni anyanyelven táncolni. A gyökerek feltárása, az archaikus formák kutatása és a motívumok évtizedes gyűjtése, rögzítése révén mára odáig jutottunk, hogy elmondhatjuk: páratlan kultúrkincs van a birtokunkban, amelyet kötelességünk megőrizni. De a megőrzésnek csak az egyik módja a hagyományhű koreográfiák hagyományosan szerkesztett néptáncsteken történő bemuta-

tása. Ezek az előadások fontos szereppel bírnak, de ha a néptáncművészet nem kísérletezik az alapanyagával, akkor néhány évtized múlva - a legjobb esetben - kevesek által távolról csodált múzeumi kincsé fog válni. Biztos vagyok benne, hogy a balettművészet sem őrizte volna meg nagyszerű XIX. századi hagyományait, ha nem lettek volna újítói. George Balanchine és Maurice Béjart munkássága nélkül ma fele annyian sem érdeklődnének *A hatyúk tava* iránt, Antonio Gades életműve híján pedig csak nagyon kevesek érezhetnék át, hogy a sevillai cigányok hajdanán andalúziai rokonaik és a hódító mórkok táncait is beillesztették flamencójukba. Számtalan történeti példa mutatja: a legjobb hagyományörzők a jövőképek nélküli hagyományápolás harcos ellenzői. A zalai fesztivál egyik legnagyobb jelentőségének azt tartom, hogy a szellemiségében - a két kategória kiírásában - egyformán fontos helyet kap a két út.

Nehéz is ellenállni mindkét oldal csábításának. A hagyományosan szerkesztett-koreografált táncszámokban pazarul lehet technikailag-hangulatilag csillogni-villogni, a táncszínházi műalkotásokban pedig jöhet az extrém humor, a létbe vetett korszerű hősök vergődésének mélylélektani ábrázolása, a bátor önkifejezés, a provokálás. A mennyei ítélőszék előtt sem tudnám megmondani, hogy a két oldal közül melyiket szeretem jobban. Persze csak akkor szeretem őket, ha a műalkotások szakmailag igényesek, tehetségesek, tényleg jók. A XXII. Zalai Kamaratánc Fesztiválon erre, és az ellenkezőjére is akadt példa.

Autentikus néptáncban első díjat nyert a Magyar Állami Népi Együttes fiatal tagjai által koreografált *Emlékek a végekről* című alkotás. A koreográfiában megvalósult a kategóriakiírók és az alkotók szándéka: az előadáson korszerűen és ízlésesen bevilágított színpadi térben egyszerű mondanivalóval bíró, hagyományos délalföldi táncmotívumokkal fogalmazó „táncjátékfilm” pergett le. A táncszínházi kategóriában Juhász Zsolt nyert *Metszet* című koreográfiájával (előadta a BM Duna Művészegyüttes). A helyenként szakrális vokállal, szürreális zörejjel és ritmikus szintetizátorzenével kísért táncjelletben néptánc-elemekből kifejlesztett kortárcsanc-mozdulatokat láthatott a publikum. Négy pár (táncuk térformáival) háromdimenziós metszeteket hasított ki a térből és az időből, az elvont látvány persze a társkereső, egymással viszonyrendszert kialakító szereplők lelkiállapotát

tükrözte. A kortárs táncművek alkotói általában nem akarnak egyértelmű tanulságot szájbarágóan a nézőre tukmálni, helyette szabad, egyéni értelmezésre bíztatják a befogadókat. Ez alól a tisztelt zsűri sem vonhatta ki magát, a *Metszet*ek is többféle értelmezése bukkant elő a szakmai értékelésen. Hasonlóan járt a három másik táncszínházi díjazott is: Katona Gábor rendkívül „ütős”, expresszív *Me na szomja* (K.G.S.T. együttes), a néptáncot puha, plasztikus mozdulatművészettel ügyesen elegyítő *Nem akkor* című darab (Hágen Zsuzsa koreográfiája a pécsi „Hetedik” Kortárs Táncműhely előadásában) és az Ónodi Béla alkotta *Csellóra magyar* című opus (budapesti Kincső Kollektíva). Ez utóbbi az igen hatásos Sosztakovics-tételre komponált, asztalnál ülős, várakozós, borkiöntös mozdulatminimalizmusával váltott ki elmentmondó véleményeket. Autentikus néptáncban díjat kapott Varga János *Haida-haida, haida* című, kalus hagyományokat feldolgozó rendkívül energikus koreográfiája (Zalai Táncegyüttes), de nem maradt el tőle - sem a díjazásban, sem táncudásban - a Jászság Népi Együttes produkciója, a Szűcs Gábor koreografálta *Goral táncok* sem. A Kincső Táncegyüttes autentikus kategóriában is elvitte a harmadik díjat Kádár Ignác *Táncok Csíkszentdomonkosról* című koreográfiájával.

Illik megemlíteni a különböző különdíjakat kapottakat is. Varga János *Kutyakölyke*kjét a zalaegerszegi Fokla Táncegyüttes mutatta be. Az urbánus környezetben játszódó, az angolszász stomp-művészet magyar megfelelőjeként definiálható táncképben hatalmas sikert arattak a bravúrosan zörgő-doboló-táncoló fiúk. Bár autenti-

kus néptáncban indult a budapesti Folk Quartett *Kazetofon* című darabja (koreográfus a négy előadó: Sánta Gergő, Tókos Attila, Újszászi András és ifj. Zsuráfszki Zoltán), mégis igencsak hasonlított a *Kutyakölykek*hez. Fiatalos lendület, káprázatos táncudás jellemezte, volt benne egy „harlemi” sztereó magnó és némi barátságos hiphop- és break-gúnyoló motívum is. Nagy Myrtil és Konkoly László *Ipolymenti táncok*jával a pozsonyi Szöttes Kamara Néptáncegyüttes nyert különdíjat, hasonló elismerést kapott Mucsi János a *Lánc-táncért* (BM Duna Művészegyüttes). Az eddig említett produkciók mindegyike koreográfiai díjban részesült. Három együttes előadói díjat is kapott: a Zalai Táncegyüttes, a Jászság Népi Együttes és a pécsi Mecsek Táncegyüttes.

Összességében elmondható: a fesztiválon igen színes volt a felhozatal. Szép számmal bukkantak fel tehetséges próbálkozások, számos szemet gyönyörködtető megoldást is láthattunk, és - a fesztiválnak köszönhetően - jó néhány érett műalkotás is megszületett. Bár néhány, a Zalai Kamaratánccra régóta járó zsűritag-kollégám egy-egy gyengébb produkció láttán igencsak morgolódtott (sőt az értékelésen nagyon kemény kritikák is elhangzottak), én mégis azt mondom: ennél rosszabb fesztivál sohasem legyen. Ha meg jobb is lesz, annak ügyis mindegyik közös anyanyelvű hagyományörző és újító egyformán örül. Ha a végén szabad még egy igen szubjektív észrevételt tennem, közhírré teszem: a zalai prószánál finomabb ételt még nemigen ettem. A konyhaművészetben - bár az újításokat ott sem vetem meg - harcos hagyományörző vagyok.

Juhász Zsolt: Metszet (Első díj)

Kutszegi Csaba: Anyanyelven táncolók

Kostyál László

Szürreális maszkabál, pasztellbe fogalmazva

Horváth János Milán képeiről,
a tíz éves *Vaszary Képtárban* rendezett
kiállítása kapcsán

A korábban megszüntetett Somogyi Képtár pótlására 1996. január 22-én nyílt meg Kaposvár főutcáján, egy elektromos cikket áruló korábbi üzlet helyén a Vaszary Képtár, akkor még az Együd Árpád Városi Művelődési Központ kebelén belül. Az elmúlt évtized során a 2004-től a Vaszary Emlékházzal, a Szentjakabi Bencés Apátsággal és a Bors István – Honthy Mária Emlékszobával együtt a Művészetek Kincsházába betagozódó galéria rendkívül gazdag és nivós kiállítási programot valósított meg. Vezetője, Dakos Rózsa és a munkáját segítő szakmai bizottság tájékozottsága, művészeti minőség iránti igényessége és a helyi, illetve távolabbról érkező, valamint az egyéni és a csoportos kiállítók megfelelő aránya iránti érzékenysége a galériát az egész régió egyik legfontosabb kiállítóhelyévé tette. A nevében szereplő „képtár” szó ellenére nem törekszik önálló gyűjtemény létrehozására, hanem a város kortárs képző-, ipar- és fotóművészet iránt érdeklődő lakosai számára kínál szellemi élvezetekben bővelkedő tájékoztató lehetőségeket.

A Vaszary Képtár az év eleji jubileumot – a genius loci-t is kielégítendő – Horváth János Milán kaposvári festőművész kiállításával ünnepelte. Horváth személye az évforduló kapcsán azért is jelképes, mert a hetvenes évek második felében az ő vezetésével működött a Somogyi Képtár, vagyis egyszerre képviseli a múltat és a jelent. A művész, aki napjainkban a Rippl-Rónai Múzeum képzőművészeti osztályának vezetője és művészettörténésze is, három évtizedes festői pályájának eredményeit foglalta össze a képtárban rendezett, retrospektívnek tekinthető tárlaton. Sajátos és izgalmas világ az övé. Öntörvényű piktúrája mentes a nagy kilengésektől és kalandozásoktól, konok következetességgel halad a maga útján. Hidegen hagyják a divatáramlatok és a kortárs képzőművészet egyik legjellemzőbb, mindig a nóvumot hajszoló gesztusa, de vasszigorral ragaszkodik saját törvényeihez. Nem alkalmazkodik senkihez, inkább maga lép fel az igazodási ponttá válás igényével.

Hagyományos szerkesztésű kompozícióba ágyazott, klasszikus arányú, erőteljes, gyakran kifejezetten égő színekkel, kontúrosan megfestett, kevésbé egyénített figurák kavarganak a képei felületén. A címek sugallta té-

Horváth János Milán: Szentföld - 1989.

mák is gyakran konvencionálisak – Orfeusz, Ádám-Éva, Parnasszus, Golgota, Stáció-képek, Dante-variációk stb. –, máskor zsánerképre utalnak: Kötéltáncosok, Mutatványosok, Cirkusz, Garabonciás, Menyegző, Alvó költő stb. Vigyázzunk azonban, a cím csalóka. Horváth János Milán művészete nem a vallási-mitologikus téma újrafogalmazásáról, vagy a környezetében látott élethelyzetek, események dokumentatív leképezéséről szól. A kép felületén ábrázolt történések nem kívül, hanem a lélek belsejében játszódnak. Ezért a többnyire szürreális hatású, minden konkrét utalástól megfosztott, gyakran tüzet, füstöt-párát vagy éppen földöntúli derengést asszociáló környezet, s ezért a képi szereplők egyéni jegyeiktől és érzelmeiktől megfosztott, sokszor maszk-szerű megjelenése. Mimikájuk, arckifejezésük nem hordozója érzéseiknek, hisz e figurák általában nem konkrétan azonosítható emberek, hanem önmagukban szimbólumok, kavargó gondolatok, emóciók jelképei. Tekintetük olykor kifelé irányul a képből, a távolba réved, s ezzel szellemi aktivitást tükröz.

Szemük máskor csukott, ami hangsúlyozza az álmok világába történő alászállást. A szellemi aktivitás és az álomvilág itt nem elkülönülő principium, mindkettő emlékek, vágyakra, érzésekre irányul. A képi szereplők olykor groteszkké torzuló mozdulatai, már-már teatrális testhelyzete a lelki történések elbeszéléseinek mondatai. Meglepően őszinte módon avatnak be a lélek örömeibe és bánataiba, érzékiségébe és gyötrelmeibe. Joggal fogalmazott így Fésűs Éva ironő, műveivel kapcsolatban: „Horváth János Milán valamennyi képe alkalmas arra, hogy az emberi lélek legmélyebb szintjén feszülő húrokat megpendítse”.

A képeit szemlélve elhagyjuk tehát a minket körülvevő realitást, s egy, az álomhoz közelítő (Jung tézisei az álmok világáról szinte illusztrálják e festményeket) lelki szférába szállunk alá. Dante nevének többszörös megjelenése az alkotások címei között távolról sem véletlen. A festő, mint már utaltunk rá, vonzódik a reneszánsz képi világához, mert a világos, tiszta eszközökkel történő fogalmazás elengedhetetlen magánmitológiájának – hisz erről van szó – értelmezéséhez. A dantei *Divina*

Commedia bugyrai helyett azonban a festő belső, pszichikai tájait járjuk végig. Valljuk meg, az út, legalábbis egyes kacskaringói ismerősnek tűnnek. Az egyedi és az általános élethelyzetek, kérdés-feltevések keverednek egymással, vizuális megfogalmazásuk azonban szubjektív, egyszersmind szuggesztív. Az út állomásai a születés, a szerelem, a boldogság, a szorongás, a tisztaság szomjazása, a transzcendencia keresése, a szenvedés, a bizonytalanság, az ifjúság utáni vágy, a halál, s még ki tudja mennyi más, ezekre épülő lelki esemény, amelyek az objektív érzéseket szubjektív élményekké lényegítik át. A képeket nézve az ótestamentumi Prédikátor intelmeire gondolunk. Személyes tapasztalatokon alapuló bölcséleti úton jár mindkettő, csak eszközeik eltérőek. A hűvös, távolságtartó hangvétel következtében a szentenciák általánosak, és mi egyre inkább hajlamosak vagyunk saját világunkra alkalmazni őket.

A feltűnő figurák nem csupán a tapasztalati téren, az időn is kívül állnak. Öltözetük kortalan, olykor a reneszánsz időszakát asszociálja, de akkor sem karakteres módon. Gyakran ruhátlanok, de a ruhátlanságnak min-

Horváth János Milán: Piruett - 2002.

dig fontos képi szerepe van. Ennek csak egyik lehetséges vonatkozása az érzékiség, ugyanilyen fontos aspektus azonban a tisztaság, az őszinteség, a bensőségesség vagy az egyszerűség. A festő gyakran alkalmazza a szűk, olykor a figurákat is erősen metsző, minden indifferens részletet elhagyó képkivágás eszközt az emocionális izzás elmélyítésére. Az arcvonások ennek ellenére merevek, fontos viszont a fejtartás. A mosoly csak akkor jelenik meg, ha a kép témája ezt kifejezetten megkívánja, azonban ilyenkor sem a felhőtlen jókedvből fakad. Igen fontos a kezek szerepe, ezt olykor arányaik növelése is hangsúlyozza. A kéztartás a gesztus hordozója, a fontos jelentéstartalommal bíró mozdulat koronája.

A művész az elveszett aranykort keresi. Kutatja a történelmi korok rekvizitumai között, a vallásos spiritualizmus világában, a születés előtti vagy a halál utáni létben, Érosz birodalmában, az emberi bölcsességben. Keresés közben megmerítkezik az emberi megpróbáltatások gyötrelmeiben és az elérhetetlen vágyak világában, Orpheusszal alászáll az alvilágba is. Felismeri, hogy az emberek tökéletlenek és egoisták, s hogy ezen az ösvényen egyedül kell végigmennie. Rádöbben, hogy az élet egésze egy cirkusz, szereplői csak egymás elől is elzárkózó résztvevői, de nem igazi alakítói a valóság show-nak. A forgatókönyvet máshol írják. A tragédia sötétjében felfedezi a

piszlakoló és az újrakezdés reményét adó fényt, a boldogságban a baljós árnyakat. Összekeveredik benne a vallásos élmény és az erotika, a lelki és a testi beteljesedés, hiszen mindkettő az egyén megsemmisülésének, teljes önátadásának, a lénye origójához történő megérkezésnek egyetlen pillanata felé törekszik. Lelki vándorlásai közben találkozik más útkeresőkkel, elesettekkel és magabiztosakkal, valamint hamis boldogságot hirdető hazugokkal is. Végül megérkezik a nyitott kapuk elé, amelyek mind-egyikét egy-egy, új lehetőségre vagy éppen visszatérésre utaló ruhátlan nőalak őrzi, s az utolsó kapu mögött ott dereng a boldog beteljesedés titokzatos reménye, azonban az utolsó lépést mégsem teszi meg (*Nyitott kapuk*). Talán eszébe ötlik a régi legenda az egykori szerzetesről, aki a tökéletes boldogságot keresve végigjárja az egész világot, hosszú-hosszú bolyongása végén belép végre a megtalált, titkos ajtón, és egyszer csak ott áll saját, jól ismert cellájában, mert a boldogság forrása kinek-kinek önmagában rejlik. Horváth János Milán alighanem jól tudja ezt, azonban a keresést mégsem adja fel. Arra a konklúzióra pedig talán már csak utólag jutunk, hogy a beteljesedés nem feltétlenül egyetlen, az örökkévalóságban feloldódó pillanat, hanem akár maga a keresés folyamata is lehet.

Lehota M. János

Keletkezés-történet

Gondolattöredék Dienes Gyula nagykanizsai kiállítása kapcsán

„A szépművészetnek a természet alkotásának kell tünnie, noha tudatában vagyunk művészet voltának” – írja Kant, mintegy kapaszkodót nyújtva a befogadónak, hogy átléphessen egy olyan horizontba, mely felől kibontakozhat egy művész alkotásai megértésének folyamata. E horizont valóságos tere a nagykanizsai Hevesi Sándor Általános Iskola Galériája, ahol lehetőség nyílt Dienes Gyulának a megmutatkozásra. A megértés – számunkra – csak ezt követően kezdődhet.

Keletkezés-

Vajon mit hozunk magunkkal gondolatainkban, érzéseinkben, amikor átlépünk egy galéria küszöbét? Mennyiben vagyunk képesek a „profán tér” által rögzített valóság-képet cseppfolyóssá tenni magunkban egy „szent térbe” érkezvén, ahol minden jelentés átalakul, ahol az általános és az egyedi közvetlenül nyilatkozik meg a műalkotás jelenléte által? A kérdés homálya fennmarad, megválaszolatlanul csüng ajkunk szélein, csenddé der-

medve. Csak egyet tehetünk, hagyjuk magunkat megnyitni, hagyjuk, hogy működésbe lépjen az alkotás, feltárva az utána és az előtte világot.

Mindezt akkor tehetjük meg az önnön értelmezésünk kétségbevonása nélkül, anélkül, hogy felfüggesztődne a valósággal való közvetlen viszonyunk, ha a műalkotás generáló elve – legalábbis szerintünk, a találkozás és a megértés kezdetekor – számunkra szervesen illeszkedik össze megélt létezésünkkel, világtapasztalatunkkal. Megértjük, még ha relatív absztrahálással szembesülünk is – előzetesen.

A „szent teret” – a galériát, a művet körülvevő horizontot - feltáró küszöb nem nyilvánvaló és automatikus változásként határolódik el – nem térbeli-megfogható tárgyként állja utunkat, hogy beléütközve cselekvésre szólítson, sokkal inkább tudatunk perifériáján születik. Az elhatárolódás, a határteremtés csak utólagosan tudatosul - már-átlépettségünk, megnyíltságunk utólagosságából. A küszöb lényegisége nem előzetesen adódik, nem tud-

juk megragadni bensőséges Janus-arcúságát, mert e ket-
tősége, dimenziók közöttisége, ahol más jelentések, tör-
vényszerűségek működ(het)nek, csak az élmény, a jelen-
téstöbblet mozgásba lendülése után körvonalazódhat – a
műalkotás szembesülése révén. Így a küszöb pusztán kor-
rábbi tapasztalatok reprezentációja okán tételeződik, tar-
talmiságát formálisan előzetes ismereteink alkotják meg,
bizonytalanul. Hozzuk magunkkal már-látott, már-hallott
képzeteinkbe ágyazva, mégis hullámzóan megfoghatatlan
arctalanságban. Általánosságok maszkjába dermed-
ten, toposzok, közhelyek vonásai vibrálnak képlékenyen a
küszöb-határ helyén, nem-tudva tudjuk mit várjunk,
hogyan reagálunk a mű megjelenésére. Áhítatos, nyugtalan
magunkra öltött nyugalommal lépünk az alkotás elé
– kiállva, a magabiztosság rezignációjával. E rezignáció
mélysége akkor szakad ékké, ha ismereteink tárházából
merítve, eleve felkészülve az intenzív kutató-kereső azo-
nosítás folyamatára, nem tudjuk behatárolni, megragadni
a mű feszülten egyedi jeleit, formáit, színeit és dinami-
káját. Túlnő nyelvünk általános halmazain, értelmünk ka-
tegorizáló *fogalmain*, hogy e túlnövekedés által a formát-
lanság mezsgyéit tárja fel, barangolja be. Érzelmek
mélységeibe hull alá a mű keltette megragadhatatlan-
ság. Az ősi birodalom rettentő-borzongató-csodálata
lendül. Nyelvből nyelvbe, bejárva a jelentéslehetőségek
spektrumát. Érdekes módon a metamorfózis lehetősége
sem adódik teljességgel a befogadó számára, mivel a mű
értelmezéséhez a művön kívüli világból hozott jelentések
adják a kapaszkodót, így a műbe fordulásunk félig beha-
tolás csupán. A megértés elhalasztódik, az ismert jelenté-
sek szolgálnak nyelvül, tolmácsul az ismeretlenek, a külön-
ösen egyediek lefordítására. Mindez azonban a művés-
zet modern története folyamán mégis több utat kínál;
az avantgarde allegorikus szerveslenségét, és a szimbólum-
ok (nem terminusként) hagyományos szerveslenségét. E
szerveslenség lényege szerint a már-ismert és már-értett, te-
hát már-interpretált valóság-kép egészéből meríti az al-
kotás formanyelvét, egységet tételezve mű és valóság kö-
zött. Ha ezen organikusságot eleve kapcsoljuk a képhez,
és mindez nem szegül ellenünk, ha az egység szerveslén-
ge fennmarad a megértés folyamán, akkor a mű szimbo-
likusnak tekinthető, már a szó e szűkített értelmében.

Dienes Gyula művészi nyelvezte számomra a szerveslenség
szimbolikusságából közelít világhoz, ezért a néző-befo-
gadó küszöbélménye nem elhatárolódásként testesül. A
találkozás minden absztrahálódás ellenére sem kihívó és
szembeszegülő. Művei fragmentáltságuk ellenére sem a
magába záródás töredékeként érzékelhetőek; a teljesség-
re irányultság, önnön magán kívülre orientáltság jellem-
ző, ezáltal fenntartva az értelmezés „profán” nyelvtenát.
Dienes festményei egy folyamatot *tükröznek* mind belső,
képek közötti játékukban, mind pedig a művész kronoló-
giai intenciójában. A természet, a természetes épített
környezet impresszív teljességéből közelít alkotásain
mintegy fokról-fokra a beljebb hatolás, alászállás terepe-

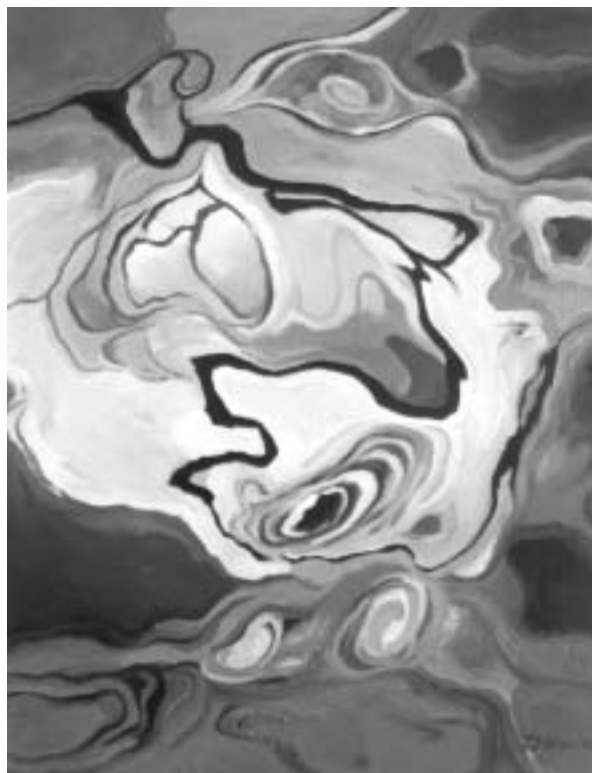
Dienes Gyula: Keletkezés - olaj, vászon

ire, egyre elvontabb formavilággal, felszámolva a konkrétan felismerhetőség jegyeit. A színek élesebb elkülönülései és karakterei sem válnak allegóriákká, montázssá, mely az összeférhetlenség pesszimizmusát, az egészszervezhetőség tagadását mutatná fel. Inkább fenntartja a világ rendezett, ősi-klasszikus mese- és románcihletésű narrációját, ami az egységben, teljességben való mélységes hitet közvetíti a befogadó számára. Mindezzel azonnal kiegyezhetünk a képekkel való szembesülés első pillanatától.

-történet

Dienes Gyula fiatal zalaegerszegi művészként rátalált arra az útra, melyet végig kell járnia az elkövetkező jövőben. Művészete rendkívül tudatos kibontása az általa közvetlenül és közvetett módon – a fikció révén - átélt és megtapasztalt környezetnek, természetnek. Persze e természetet oly értelemben kiszélesített fogalomként értjük – a maga teljességében, rendezettségében -, amiben az ember építette kultúrát is annak részeként tudjuk tekinteni. Az építettség mimézis elve alapján úgy kell alkotni, hogyha a természet alkotta volna, úgy is valóban ez a formanyelv szólalna meg a művön keresztül. E felfogás ókori görög szelleme garantálja a végtelen jelentésváltozatok mégis állandó, körülzárható időtlenségét, mely a tapaszt-

talatok sokfélesége ellenére is megőrződnek a történelem ciklikus szerkezetében. Dienes valóság-leképezései fenn tartják e benső egység nyugalmát, ellentétei és hullámozásai a harmonikusság mindent magába foglaló keretében örvénylenek, majd kisimulnak. Mindez a szimbolikussá tett – szélesebb értelemben vett - természet abszolút teljességéből merít; szervező elve egy előre megértett, átélt rend felől csapódik le a színek és formák mozdulataiban. A befogadó szembesülése ebből következően a baráti jelzővel írható le leginkább - azonnali szimmetrikus viszony teremődik mű-néző között, fenntartva a magunkban hordozott ösképek, álmok kavargóan jól ismert kozmoszát. Egymást *tükrözi* a két fél; a bensőnkben megfogant képesség kivételéseként tér vissza az alkotás az „Önmagunk” fiktív egységének termeibe, hogy párbeszédbe elegyedve megbékéljenek. Dienes szimbolikus-impresszív dinamikája olyan nyelvvé fejlődik, mely némi koncentráció után a mi nyelvünkön szólal meg, felfüggesztve a szellem perifériáján hordozott küszöbhelyzet dermedtségét. Mindezek alapján a modernség kaotikus-fragmentális narrációja, az értelmetlenség és jelentésszóródás szorongása háttérbe szorul munkáiban, minden absztrakciója ellenére megértjük rétegei mélyéből tükrözött fényét, mely fenntartja világunk szintén mély rétegeibe aláhulló értelmét. Megformál – újra.

Dienes Gyula: Tükröződés - olaj, vászon

Hagymás István

Aktot teremtő mozdulat

Nemes László kiállítása a zalaegerszegi Gönczi Galériában (2003. április 8- április 29.)

A meztelen női test „arcai” életre szólóan belénk ivódtak, amikor megszülettünk. A művészek, minden aktot teremtő mozdulatukban ennek az emlékezésnek „áldoznak”, érzelmeiket a nosztalgia reflexe működteti, amikor alkotnak...

Nemes László, a festő nem tesz, nem tehet mást, mint visszaidézi a kezdetek idejét, gyönyörködik az eredet forrásaiban és érzékeny ecsetjével lehetőleg finom aranyfonalat fon a zöld ölek köré, amelyek mentén mi is elindulhatunk vanília illatú útjainkra.

A „Nemes-akt” szeretet(t)hely, férfiszerveinkhez nőtt kedves tartomány, amelynek minden csúcsa csecs, ahol minden emlék, meleg mell. A türkiztorzók befogadásra készen tárják fel szem értüket, vág ináikat, és engednek utat képzeletüknek...

De mire gondoljanak vajon a vállra hajló fejek, s mit látnak a lehunyott szemek?

Igen: ránk gondolnak és bennünket látnak saját magukban, várják jöttünket, és velük együtt menjünk el a jó önkívület pulzáló tüzhányóinak epicentrumaiba...

A ruhátlan ismerős tájak őrzik minden együttlét „Nemes-aktusát”, ízét, óvva vigyázzák a szerelem nedveinek minden cseppjét, és a nemzés veritékének illatait árasztják minden pórusukból...

Drága Szerelmes Barátaim!

Engedjünk a kísértésnek: szippantsunk bele a nők nemiségének életet igenlő parfümös-szelencéibe, tisztelegjünk felállva minden szerelemre teremtett Gaia-Istennő előtt, és emeljük meg kalapunkat, hajtsunk fejet Nemes mesternek, hogy megajándékozott bennünket: aktjaival megdobogtatva hiú hímszíveinket...

(Elhangzott a kiállítás megnyitóján.)

Pápes Éva

„NEMESEROTIKA“

– azaz nemes-e az erotika – női szemmel

Egy esős alig-tavaszi napon nyílt meg Nemes László szép-ívű-szép című kiállítása a Gönczi Galériában, hogy meginvitáljon minket a női test erotikus tájaira. Ölek és combok, a szemérem számára a művészetben és a szerelmi együttléten kívül zárt világába léptünk be a képeken keresztül, oda, ahová a vágyak viszik a férfiakat és az álmok az ifjakat. S bár mai média uralta világunkban a női test már nem tabu többé, mégis elfogja az embert a titokba való bepillantás érzése, amikor ennyi kitárt ölet és szerelemre nyitott combot kell szemrevételeznie. A testek aranyló sárgája, a tomporok kereksege néhol az Évára való amúgy is direkt utalások mellett a gyümölcsöt is eszünkbe juttatta, a bűnbeesést, amit neki tulajdonít a keresztény hitvilág. A bűn és a tiltás levegője ott kísért mai napig is a meztelenség tájain, az élvezet és ennek lehetséges következményei mintha összenőttek volna kultúránkban a félelemmel, a titokkal, tisztátalansággal. Nemes László képei láthatóan mentesek ettől az összefonódástól, inkább valami pogány életöröm látszik megjelenni a dús combok hajlataiban, néhol archaikus formák villannak föl, a természet-anya-öl jellege testesül meg a legjobb alkotásokban. A költészet szerelmes szótára nevezte el ezeket a képen látható testtájakat virágnak, kehelynek, töltötte meg mézzel, ambróziával és más édességekkel, hogy lépze csalja az amúgy is oda kívánczót, hogy létrejöhesse az egyesülés, a teljességgé válás misztikus élménye. Tévedés ne essék, itt erről az eggyé válásról nincs igazán szó, Nemes László erotikája egyszemélyes, a hívogató nő jelenik meg csupán, sőt nem is a hívogató nő, inkább a hívogató nőiség minden személyesség nélkül. Ezeknek a hívogató öleknek ugyanis nincs arcuk, csak testük, személytelenül és általánosan szólnak a nőiségről, éppen ezért nem lehetnek szemérmetlenek, a szó teljes értelmében, mivel a lélek személyességét megmutató szemek egyszer sem jelennek meg a testtel együtt. Ahol a nő arca van jelen, ott nincs teste, angyali formát kap, feje köré záródik valamiféle archaikus kerek- vagy háromszög-forma, létezése elvonttá, ezért testetlenné válik. Ezekben a képekben éppen az angyali formára való utalás miatt a nőiségnek egy nem földi, és ugyanúgy nem személyes vonatkozása mutatkozik meg, az éteri, a nem valóságos, a misztikus, vagy inkább tünemény volta. Ezért is érdekes, hogy kivétel nélkül a kép alsó mezőjében vannak elhelyezve, mintegy múltbéli élményként, a tudatalanba utalva, míg a többi képen mutatkozó dús ölek és combok kitöltik a képmezőt, uralják a teret.

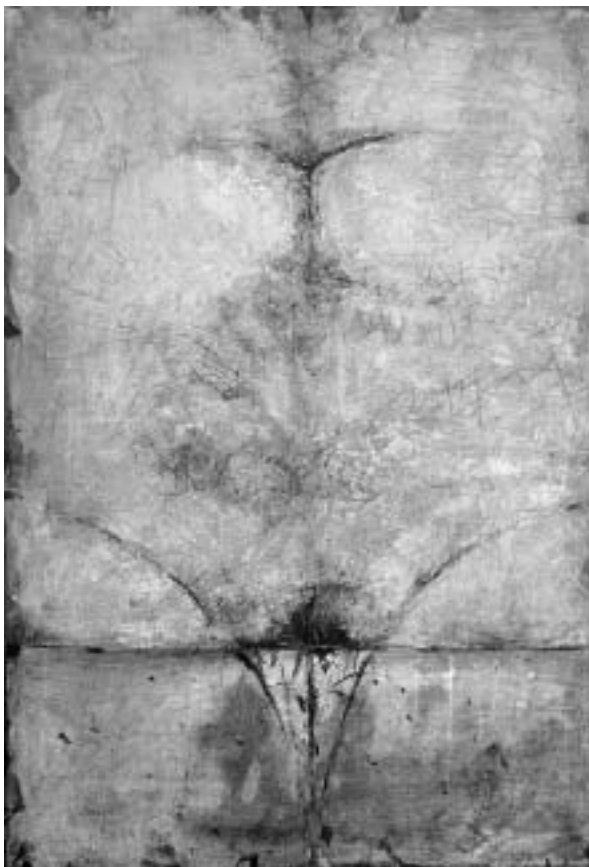

Vajon miért nincs arcuk ezeknek a hívogató testeknek? Miért nincs testük az angyal-arcú lányoknak? A válasz nyilván túlmutat a Nemeserotikán, sokkalta inkább kereshető a korban, a mentalitásban, a férfi-nő viszonyrendszer modern korunk által meghatározott sajátosságai-ban. A nőiség fogalma a századok során soha nem ment át akkora változáson, mint napjainkban. A női archetípusok szinte feloldódtak a gazdasági és társadalmi elvárások tengerében. A szerepek folyvást cserélődnek, a nők egyre férfiasabbá válnak, a férfiak egyre nőiesebbé, már senki sem tudja pontosan, mi is a természettől meghatározott – azaz törvény szerinti – dolga a világban. A nő hol kereskedelmi árucikk, hol tárgy, hol csapda, hol harcos, hol szent, hol anya, hol vamp, hol meg valamiféle semleges jolly-joker, mindent behelyettesítő nemiség nélküli lény. Szétfolytak és határ nélkülivé váltak a szerepek, zavar és esetlegesség uralja a párkapcsolatokat. A nemiség meneküléssé, élvezeti cikké vagy éppen pornográfiává vált, csak éppen a legfontosabb szerepét találja meg egyre nehezebben: a teljesség, a transzformáció, az egymásba át- és behatoló energiák egyensúlyba kerülésének pillanatnyi extázisát. Itt ugyanúgy elvész a személyesség, nincs arca az extázisba utazónak, mert egy nagyobb erő uralma alá kerül, amelyben feloldódva, elveszve egy nagyobb egész részévé válik, ha úgy tetszik maga is természeté lesz. Nemes László képei közül jónéhányban megjelent a természet szerelmes arca, a nőiség személytelenül személyes extatikus elengedettsége, a teljes önátadás melegsége, a mozdulatok természetessége, a női test önmagában is teljességet sugárzó szépsége. Ezt a személyességet, mármint a szerelemét – az arcok nélkül is át tudta adni, mert a mozdulatok képes beszéde néha nagyon sokatmondó lehet. S bár a teljességhez az út a személyességen, a kapcsolódáson, az egymásba belefeledkezett szemeken vezet át, a végeredmény szemmel láthatóan ott volt a képeken. S ha a hívogató, a szerelmes nő nem is mindig tudott megjelenni a Nemeserotika élénk tárt tájain, mármint az a bizonyos testeken túli, a lélek által áthevített teljességben létező nő, akinek van arca, de van teste is, mert egész, azért így is nagyon alapos oktatásban részesültünk a nőiség mibenlétéről.

S ha már a teljességnél tartunk, a modern világban emancipálttá tett nő kérdezi belőlem: vajon ki tárná a világ elé a művészet által megfogalmazott férfi-erotika test-tájtait? Erre szokás azt mondani: költői kérdés volt, amely magában hordja a választ. Jelen világunkban csak a női szemérem tehető ki közönség elé, a férfi test képzelete nem vonzza a szép jelzőt, sem a kiállításra készülő festőket, vagy szobrászokat. Sajnos ebben a férfiak már régen nem egyenlők velünk, nőekkel.

De ne vonatkoztassunk ennyire el a képektől, az élénk tárt testektől, a fragmentumokban tetten érhető Érósz részlet-gazdag megmutatásától. Érdekes még egyszer visszatérni az egyik izgalmas és igen gondolatébresztő kompozícióhoz, amelyet két iker-kép tár elénk. Az arany-

ló testekkel szemközti falon látható felnagyított vörösben-sárgában pulzáló vagina látványa úgy ütközik a szemnek, mint valamiféle hasadás a valóság szövetén. Az oldalirányban nekifeszülő éles vonalak mintegy támadják, fenyegetik természetes kinyílását, kiemelik védtelenségét és sebezhetőségét, amely a megmutatás velejárója lehet – negatív esetben. A női energia kiáradása és befogadó-készsége mögött mindig is ott volt ez a baljós árnyék, a veszély érzete, amely hol bűn képében, hol megvetettségeként kísérte a kitarulkozást, az oda-adást. Jó lenne azt gondolni, hogy ez ma már nem így van, de a kép mégis arról ad jelzést, hogy ebben nincs változás, a bűntelen és felszabadult szexualitás ma is kemény akadályokba ütközik. Szerencsére ennek ellensúlyaként jelen van a másik pólus, az öröm és a szabad meztelenség. A megmutatás ténye – a szépség önelengedő gesztusai – megteremtik az egyensúlyt, a lehetőséget, amely arról szól, hogy esélyt adunk a szépnek, a nemesnek, a mellék és hátsó gondolatok nélküli levetközésnek, önátadásnak, és leginkább magának a befogadásnak, amely az igazi nőiség leglényege.

Melocco Miklós

Filep Sándor és Párkányi Raab Péter kiállításáról

Városi Hangverseny- és Kiállítóterem, Zalaegerszeg, 2006. május 3 – június 8.

Ha elkészült egy emlékmű és egy utcán vagy téren felállítják, három kérdés szokott elhangzani: Miért pont ez? Miért pont ide? Miért pont ezéző készítette? E három kérdés általában nem jóindulatú. A kérdező pedig, a járóelő, aki vagy magában mondja a kérdést vagy egypár barátjának fóruma előtt, és biztos abban, hogy a fogadtatás vele rokonszenvező. Ebben a kérdezősködésben nincsen vállalkozás, nem kell hozzá bátorság. Ha jóindulatú a kérdés, akkor ez érdeklődés, lehet, hogy nem vár választ, az is lehet, hogy ő maga gondolja el a választ. Esetleg el is fogadja.

Most én teszem fel a kérdést hármunkkal kapcsolatban.

Miért választották a két művészt, miért állítanak ki és miért itt?

A két művész nagyon jó, a felkérőt a minőség vonzotta, jó kiállítást akart.

A sok izmus után – az egyszerűség kedvéért az absztrakt művészet korában – ők ábrázoló művészek.

Igaz, hogy az izmusok kora kezd megunt lenni. Persze még él és működik és lehet értékes. Az érthetőség kedvéért szép színű például. Amikor a művész – mint valamely

Enteriőr a kiállításról, elötérben **Filep Sándor** "*Csendélet tanulmány*" (2005) című munkájával

foglalkozást űző ember – nem készít tárgyat, hanem ő maga jelenik meg, mint manifeszt passzivitás, lehet szellemes is és erkölcsös is.

Ebben a korszakban, vagy ennek a korszaknak a végén vagy vége felé – felkérni két ábrázoló művészt kiállításra, állásfoglalás. Vagy azért választja ezt a felkérő, mert ezt szereti, vagy nem akar semleges, unalmas lenni, hanem a két művész által feltűnő, érdekes.

Ha az egész korról akarna a felkérő bemutatót tartani, akkor is a jó minőséget választaná, a kortárs gúzsba kötöttségében, vállalva a jóslás terheit.

Miért én nyitom meg?

Attól kezdve tudok erre válaszolni, hogy igent mondtam a felkérésre. Nem kortárs vagyok csupán, hanem a társuk. Hogy gúzsba vagyok-e kötve, az nem az én dolgom, hanem az utókoré.

Társuk vagyok. A minőség esztétikai kategória, és felnézek mindkét művész tudására. Ráadásul egyszer mesterrüknek neveztek engem, amit ők elfogadtak, én nem, mert amikor megismertem őket, akkor már mindent tudtak.

Ezt a mindentudást meg kell egy kissé magyaráznom.

A rajz. Leonardo da Vinci óta, által megszületett a rajz. A reneszánszban még nem volt fényképezőgép, a helyett is rajzolni kellett. Egy teljesen kész Leonardo rajz olyan, mint egy plasztikus fénykép, létező vagy nem létező emberről, tárgyról vagy tájról. Ezt a tudást használja a rajzoló, e szerint a magas mércé szerint.

Ezzel a magas mércével mérve tud ez a két művész mindent.

A szobrász továbbra is rajzol, csak nem ceruzával, sötét és világosan hagyott részekkel, ábrázolt árnyékokkal, hanem hepehupával, valódi árnyékokkal. A részletek adják össze a vonalakat, amelyeket most nem ceruzával vagy szénrel húz meg, hanem vésővel vagy mintázófával, vagy ujjbeggyel, jó helyen nyomva be egy mélyedést, jó alakú mélyedést vagy jó alakú dombot.

A festészet más, sokak szerint több. Ha rajzol, jól rajzol, de színnel, színesen. Ha akarja, nem is rajzol, nem alakul a képen vonal, hanem folt.

Monet pipacsos mezőt fest és a képen nincsen egy fűszál sem és egy virágszirom sem. És mi egy pipacsos mező előtt állunk.

Csernus Tibor egy kis edényt fest, és az edény tele van mákkal. De nincsen egy mákszem sem. Olyan színű, mint sok mákszem együtt.

Filep Sándor rajzol is, fest is egy képen. A vonal és a szín harmóniában van. A vonal, ahol van, olyan színű, amilyenek ott lennie kell.

Ezen a magas szinten alkotják képeiket – a szobor is egyfajta kép – és közlik, ábrázolják a gondolataikat.

A társuk vagyok, ez véd- és dacsövetséget jelent, ez barátság és szeretet.

Párkányi Raab Péter: Perpetuo excelsior - 1998.

Párkányi Raab Péter: Bumm - 1988.

Párkányi Raab Péter: Realista álmok II - 2002.

Péntek Imre

Képek és szobrok – a maradandóság igényével

Egy szobrász – egy festő. Közös tárlaton. Mindketten figuratív, ábrázoló művészek. Akár korszerűtlennek is mondhatnók őket. De nem azok. Tisztában vannak vállalkozásuk nehézségeivel, mégis hódolnak az „örök klasszika” előtt (Worringer), „...a teljesség megragadásának igényéből fakadóan” hoznak létre „zárt, szemléletileg lekerékített, az érzéki-konkrét alakban egy átélhető teljesség-élményt vizualizáló műalkotást”. Zalaegerszegi kiállításuk ennek a felfogásnak a manifesztációja. Viszonylag kevés mű. De a kettős kollekció így is hatásos, egymást erősítő. (Ezt a keveset is nem kis gond volt összeszedni, közgyűjteményekből, intézményektől, magángyűjtőktől. Ez lehetne akár hivalkodás, de nem erről van szó.) Ők is sikeresek, mind a ketten. Ez nem bűn, bár sokak szemében annak látszik. El tudják adni (fogadtatni) műveiket. Párkányi Raab Péter jövőre lesz negyven éves, de köztéri monumentumainak listája igen terjedelmes. Közülük jó néhány külföldön található. (Bumm, 1986, San Diego, a Vietnámi háború emlékmúzeuma, az 1996. a Tudomány Éve márnny-bronz kompozíciója, Flagstaff egyetemváros főkönyvtára előtt, 1995, Áldozati emlékmű, Szombathely, az 1996.) Melocco Mklóssal részt vett az új Nemzeti Színház díszítő szobrainak elkészítésében, valamint Lukács Margit, Básti Lajos, Latabár Kálmán, Gobbi Hilda, Timár József és Soós Imre egész alakos bronzszobra önálló munkái. S jelenleg is három nagyszabású megbízaton, köztük egy, az 1956-os forradalommal kapcsolatos szoborkompozíción, dolgozik. Filep Sándort is számon tartja a szakma. Maradhatott volna tanársegédként a főiskolán, amelynek hallgatójaként 1980-ban elnyerte a Herman Lipót-díjat, később a Derkovits-ösztöndíjat. Ő Svédországot választotta, ahol egy magánalapítvány, a Layota-Art ösztöndíjasaként 1987-2000-ig dolgozott. Magányos, visszahúzó lélek, mégis – külföldről is – sokan rátalálnak. (A Városi Hangverseny- és Kiállítóteremben látható képeire egy ausztrál mecénása is kíváncsi volt. Róla annyit: komoly gyűjteménye van Borsos Miklóstól, Melocco Miklóstól, szereti Kass János és Reich Károly grafikáit. Különösen nagyra tartja a magyar grafikusművészeket.)

A körülményekről ennyit.

Éppen azért, mert sokféle helyről gyűlt össze az anyag, szinte minden mű önmagában való. Ne keressük valamiféle egységet, téma és megformálás tekintetében is nagyok az eltérések. S különböző korszakok reprezentáns alkotásaival találkozunk.

A három fatáblára festett korpusz 1984-ből datálódik. Számos változatát láthatjuk e témának, de Filepnek sikerült élővé, fájdalmat sugárzóvá varázsolnia ezeket a groteszk torzókat. Bár csak a szürke szín változataival dolgozik, mégis teljességet sugallnak a keresztben függő csonkult testek. Egy különleges grafikai technika eredményei az ezüstvevesszővel, vászonra „írt”, nagyméretű portrék; félelmetesen részletgazdagok és lélektanilag is hitelesek. Két keleti típus, egy férfi és egy nő jelenik meg előttünk. Anya a gyermekével, féltő, egymást karoló mozdulatok. A szürke tónusok finom eloszlása, a ruházat redőinek, ráncainak hullámozása, az arcvonások hihetetlenül pontos vonaljai adják vissza az örök anyaság jelképét. A meditáló turbános férfi elmélyülése is figyelemre méltó. Dalit idéz(het) az Egy kép természetrajza című festmény. A nehéz brokát ruhás nőalak feje helyett egy dísznövény leveleit találjuk, ám a meghökkentő, németalföldi hangulatot sugárzó jelenés oly tökéletesen van megfestve, hogy eláll a lélegzetünk. Ismét más a Hawaiki, a Tejútól jött ember. A nagyméretű festmény azért elgondolkodtató, mert a fekete szín(álarc) alól kipillantó két szem mintha egy nőé volna, másutt, a szemüreg felett, szöke tincsek hullanak az elrejtett, átfestett(?), szörnnyé változtatott lény hom-

lokába, a fekete, démonikus maszk résein átpillantva. A nagyméretű Csendélet tanulmány ismét elkápráztat a klasszikus téma kicsit posztmodern, zárójelbe tett, de mégis frissen festett buja, életigenlő hedonizmusával. Filep kollekciójának kétségtelenül legkiemelkedőbb darabja a *Tolnay-Baudelaire* című grafika. A diptichon lett-rista „alapozása” Baudelaire Visszaháramlás című verse. A szöveg találóan „rímeli” az idős Tolnay Klári ráncokkal szabdalt, mégis élénk, elven tekintetű portréjára. Az idő romboló munkájában felmutatni a romolhatatlan, a lélekből, a bensőből áradó lelki szépséget: ez Filep művészi bravúrja. A kép párja, a tökéletesen formált kislánytest még csak erősíti a kontrasztot. S a felkavaró költemény soraiban: „Ó, szépség angyala, tudod-e, mik a ráncok, / s a vénség réme, s az undok kin: hogy csupa / leplezett borzadály a szem hódolata, / melyből sokáig és mohón ittuk a lángot?” kíméletlenségük ellenére is hódolat fogalmazódik meg. És a szépség angyalának szárnyuhanását érezzük a már emblematikussá vált, riadt, romlását mégis derűvel vállaló arcvonások felett.

Párkányi Raab Péter is azt hozta el, ami „kéznél volt”. Ám bronz kisplasztikákból álló műegyüttese mégis egységesebbre sikerült. Valódi szobrászati bravúr az elemek egy-

Filep Sándor: Hawaiki - A Tejútól jött ember - 1993.

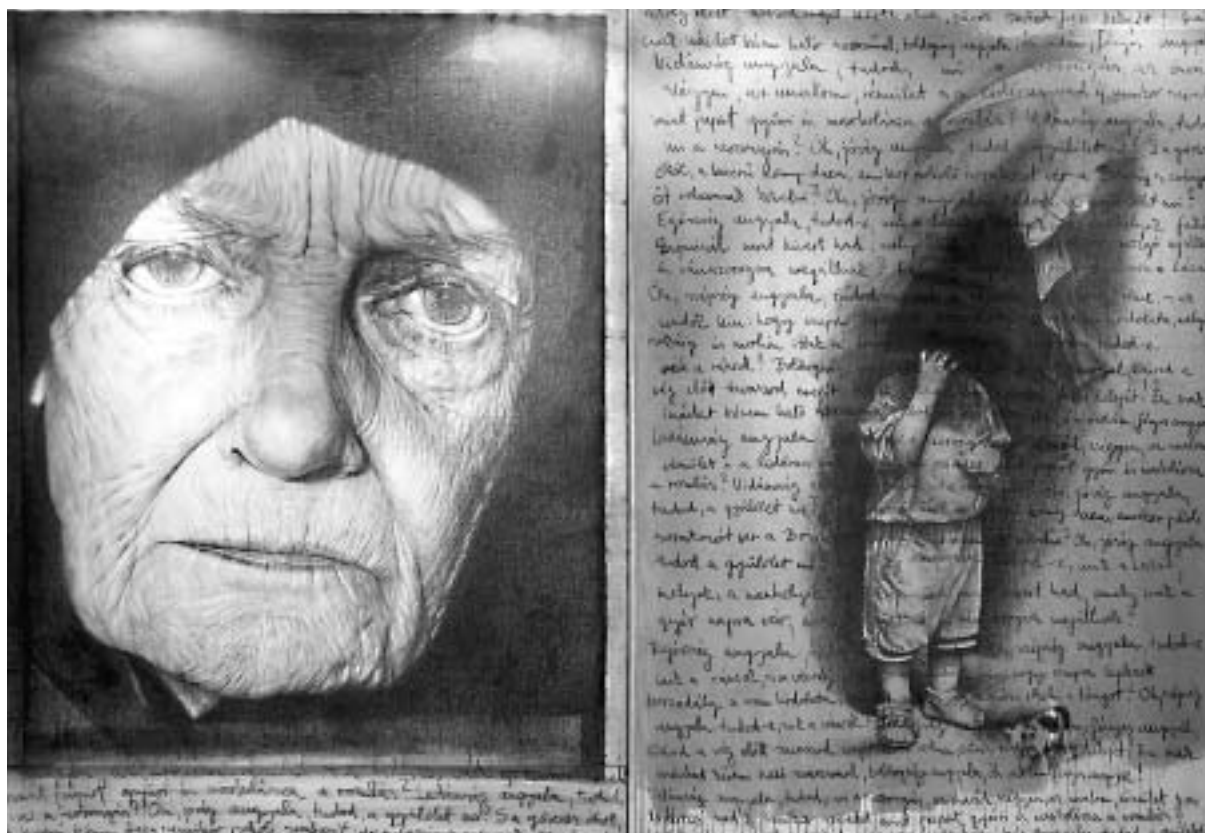

Filep Sándor: Egy kép természetrajza - 1989.

másba komponálásával a *Perpetuo excelsior* (Állandóan magasabbra). A gótikus velicipédet hajtani igyekvő gótikus ornamentikával mintázott szárnyú angyal az emberi magasba törés ironikus példázata (Lásd a magasba törő gótikus katedrálisok!) A *Realista álmok I-II.* (2002) a férfi és a nő kettősének örök dilemmáját önti paradox formába: csak akkor tudunk „szembenézni” egymással, ha „kiszakítunk” egy részt a másik lényéből. A *Gondolkodó I-III.* sorozat darabjai vérbeli posztmodern megközelítésből születtek: a közismert Rodin-i póz variálódik, értelmeződik, foszlik részekre Párkányi Raab ironikus felbonthatásában. A heroikus tartás gunyoros blaszfémiává válik. A tökéletes mintázás, öntés csak fokozza e szürreális mozdulatsorok valóságosságát. A *Bumm* hihetetlen, „összenyomott” formába préseli a maradék emberi testrészeket, valami borzadályos kompozíciót hozva létre, a hábo-

rú örök jelképével, a sisakkal. A borzalom mellett megjelenik a szépség is: A gyöngy születése. Ismét egy reneszánsz motívum fogalmazódik újra: Vénusz, a szépség istennője egy kagylóból „kel ki”, tökéletes idomokkal, pergetvén a gyöngyszemeket.

Két, szakmáját felsőfokon ismerő, művelő mester. Íze-
lítő adtak abból, hogy mit jelent az újraértelmezett hagyomány, a klasszikus örökség mai interpretációja. Sok ez vagy kevés? Szerintem elegendő a folytatáshoz. (Talán – a felviléshez.) A mimetikus eszközökkel élő, teljesség-igény jegyében gondolkodó ábrázolásmódnak még jelentős tartaléka van. Bizonyíték ez a maradandóság igényét meggyőző eszközökkel megcsillantó kép és szobor együttes. Filep Sándor és Párkányi Raab Péter munkássága.

Filep Sándor: Tolnay- Baudelaire - 1998.

Péntek Imre

„Tiszta formákkal hazudni
nem lehet.”

Király Ferenc szobrászművész
hetven évére

A határok mentén kanyargósak az utak. Nemcsak a telepviszonyok miatt. Ezen a vidéken a sorsok, életpályák is néha fura kanyarokat tesznek, míg céljukat elérik. Király Ferenc is azon határon túli magyarok közé sorolható, aki a lábát nem tette ki szülővidékéről, a Muravidékről, mégis négy ország állampolgára lett. A Jugoszláv Királyságban született, gyermekkorát Magyarországon töltötte, a visszacsatolás időszakában, majd 1945 után a jugoszláv szövetségi államban találja magát. 1990-től pedig az önállósult Szlovénia megbecsült polgára. Aligha gondolta volna az alsólakosi gyerek, aki különben 1936. április 28-án látta meg a napvilágot, hogy a viharos esztendő, a magyar származás, a nehéz családi sors ellenére sikerül kitörnie, komoly tanulmányokat folytatnia és a lendvai Mayer (Zala) György utódaként – aki a századforduló Budapestjét hódította meg műveivel - Jugoszlávia (Szlovénia) számos elismerésben részesült szobrászművésze lesz. A kulcsszó ehhez a magasra ívelő pályához: a tehetség. S a nálunk sem ismeretlen, szocialista típusú tehetséggondozásnak köszönhetően ez a tehetség nem kallódott el, egyre magasabb szintű kiképzést nyert. Igaz, nem kis nehézségek közepette, de elvégezte a Ljubljana-i Iparművészeti Iskolát, majd felvételt nyert a Ljubljana-i Képzőművészeti Akadémiára. A hatvanas évekről van szó, amikor nálunk a szocreál kánon uralma elnyomott minden más irányzatot, kifejezőmódot, míg Jugoszláviában maximális érvényesülhettek a modern művészet irányzatai. Király Ferenc is elmesélte, hogy a klasszikus szobrászat elsajátításával párhuzamosan, egyszerre és egy időben, nonfiguratív plasztikákat faragott. A Ljubljana-i Képzőművészeti Akadémián Francisek Smerdu szobrászművész volt a mestere, a Zágrábi Képzőművészeti Akadémián Frane Krsinic professzor mellett folytatott tanulmányokat. Janez Balazic írja róla 1992-es katalógus-előszavában: „Tanulmányi éve során Király alapos tudást szerzett a szobrászati szakma és alkotómunka alapjairól és mindörökre magáévá tette a szobrokban való kifejező gondolkodást.”. 1964-ben szerezte meg diplomáját. A zágrábi akadémián ismerkedett meg a chicago-i festőnövendékekkel, Suzanne Moss-szal, akiben nem csak feleséget, hűséges alkotótársat is talált. Vele indult el arra a csábító út-

Király Ferenc

ra, Amerikába, Chicago-ba, amely szándékuk szerint új egzisztenciális és művészi lehetőségeket kínált volna mindkettőjüknek. Azonban a vietnámi háború belezavart elképzeléseikbe: Király Ferencnek kalandos úton szöknie kellett az amerikai behívó elől. Így tértek vissza Jugoszláviába, Lendvára, ahol kezdetben a tanítás jelentette számukra a megélhetést. Az új kihívást a lendvai vár megerősítése, múzeummá és galériává való átalakítása jelentette, majd 1973-ban a művésztelep elindítása. Király Ferenc igazgatása alatt mind a két program sikeresen elindult, s több mint húsz év alatt egy új intézmény és számos értékes kiállítás született az egykori Bánffy kastély gyönyörűen helyreállított termeiben. „A lendvai művésztelep... fennállása során belevésődött a vidék kulturális-képzőművészeti öntudatába...” – írta Tanja Simonka, fiatal szlovén művészettörténész a művésztelep 30 éves katalógusának előszavában. Azt hiszem, ennél nagyobb elismerés nem illetheti azt a tevékenységet, amelynek irányítója, aktív alkotója Király Ferenc volt. 1994-es nyugdíjba vonulása után is szinte minden művésztelepen jelen van, szakmai felkészültségével, tapasztalataival és egyre érettebb műveivel.

A zalai-vasi művészek is sokat profitáltak abból, hogy kezdettől fogva meghívást kaptak a lendvai – idővel nemzetközivé bővült – művésztelepre. Zalából Németh János, Szabolcs Péter, Szekeres Emil, Bedő Sándor, Budaházi Tibor, Frimmel Gyula, Nemes László, Kotnyek István és Ludvig Zoltán nevét említhetjük elsősorban, Vasból Krieg Ferenc, Benkő László, Lakatos József, Szokolszky Miklós,

Mészáros György szerepeltek a meghívottak között, némelyikük többször is. A részvétel egy kicsit a világra való nyitást jelentette, a tájékozódást a kortárs nemzetközi képzőművészeti életben. Végző soron, hogy a lendvai művésztelep számon tartott közép-európai, majd európai műhelyé, fórummá vált, az itt kialakult szellemiségnek köszönhető.

Király Ferenc pályája azért szerencsés, mert annak ellenére komolyan vette a klasszikusok örökségét, a művészet és igényességét, az érzékeny figuratív gondolkodást, hogy az ötvenes évek végétől Ljubljanában az iparművészeti főiskolán, fiatal szobrászként, az avantgarde formanyelvet úgyszólván anyanyelvként sajátította el, használta. Ez a sajátos „kettős látása” mindmáig megmaradt. Bár az utolsó évtizedekben inkább nonfiguratív plasztikák kerültek ki a keze alól, ha alkalma nyílik, képes olyan alkotások megformálására, mint a lendvai Szent István király szobor.

Plasztikái – akár kőből, akár fából készülnek – „megfeszített formák”. Mintha valamilyen erő mozgatná az anyagot, s ennek a hatásnak a legdrámaibb pillanatában rögzülne az elkészült mű. Gyűrődések, hajlatok, ívek fonódnak egymásba, növényi, állati és emberi formációk tűnnek elő, játsszák el szemünk előtt különös metamorfózi-

sukat. Ez a sejtelmes többértelműség lengi körül Király plasztikáit, melyek végletes stilizációjukban is a szerves anyag, az „élan vital” végső, lényegi motívumaira egyszerűsödött megnyilatkozásai. Gondolok itt olyan műveire, mint a Lebegés, Begömbölyödve, Érintés, Egyben. Míg előbbieket a nyolcvanas évek „termésére” jellemzőek, addig a Kibontakozás (2002), Jel, Rügy (2003), Origó (2004) a legutóbbi korszak jellegzetes alkotásai.

Művei olykor ősi jelképek, szimbólumok hordozói, teremtményei gyakran mitikus lényekre vezethetők vissza. Egyik legjobb kritikusa, Benedek Katalin figyelt fel erre. A mag, a rügy, a bimbó, a tojás – az életkezdet hordozói. A szerelemnyílás és a „születés kapuja” ugyancsak jellegzetes formációi plasztikáinak. Ez a mágikus szemlélet főként színezett fa plasztikáiban jelenik meg. Lényei az erő és hatalom jelképével, szarvval vannak ékesítve. Taurusai változatosságukban is megejtőek. Érdekes módon, itt már nem érvényesül az egy tömbből való kialakítás szobrászi elve, szertelen, játékos, aszimmetrikus, fura alakzatok sorakoznak elénk ebből az alkotói korszakából. Érezni bennünk némi „japános” hangulatot, erre utal a lakk használata, de frivol, groteszk humor sem idegen tőlük. S még nem beszéltünk köztéri munkáiról, amelyek Szlovéniában és Magyarországon találhatóak. Ezek a többnyi-

Király Ferenc munka közben a 30. Lendvai Művésztelepen 2002-ben.

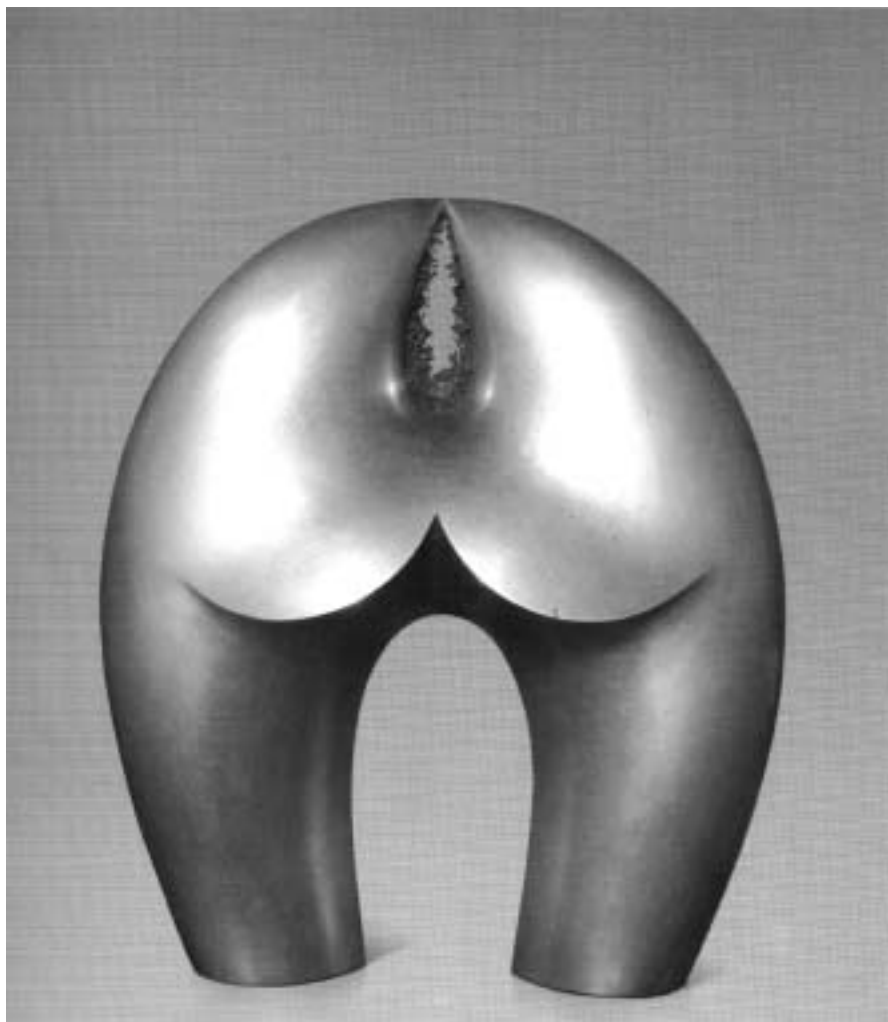
re igen kemény kőből faragott monumentumok szobrászatának igen jelentős vonulatát alkotják.

A kilencvenes években szükségét érezte, hogy az anyaországban is jobban megismerjék: különböző összetételű anyagból kiállítását láthattuk Zalaegerszegen, Nagykanizsán, Keszthelyen, Sárváron, Sopronban, Kaposváron, 1996-ban pedig a Szombathelyi Képtárban rendeztek retrospektív tárlatot műveiből, 60. születésnapja alkalmából. Ebben az időben megpályázta, hogy bekerüljön a budapesti Vigadó Galéria programjába, de sajnálatos módon ez akkor nem sikerült. Talán az idén, tíz évvel később, erre is sor kerül.

Sokoldalú, gazdag szobrászi pályája azonban nem maradt figyelmen kívül idehaza sem. A szakma és a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma 2005-ben Munkácsy-díjjal ismerte el munkásságát. Határon túli magyar művészként kevesen kapták meg ezt a magas kitüntetést.

Király Ferenc szobrászatát – a jugoszláv és szlovén díjak után – végre itthon is rangján értékelik.

1996-ban közös kiállítás-sorozatot rendeztek a kollégával és barátával, Németh János keramikumművésszel. Katalógus is jelent meg ez alkalommal. A már említett Benedek Katalin írta ebben Király Ferencről: „...élethelyzetéből adódóan ambivalens személy, identitás zavar nélkül. Azonosan tartozik két nemzethez, jobban beszél szlovénül, de szebben magyarul. Egyetemes intellektus.”. Hozzátehetnénk: európai is. S kettős identitása megszenvedett, kiküzdött érték. Amiért külön elismerés jár neki. A hátrányokkal súlyozott „határhelyzetet” előnyé tudta változtatni. S ifjúkori álmát beteljesítve – célhoz ért. Egyik beszélgetésünkkor mondta: „Tiszta formával hazudni nem lehet.”. A tiszta formák bűvöletében alkot immár több évtizede, varázslatos művek születnek vésője nyomán. Kívánunk neki még sok, sikerrel teli évet, tonnás köntömböket megfaragásra, s szebbnél szebb műveket. Legyen emlékezetes ez a jeles dátum, a születésnapjé.

Jel - 2005.
bronz
53x46x18 cm

Musitz Gabriella

Népi építmények – fotóra mentve

Azt gondolom, Kunkovács László múltidéző fotói méltóbb környezetben nem kaphattak volna helyet, mint a zalaegerszegi Falumúzeum utcáin. Megelevenedik előttünk egy letűnt életforma, elsüllyedt világ. A népi kultúra egyszerre nyers és bájos valósága.

A képek azonban nemcsak időben távolítanak el a jelen-től, hanem térben is messzire visznek: az Alföld pusztáiba, tanyáiba nyerhetünk általuk betekintést.

A művek tárgya alapvetően a népi építészet: gazdag, sokrétű téma, elég, ha csak a különböző, ismert háztípusokra gondolunk. E kiállítás azonban nem a lakó-, hanem a gazdasági épületekre helyezi a hangsúlyt. Ezek a paraszti életmódnak legalább annyira fontos színterei voltak, mint a lakóépületek, hiszen a népi kultúra legfőbb szervezőeleme a munka volt.

Ha körülnézünk, pásztorhajlékokat, gömbölyded kemenecéket, ólakat láthatunk, esetleg közelükben a gazdával, valamint a tanyavilág, a puszta jellegzetes állataival.

Az építmények eredetét vizsgálva a magyar pásztorhajlékok között találunk olyat, mely több mint 1000 éves múltat tudhat maga mögött. Továbbá, ha arra gondolunk, hogy az *ól*/szavunk ótörök eredetével a honfoglalás előtti időket idézi, megint csak múltunk mélységes mély kútjába tekintünk.

S hogy miből készültek ezek az építmények? A lakótérben, a környéken fellelhető építőanyagokból: sárból, nádból, vesszéből.

A kötöttebb földből tartós építmények születhettek, előnyös tulajdonságai vetekednek a modern építőanyagokéval. A vastag sárfalú kemence sokáig megtartotta forróságát. Ideiglenes, újra felállítható építmények kiváló anyaga a nád. S ha már nem használták tovább, egyszerűen összeroskadtt a legelőn, hamarosan nyoma sem maradt.

Láthatjuk, az ólak, kemenecék falát többnyire meszelték; a mész – amellet, hogy fehérségével esztétikus, méltóság-teljes külsőt kölcsönöz akár egy ólnak is – a legjobb vízlepergető réteget képezi.

A népi kultúra tárgyait, környezetét tekintve a használhatóságra helyezi a hangsúlyt: még a trágyát is tudja több módon hasznosítani, kiszárítva nemcsak remek tüzelő, hanem a kunmadarasi pusztán kutyaól készült belőle. A fotóművész finom humorát is ott érezhetjük a pillanat megragadásában: az ólacska és a kutya loboncos szőre mintha valami furcsa, egynemű anyagból lenne, tökéletes köztük az összhang.

A természet adta lehetőséget is felfedezték: a puha kö-

Galambdúc egy orosházi tanyán

zetbe, kősüvegbe vájt szabálytalan formájú üreg télen enyhét adott, nyáron hűvösét. Bükkaljáról való a pásztor-kunyhó.

Formáikat tekintve szintén az egyszerűség és a célszerűsége a döntő szó.

A kerekólak jobban tartják a meleget, és szögletes variációkkal szembeni előnyük továbbá, hogy az élőködök benne jobban szem előtt vannak, nincsenek elrejtőzésre alkalmas szegletek. A sötét lyukak, a szellőzőnyílások, mint apró szemek néznek a világra.

Ugyancsak a célszerűséget szolgálja a baromfitartók ideiglenes építménye is. A forma különlegessége, hogy oldalfalai nincsenek, de minek is lennének, hiszen így könnyen szétszedhető. E típus neve a pásztorok nyelvén

seggenülő hodály. A kifejezés találó voltát nem kell bizonygatni.

Most pedig nézzük a funkció, a használhatóság sokféleségét bemutató példákat!

Ahol természetes enyhé helyek nincsenek, ott ki kell alakítani, ha mást nem, szélfogót az állatok védelmére a pusztán. E célt szolgálta a szárnyék. Etimológiáját tekintve szárny szavunk és egy képző kapcsolódása – kifejezve a védő, óvó jelleget. Minden oldalról nyitott, derékből (ez a hosszabbik oldal) és szárnyból (a rövidebb) áll. Voltaképpen egy nádfonat, melyet a földbe mélyítettek, és két oldalon végigfutó korccal merevítették (vagyis fűzfavesszővel leszorították a nádat). A képen látható juhszárnyék előtt ott a pásztor és kutyája, azon a helyen, ahol már nem óvja őket a szárny. A napos idő ellenére bizony nagy szelet kell állniuk, hiszen az emberen a ruha, az állaton a szőre, füle csak úgy lobog hátrafelé!

A védelmet adó építmények másik típusa a karám. Ez már minden oldalról zárt variáció, akár az egész nyáj befogadására, egyben tartására alkalmas volt. A magas falazatú építmény oldala kissé befelé dőlt, így a csapadék ellen is védett.

Az állatok tartózkodási helyeként a különböző ólakat, istállókat, hodályokat használták. Ez utóbbi lehetett alacsony falú, nyeregretős, illetve nádból készült, csak tetőszerkezetből álló – szétszedhető, évente tovább vihető.

A képeken a kúpos, illetve kerekólak szép példáit láthatjuk. A kerekól disznónak, aprójószágoknak egyaránt készíthetett.

Az ól jó példája a funkcióváltásnak: ha elég széles volt a kéménye, és így elfért benne a felaggatott kolbászféleség, akkor az alapos meszelés, takarítás után füstölőként szolgált.

Az emberek tartózkodási helye volt a kontyos kunyhó. A nádkévék csúcsát hosszú, sodrott szalmakötéssel körülcsavarták, ez a konty. Oldalát 2-3 sorban körülkorcolták. Általában nyári épület volt, a pásztor ruhájának, élelmének megóvására, alvásra használták. Később itt is sor kerülhetett funkcióváltásra: ha már nem használta a juhász, tyúkólként szolgálhatott tovább.

A fotón nagyiváni kontyoskunyhót láthatunk.

A konyhaként szolgáló építmény, a vasaló, pásztorkunyhók mellett állt, ez a nádfal a tűzhelyet, a szolgafán lógó bográcsot védte a szélétől. Hasonló alkalmatosság a cserény: fakeret közé állított, vesszőből font lapokból állították össze. Egyik része a ló számára készült, a másik a pásztorok tüzelőhelye volt.

A terménytároló építmények közül a kőlabas görét emelem ki. Nem véletlen, hogy a kép címe: Dél-alföldi nagygazdák hatalmas, kőlabas göréje, hiszen ez az építmény a maga monumentalitásával státuszszimbólumnak számított.

A kép szépségét kiemeli a kerítés és a behajló levelek tükörkép – jellege.

Kunkovács László

A kemencék az udvarok érdekes színfoltjai, a szobai kemencék kistestvérei – Kunkovács László szavaival. Találunk köztük cölöpökön állót, valószínűleg a talajvíztől, csapadéktól féltették a becses jószágot, valamint láthatunk fölével díszítettet is. A kenyér jelentősége kiemelt a mindennapokban, hiszen fontos táplálékot jelentett, s egyházi szimbóluskája is általános érvényű.

Nem lenne teljes a kép, ha a parasztember gondolkodásában oly fontos hiedelemvilág nem jelenne meg a műveken: a szoboszlói ól ajtaján a mágikus jelek rontás ellen óvják az állatokat, a kerekesség az egészség, az épség kifejezője, a sok apró folt utalhat az eleség apró szemére, de az állatok sokaságára is, tehát a cél a bőségvárás.

Ezek után a pusztai világából két jellegzetes állatot emelek ki: ez a pásztorkutya és a galamb. A komondor érdekessége, hogy fehér színét tenyésztés során nyerte, a világos szín arra jó, hogy a pásztor éjjel könnyebben meg tudja különböztetni a támadótól.

A galamb pedig a férfi állata volt. Az udvar díszeként állt sok helyen a galambdúc.

Nem feltétlen haszonállatként tartották, inkább a gyönyörködést szolgálta, a szabadságérzést testesítette meg. S végül essék szó magáról az emberről! A képeket nézve egyre inkább hatása alá kerülünk a harmóniának, mely ember és környezete között megfigyelhető, s ebbe az összhangba befér az állatvilág is.

A környezetet tekintve egészen már az ember viszonyulása ahhoz az építményhez, amit maga alakított, hozott létre. Gondoljunk az idős asszonyra, akit úgy örökölt meg a művész, hogy csipőre tett kézzel állólja mellett, és arcáról árad a megelégedettség, a derű. Ez a csendes öröm látszik a többi kép emberalakján is, amint éppen napi tevékenységüket végzik.

Az említett összhang némely képen egészen különleges: a *Szank* című fotón nem lehet nem észrevenni a kemen-ce gömbölyűsége és a lapátot betoló asszony telt fara közötti hasonlóságot.

Végezetül a *Juhászok az angyalházi tanyán* című fotóra hívnám fel a figyelmet. Két baktató férfi látható rajta: egy fiatal, aki magabiztosan előre néz, tartása egyenes, kalapjában büszke tollak; s az idősebb, aki inkább befelé figyel, hajlottabb hátú és botot használ, s a két kutya szimmetriája – alakjukkal mintha maga a múlt idő lépkedne a puszta végtelenjén.

Ezt a múlt időt csak a fotóművész lencséje képes megál-lítani a maga varázslatával: művészet és tudomány össze-kapcsolásával. Tehetsége ajándék, melynek áldásaiból mi is részesedünk a fotókat nézve.

Kunkovács László fotója

Bence Lajos

„Küzdeni egy-egy jó képért...”

Mészáros T. László zalai albumáról

Az egerszegi fotós a felfedezők buzgalmával járja a zalai dimbes-dombos vidéket. Ha kell, lehajol, szinte mikroszkopikus közelségbe a témához (motívumhoz), ha kell, akkor gépen száll fölébe a „tájnak”, hogy a földmérők és telekkönyvesek szándékával ellentétben nem a „kis haza”, a szülőföld kiterjedését, hanem annak minden szegletét, csak föntről csodálható relíeffjét lássa, szemléltesse. Máskor ismét kinyújtott nyakkal, feje fölé emeli a kamerát, hogy az embermagasságú kőrök és nádak világának „kontrapontjából” mutassa a távoli „tiszta, éleset”, a táj lelkületének ezerarcúságát.

A jó fotó az, mondják a szakértők, s a design-fotósok ennél nem is mennek tovább, ha a képen azt pillantjuk meg először, amire a kamera mögött álló ember fókuszált. Mészáros képei általában nem ilyenek, ő szabadjára engedi a szemet, akkor is - s erre a nagytotál kifejezést kell beiktatnunk – ha légi felvételeket készít. Az összképen túl, a „struktúrából” kiütköző fauna- és flóra-világ változatos görbéinek, grafikai lenyomatainak részletei teszik izgalmassá az összhangot, a természetes színi világ már-már giccsbe hajló árnyalatait, hasonlóképpen, mint Gálcs István színes fametszetei (pl. a Fosszília-ciklus). Így kerül a fotós-dokumentarista a „fények-színek (alul/felül)nézetek” keverőjeként, s a számítógépes ráhatás és korrekciós utómunkálatok során művészhelyzetbe. A Kis-Balatonról készült légi felvételek, a természetes fények fokozásával már-már édeni vidékké avatják a megye legérintetlenebb természeti csodáját.

A teljességre való törekvést az album méretei is megerősítik. Az alapvető törekvés pedig az ország „legszebb megyéjének” a hangsúlyozásán van. Amikor Mészáros falujárásra indul, azt szeretné bemutatni, hogyan épülnek be az emberemlékezet óta lakott, ősi tájba, annak művelődéstörténeti keretét adva, az objektumok, egyházi-szakrális építészeti emlékek, köztéri szobrok, templomok, kastélyok, haranglábak, tökéletes harmóniát alkotva a táj szellemével. Az építészeti szempontból is rendkívül változatos megye – s ehhez Vándor László szövegei szolgálnak szíves kalauzként – népi építészetének hagyományt őrző formavilága, egy-egy település nevezetes házai, műemléképületei, szobrai és más építményei, a régi és az új arányos kiválaszt(ód)ása alapján jelenik meg a kötetben. Természetesen akadnak kivételek is, s itt azokra a légi felvételen kedvező

megvilágítás által (pl. naplemente) megszépülő, az utóbi fél évszázad építészeti „eltévelyedéseinek” köszönhető, az 50-es és 60-as évek katasztrofális lakásgondjaira kiütközött, „kocka a kockában” játékot mimelő lakótömbtervezői tendenciákra gondolunk, melyek a megye majd mindegyik városának panorámáját lerontják. A szándéknak, hogy minden jelentősebb település szerepeljen a kiadványban – a monográfia megrendelői és szponzorai kívánalmainak is eleget téve –, s a kevésbé érdekes, a kevés felmutatnivalóval rendelkező mikro-települések is kapjanak legalább egy féloldalmi helyet, a légi felvételek készítése tűnt a legmegfelelőbb megoldásnak. (Pl. Zalacsány esetében a falu már a kukoricásban folytatódik, máskor részévé válik az erdőnek) Máskor a szerez

településrendből kialakuló új településstruktúra változásait kísérhetjük nyomon, melynek központját minden esetben a templom és a körülötte lévő tér alkotja.

Az évszakok szerinti elrendezés sikeresen tagolja az anyagot. A téli tájképeknek olyannyira jól sikerült a realitásérzékünkre hatni, hogy szinte érezzük „Tél herceg” fagyos kezének tapintását is. A hangulatok megragadásának ugyancsak mestere fotósunk, így a zalai ember ünnepei, szokásai, vásári rendezvényei, a népi hagyomány, a szabadidős tevékenységek, valamint szórakozási szokásai is helyet kaptak egy-egy elcsúszott pillanatfotón, jól megkomponált képen. A realitástól való eltávolodás is érezhető fotóin, mely főleg a reneszánsz művészeti eszménynek vált „melléktermékévé”, pl. Michelangelo művészetében. Ő mondta egyszer: a forma rabjaiból sohasem lesz nagy művész. El Greco a gótika hagyományához nyúlva kinyújtott vagy inkább

„kinyújtóztatott” alakok rendszerét hozza létre. Portréi nemcsak méreteikben, de a látvány fokozásának igényéből szándékosan „égig érnek”, illetve odáig nyújtózkodnak – a felfelé törekvő vágyától vezérelve –, mind „oltárképként” hatnak. A tájfotósnak nincs lehetősége mindig a megfelelő fényviszonyt kivárnia. Mészáros fényárban úszó tájat szeret mutatni, mintha „vitázna” a megyére tapadt, rosszálló „ködös” jelzővel. Téli képei is gyakran szokatlanul harsány színvilágtól mozgalmasak.

Nagy erénye a válogatásnak, hogy a táj embere is megjelenik a felvételeken, ebből kifolyólag Mészáros személyében nemcsak a táj-, de a portréfotóst is dicsérnünk kell. Portréi a latin-pannon derűnek az emberre tett jótékony hatásáról is tanúbizonyságot szolgálnak. Nemrég Lendva Község (mint járás) megrendelésében egy hasonló, inkább a klasszikus monografikus igényt

Bence Lajos: „Küzdeni egy-egy jó képért...”

előtérbe helyező album született. A szövegrésztől eltekintve, a képi anyag elkészítésével egy ljubljana-i fotós (G. Suhadolnik, egykori udvari fotográfus) kapott megbízást a kiadótól. A kiadvány egyetlen portré-szereplője egy kecske. Sehol egy arc, egy felismerhető tipikus Lendva-vidéki figura. Az emberi jelenlétet egészében nélkülöző steril fotós-szemlélet fantomvidékké degradálta az egyébként nem erről nevezetes Lendva környékét.

Mészáros benne él a tájban, alapjában derűs személyisége nem hagy kétséget a felől, hogy jól érzi magát munka közben, ahogy maga írja: „Öröm volt átszelni számtalanszor e megyét. Olykor örülten rohanna egy csepp fényért, máskor lazán élvezve a napsugarak és felhők játékát, hóesésben, jeges úton küzdeni egy-egy jó képért...”. A rögzítő-felvevő munka „sziszifuszi” jellegét is ő fogalmazza meg: a jó képért való küzdelem, minden fotós eszménye, fő törekvése. Korábban a technikai korlátok és a felkészültség, valamint a precizitás hiánya mennyi jó törekvésnek állt útjában, a jó fotó megannyi tényező, körülmény szerencsés találkozásának együtteseként adta meg a várt eredményt. Ma a digitális fotózás ezeknek a problémáknak a nagy részét kiküszöböli. De a jó fotós, s Mészáros kétségtelenül az, nem bíz semmit a véletlenre. Tudja, hogy a gyors visszakeresési-megtekintési lehetőség ellenére viharosan változó világunkban is vannak megismételhetetlen pillanatok. A pillanat pedig a

fotóművészetben a századok töredéke, az ezrelékek, a (képfelbontásnál) „megapixelek” világában is „használható” kategóriaként funkcionál. Ettől lesz még mindig emberi „léptékű” is, mint ahogy a Zalaegerszeg és a Zala Európában kiadvány is az.

Külön problémának számít a terepen végzett munka és a nagy igyekezet (bentsüllyedés, árokban landolás stb.) árán létrehozott felvételek további sorsa. „S kimaradt még száz és száz kedves kép, olykor kegyetlenül mellőzve a kedvenceket” – utal az albumba felvett 551 fotó mellett az albumból kimaradt, de talán szerencsésebb sorsot érdemlő felvételekre.

Nagy erénye a könyvnek, hogy eddig a fotósok által fel nem fedezett, bár sokat fotózott, egykor a vízi közlekedés és a vízi meghajtású malmok világában fontos szerepet játszó Mura-folyóról is közöl felvételeket. A festői ábrázolások a Duna-kanyarhoz hasonlítható látványossággal ejtik ámulatba az olvasó-nézőt. Hasonlóképpen a Kis-Balaton természeti övezet is megkapja a méltó helyet és terjedelmet a könyvben. Kócsagjai, gémjei, valamint a bivalyrezervátum képei a vízi világ és az itt élő, „háborítatlan” természetben élő állatvilág, a gondos emberi törődés eredményéből adódó, összhangját dicséri.

Ami az oldalak megszerkesztését illeti, szerencsésebb lett volna több „törésmentes” oldalpárost ter-

vezni. A kép „kifuttatások” sem szerencsések mindig, sem a túlságos felaprózás, ami a töredezettség érzését kelti. (Pl. a Zalaegerszeg városnak szentelt előző albumban gyakori hiba a nyomdai „ráhagyás” hiánya, így megtörtént, hogy a szobornak hiányzik a feje.)

A Zalaegerszeg fotóalbum szöveg-része rendkívül célratoró és frappáns, röviden megfogalmazott történeti-művelődéstörténeti összegzés egy-egy település múltjáról, jelenéről, dr. Vándor László munkája. A tördelést és a nyomdai előkészítést Mészáros Róbert végezte.

A felmutatási szándék, az „ez az én hazám” büszkeségével, máskor a „nyögve nyelés” keserű terhével, mert ő is tudja a pannoniusi panasz lényegét, mely szerint: ad a táj, de el is vesz a szellemtől – végeredményben sikerült. Sok ez vagy kevés, elérte-e célját, ki-ki döntse el. Egyértelmű válasz úgyszincs rá. Inkább örülünk, hogy „saját erőből” ilyenre is futja. Az igényes nyomdászati munka eredményeként létrejött kiadványhoz Kiss Bódog Zoltán előszavában megfogalmazott reményeihez csatlakozhatunk: Zalával értékes kincset kapott Európa. A kiadvánnyal pedig a megye lokálpatrióta közönsége.

Mészáros T. László

Cséby Géza

Ötven év a pályán

Szerdahelyi Károly munkáinak képekönnyve

*Te vagy az ösvény végén
váró jel,
jó úton
felfelé szaladó cél*

*Te sziklákon szétszórt
hangtalan távoli dal,
az avar
puha súlya alatti
földszagú páras íz,
fák közt lebegő
fehér és barna elem,
tájjal egygyévált
végtelen szép nyugalom.*

*Íme, egyedül jöttem
az erdő bólint;
megérti e néma találka örömét:
csendben
körüállnak a fák...*

Talán nem véletlen, hogy a Szerdahelyi Károly 50 éves munkásságát bemutató kötetben ez a vers megelőzi a neves építész megáldott alkotásainak valamennyi képét. A magányos alkotó létezésének eleme a szülőföld, a soha nem felejthető földszagú táj és a tájjal egygyév-tartozó végtelen nyugalom. Ennek a szimbiózisnak meghatározó volta - talán kis kitérő kivételével - mindvégig ott érezhető Szerdahelyi munkáiban.

Nyomot hagyni az utókorra. Ez valamennyi alkotó elme leghőbb vágya. Olyan maradandó nyomot, amely évszázadokon át igenli a tehetséget, a mesteri kvalitásokat, a szépséget. Mert ki üzenhet leginkább a jövőnek, ha nem az, aki iskolát és templomot épít: a szellemi és lelki gyarapodás nagyszerű építményeit? Szerdahelyi Károly megtette ezt. Állnak iskolaépületei, lakó- és irodaházai, templomai, az általa megtervezett terek. Állnak azok a szoborkompozíciók, melyeknél társalkotóként tervezte meg a környezetet, az alapot, a posztamenst, a műalkotást magába foglaló építményt. Munkáira, főleg az utolsó évtizedekben megvalósult terveire szinte kivétel nélkül a líraiság, a gondolati gazdagság, a mértéktartás jellemző.

Talán feltehető a mostanság oly divatos kérdés: organikus művészet-e Szerdahelyi Károlyé? Ma bátran mondhatjuk igen, mert szervesen kapcsolódik a tájhoz, formájában, arányaiban, összképében. Lehet-e nagyobb

kihívás, mint alázattal közeledni a befogadó környezethez? Amikor mindenki a kitörésre, az elkülönülésre, a csakis engem lássanak sémára igenel? Igenis úgy tervezni, hogy az épület, a műtárgy azonképp jelenjen meg a tájban, mintha öröktől fogva ott lenne, mintha a Jóisten a földdel, a fákkal, virágokkal és állatokkal együtt teremtette volna. Jókedvében. Mindazonáltal megmaradni a saját elgondolásoknál, megoldásoknál, megmutatni a szellem alkotó erejét. Azt is tudjuk, hogy ez nem mindig sikerült, elsősorban a kor építészeti politikája, az olykor szűkös pénztárca, s az újat, vagy régít nehezen befogadó, legtöbbször azt mereven elutasító közizlés miatt. Szerdahelyi Péntek Imrének adott és a könyvben megtalálható interjújában külön szól ezekről az építésekről, melyeknek merev kontúrjait a lágy zalai táj finomítja. Ismét és ismét előkerül a táj, a tiszteletet parancsoló zalai táj, a paraszti építészet belső természetből fakadó díszítőkézsége, a műemlékek szeretete, amely annyira fontos volt tervezői fejlődése szempontjából. Tudatosan fontos azért is, mert Adam Philipp Custine szavait kölcsönözve mondhatjuk: Az építészet a nemzet arculata. A nemzet külső megjelenési formájának egyik nagyon is meghatározó eleme, amely látható, érzékelhető és következtetések levonására nyújt lehetőséget.

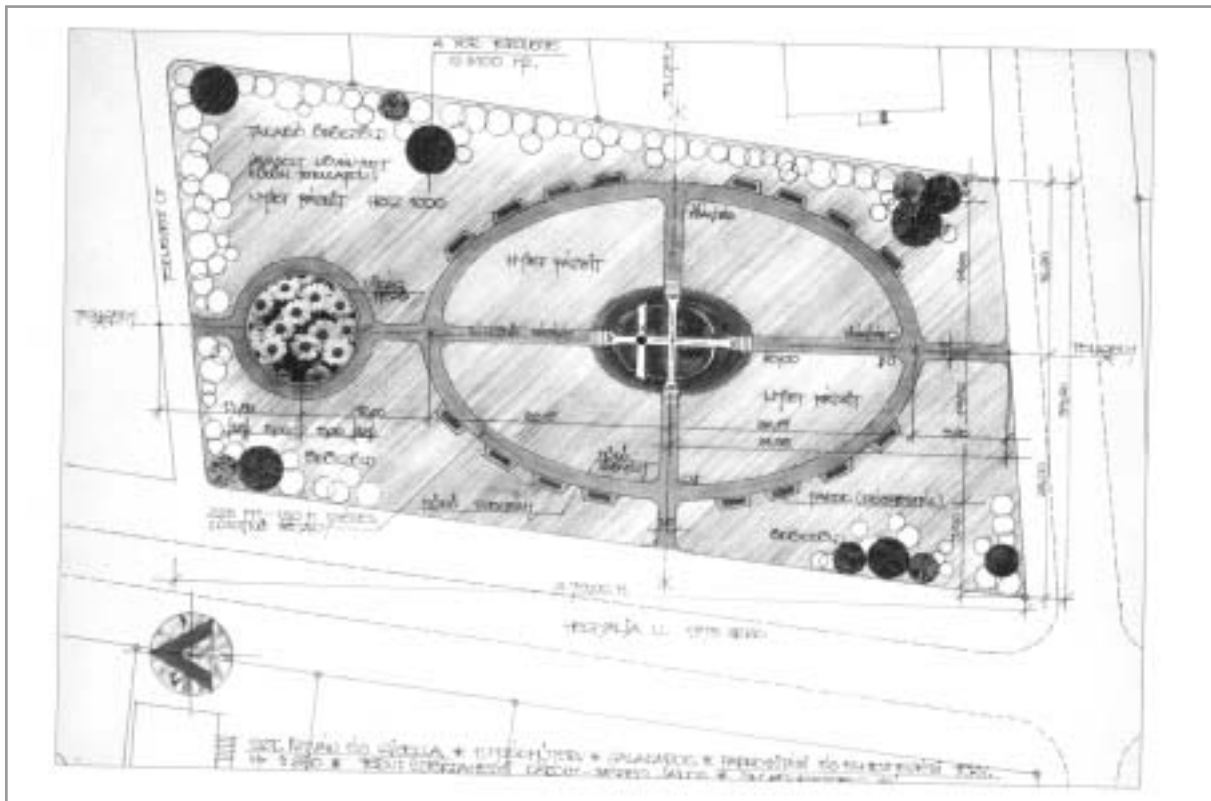
Tisztelet a beépítendő terület, táj iránt és a saját, egyéni elgondolások megvalósítása. Úgy gondolom ezt a kettős kihívást, ennek megoldási variánsait remekül mutatja be a kötet. S vajon a kihívások megoldására honnét veszi, hol tette magáévá az erőt Szerdahelyi Károly? A nagyatádi rövid idő után Kassán, ahol a dóm, az Orbán torony, a Rákóczi ház, a Magyar Színház remek épületeit látta? Vagy a török templomos, régi házaspár Pécsen? Esetleg Budapesten? Úgy gondolom minden, amire rácsodálkozott az értelmét nyitogató gyermek, majd műegyetemi hallgató. Természetesen nem elhanyagolható ebben a tanulási folyamatban az általános műveltséget adó családi háttér sem.

Szerdahelyi számos alkalommal társalkotó: Szabolcs Péter, Béres János, Farkas Ferenc szobrászművészekkel több alkalommal dolgozott együtt. Testi-lelki jó barátja, Németh János keramikumművész számtalan köztéri alkotásának volt építőművésze. Németh János erről így vall: "Így - a munkában - egymásra találtunk. Talán ugyanolyan naiv lélek, mint én? Lehet! Meg hiszi, hogy

az ember emberarcú marad. Ugyanolyan puritán, ugyanolyan tervező, mint én. Meglátja a térben a munka helyét, arányát. Megálmodja a trónt, ami a művet királlyá emeli.". Lehet-e ennél szebben megfogalmazni egy barát, alkotótárs iránti vallomást?

Szerdahelyi Károly építőművészi pályájának ötven évéről szóló kötet, képeskönyv, lapozó. Nem beszél túl a közvetíteni akart mondandót, szigorú kronologikus sorrendben mutatja be a megvalósult tervezői elképzeléseket. A kötet mégsem száraz, csupán a legfontosabb tényekre kitérő olvasmány. Szerdahelyi versei, a vele való beszélgetés, vázlatok, barátainak vallomása teszi izgalmassá és érdekessé, teljessé a kötetet. Zóka Gyula remek fotói megmutatják azt a lényegét, ami a táj, a természet és az építészeti alkotás harmóniáját van hivatva bizonyítani. A fotós lírai megfogalmazásai, jó képkivágásai igazi társává lettek Szerdahelyi alkotásainak.

A szépen tipografált könyvet a Zala Megyei Építészakadémia és a Zalai Írók Egyesülete adta ki, a Pannon Művészeti Könyvek sorozatban. Telitalálat volt.

Zalakaros - Szt. István és Gizella-Milleneumiemlékmű, téralakítási terv